

ZBORNÍK
SLOVENSKÉHO
NÁRODNÉHO
MÚZEA
V MARTINE

ETNOGRAFIA

ROČNÍK CVI – 2012

ZBORNÍK
SLOVENSKÉHO
NÁRODNÉHO
MÚZEA
V MARTINE

ROČNÍK
CVI – 2012

ETNOGRAFIA 53

VYDALO SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM

Vydalo Slovenské národné múzeum v Bratislave roku 2012 pre
Slovenské národné múzeum v Martine

Predseda Edičnej rady
Slovenského národného múzea

PaedDr. Rastislav Púdelka

Redakčná rada
PhDr. Mária Halmová, predsedníčka
PhDr. Daša Ferklová (tajomníčka), PhDr. Eva Králiková, PhDr. Zora Mintalová,
Mgr. Anna Oláhová, PhDr. Marta Pastieriková, CSc., PhDr. Gabriela Podušelová,
PhDr. Anna Hlôšková, CSc., Mgr. Michala Sedláčková

Odborné redaktorky a zostavovateľky
PhDr. Mária Halmová, PhDr. Anna Kiripolská

Zodpovedná redaktorka
Mgr. Anna Oláhová

Technická redaktorka
Mgr. Anna Oláhová

Obálku a väzbu navrhol
Zdeněk Jeřábek

Texty do angličtiny preložila
RSDr. Margita Vörösová

Výroba
Neotype, s. r. o., Martin

Rukopis posúdili
PhDr. Juraj Langer, CSc., PhDr. Igor Krištek, CSc.

Frontispice
Štefan Mruškovič pri slávnostnom sprístupnení regiónu Orava
v Múzeu slovenskej dediny 24. mája 1972. Foto J. Dérer, 1972

© Slovenské národné múzeum v Martine 2012

ISBN 978-80-8060-292-5
ISSN 0139-5475

PREDHOVOR

V tomto roku uplynulo štyridsať rokov od prvého sprístupnenia Múzea slovenskej dediny návštevníckej verejnosti. Osem rokov po schválení budovania celoslovenského múzea ľudovej architektúry, ako neoddeliteľnej súčasťi expozícií materiálnej a duchovnej kultúry Slovenského národného múzea v Martine, bola dňa 24. mája 1972 otvorená pre návštevníkov jeho prvá časť – región Orava. S výstavbou tohto regiónu sa začalo na jeseň 1967 objektom sýpky zo Zuberca a usadlosti z Veličnej. Stavebná realizácia oravskej skupiny bola ukončená roku 1971, pričom objektovú skladbu vtedy tvorili usadlosti z Jasenovej, Veličnej, Novote a Hruštína č. 106 a č. 21, krčma z Oravskej Polhory, dom a sýpka z Vyšného Kubína, kováčska vyhňa zo Suchej Hory, sýpky zo Zuberca a Sedliackej Dubovej a skupina zemiakových jám.

V roku 1972 sa zmenil aj názov budovanej expozície v prírode. Z pôvodného Múzea ľudovej architektúry, ktorého hlavným cieľom bola záchrana vybraných charakteristických dokladov ľudového staviteľstva prenesením, sa stalo Múzeum slovenskej dediny – národopisná expozícia v prírode, usilujúca sa postihnúť a naplniť všetky funkčné súvislosti interpretácie spôsobu života, hmotnej a duchovnej kultúry vidieckeho obyvateľstva v danom časovom období.

Dnes sa v areáli Múzea slovenskej dediny, najväčšej národopisnej expozície v prírode na Slovensku, na ploche 15,5 hektárov, nachádza 147 objektov obytného, hospodárskeho, technického, spoločenského a sakrálneho charakteru z regiónov Orava, Turiec, Kysuce – Podjavorníky a Liptov. Sú odrazom rozmanitosti foriem tradičnej stavebnej kultúry a hospodársko-sociálneho rozvrstvenia obyvateľov severozápadného Slovenska v období druhej polovice 19. a prvej polovice 20. storočia. Časť objektov z týchto regiónov je interiérovito zariadená a sprístupnená návštevníkom. Sprístupnenie ďalších interiérových expozícií, na základe vypracovaných historicko-etnografických štúdií a z nich vyplývajúcich scenárov, je podmienené realizáciou dokončovacích stavebných prác, týkajúcich sa predovšetkým vybudovania vykurovacích zariadení a prípadných úprav interiérových priestorov.

Spolu so zaznamenaním štyridsiatich rokov Múzea slovenskej dediny od jeho sprístupnenia, chceme zároveň pripomenúť ešte jednu štyridsiatku. Toľko rokov mal totiž pri jeho otvorení jeden z jeho iniciátorov a tvorcov.

V septembri tohto roka slávi PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., svoje 80. narodeniny. Stále plný elánu, záujmu o dianie v Slovenskom národnom múzeu a múzejníctve celkove.

S jeho menom sa spája množstvo prípravných, organizačných a koncepčných prác a začiatky budovania Múzea slovenskej dediny v rokoch 1963 – 1975.

Tohtoročný zborník sme sa snažili obsahove zamerať práve na túto problematiku, ktorá je jeho srdcu jednou z najbližších a ktorej venoval značnú časť svojho profesijného života.

Zborník symbolicky, so želaním pevného zdravia, optimizmu a pohody venujeme s úctou a vďakou nášmu jubilantovi.

Mária Halmová, Anna Kiripolská
zostavovateľky

INTRODUCTION

Forty years have passed this year since the Museum of the Slovak Village (MSV) opened to the public. Eight years after the approval of construction the nationwide museum of folk architecture as an integral part of material and spiritual culture exhibition of the Slovak National Museum in Martin (SNM), its first part, the Orava region, was open to visitors on May 24, 1972. A granary from the Zuberec village and a farmhouse from the Veličná village started their construction in autumn of 1967. Building implementation of the Liptov group finished in 1971. Then, it was formed by the farmhouses No 106 and No 21 from the villages of Jasenová, Veličná, Novof and Hruštín, a pub from the Oravská Polhora village, a house and a barn from Vyšný Kubín, a smithy from the Suchá Hora village, granaries from the villages of Zuberec and Sedliacka Dubová, and a group of potato pits.

In 1972, the name of the building exhibition in the open air also changed. The original museum of folk architecture, whose main objective was to save the selected characteristic examples of folk architecture by transferring them into the museum, turned into the MSV – an ethnographic exhibition in the open air. It sought to affect and meet all the functional relation of interpretation of the way of life of rural population, its material and spiritual culture in the certain period.

Nowadays, at the site of the MSV – the largest outdoor ethnographic exposition in Slovakia – on the area of 15.5 hectares are located 147 residential, economic, technical, social and sacral buildings from the regions of Orava, Turiec, Kysuce-Podjavorníky and Liptov. They reflect the diversity of forms of traditional building culture and economic and social stratification of the northwestern Slovakian residents during the second half of the 19th century and the first half of the 20th century. A part of the building interiors is furnished and open to visitors. Access to the other indoor exhibitions, based on historical and ethnographic developed studies and the resulting scenario, is conditional on implementation of the finishing construction works, particularly concerning the construction of heating appliances and any adjustments to interior space.

When to remind those forty years passed since the MSV launch, we want to point out another 'forty'. So old was one of the initiators and creators at its opening.

In this September Dr. Štefan Mruškovič, PhD., will celebrate his 80th birthday. He is still full of enthusiasm and interest in the affairs of the SNM and museology.

His name is linked to a number of preparation, organizational and conceptual works and the beginnings of the building of the MSV between the years 1963 – 1975.

We tried to focus in this anthology on that issue; the issue so close to his heart and to which he has devoted a significant part of his professional life.

We dedicate these proceedings symbolically with respect and gratitude to this honoured person wishing him good health, well-being and optimism.

Mária Halmová and Anna Kiripolská
Compilers

ŠTÚDIE A MATERIÁLY

USADLOSŤ ZO ŠTIAVNIKA Č. 348 V MÚZEU SLOVENSKEJ DEDINY

*Tatiana Kadlecová, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: tatiana.kadlecova@snm.sk*

Abstract: *In 1972, the SNM Martin started the construction of the region Kysuce – Podjavorníky. One of the first buildings constructed was a house from the Štiavnik village in order to represent the foothill settlements in the south of the Javorníky Mountains. In 1987, a copy of stables was added to it. The aim of the study is to show the way of life of the dwellers of the house and a proposal to furnish the house. The basis and starting point was studying the literature, archival material and information obtained by field research.*

Keywords: *folk architecture, homestead, house, Štiavnik, The Javorníky Mountains.*

V zmysle koncepcie vyplývajúcej z Etnograficko-muzeologického hľadiska na výstavbu a prevádzku Múzea ľudovej architektúry v Jahodníckych hájoch v Martine¹ pristúpilo v roku 1972 Slovenské národné múzeum v Martine (ďalej SNM) k budovaniu regiónu Kysuce-Podjavorníky. Udialo sa tak na základe prehodnoteného výberu objektov, ktorý bol orientovaný na oblasť kopaničiarskeho osídlenia severozápadného Slovenska. Medzi prvé stavebne realizované objekty v danom období patrí aj obytný dom zo Štiavnika č. 348, reprezentujúci podhorské osídlenie južnej časti Javorníkov.

Ďalšia výstavba regiónu vychádzala z výsledkov rozsiahlych terénnych výskumov ľudového staviteľstva, ktoré sa uskutočnili v 70. rokoch 20. storočia. Na základe získaných poznatkov prebiehalo v rokoch 1979 – 1980 opätovné prehodnotenie výberu objektov pre daný región.² Ten bol na základe konkretizovania lokálnych dobových foriem aj stavebne dotvorený o nové objekty, podávajúce „komplexný obraz základného sociálneho, hospodárskeho, spoločenského, rodinného a kultúrneho života ľudu spod Javorníkov, Kysúc, Žilinskej kotliny, severných svahov Strážovských vrchov, stredného Považia a Rajeckej doliny“.³ Nové urbanistické

¹ Archív SNM – pobočka v Martine (ďalej A SNM), č. 908/1971.

² PANČUHOVÁ, E. *Libreto regiónu Severozápadné Slovensko*. A SNM, VS č. 596/79; PANČUHOVÁ, E. *Scenár regiónu Severozápadne Slovensko*. A SNM, VS č. 699/80.

³ PANČUHOVÁ, E. Severozápadné Slovensko v Múzeu slovenskej dediny a jeho urbanistické riešenie. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia*. Edit. S. Horváth. Roč. LXXX. Martin : SNM, 1986, s. 251.

rozdelenie regiónu sa týkalo aj objektu zo Štiavnika, ktorý bol začlenený do celku „Trvale obývané sídla v sústredených obciach“. Obytný dom bol zaradený do zástavby usadlosti, ktorá mala z hospodárskeho a spoločenského hľadiska reprezentovať stále obydlie maloroľníka z polovice 19. storočia.⁴ Z tohto dôvodu bola v druhej etape výstavby k nemu pristavaná kópia maštale z usadlosti zo Štiavnika č. 863.

Neoceniteľným zdrojom informácií, dokladujúcich spôsob života a bývania obyvateľov južných svahov Javorníkov, sú predovšetkým práce Aleny Plessingerovej a Josefa Vařeku, ktoré sú výsledkom ich terénnych výskumov v obciach Papradno, Brvnište, Horná Mariková, Dolná Mariková a Štiavnik.⁵ Ide o prvé komplexne spracované práce z danej oblasti, ktoré sú „neobyčajne hlbokým prienikom do vývoja a vzťahov ľudovej architektúry a bývania v kontexte so sociálnou, obradovou a duchovnou kultúrou“.⁶ Nadväzuje na ne dokumentačný materiál zozbieraný a spracovaný v 2. polovici 20. storočia SNM v Martine⁷ a vtedajším Národopisným ústavom Slovenskej akadémie vied v Bratislave,⁸ ako aj doplnujúci terénny výskum autorky tohto príspevku, uskutočnený v roku 2011.

Horské masívy Javorníkov s rozlohou 884 km² sa rozprestierajú na severozápade Slovenska v pohraničnej oblasti s Českou republikou. Pohorie s najvyšším vrchom Veľký Javorník (1071 m n. m.) predstavuje západnú časť Chránenej krajinskej oblasti Kysuce a z hľadiska územnosprávneho členenia je súčasťou okresov Čadca, Kysucké Nové Mesto, Žilina, Bytča, Považská Bystrica a Púchov. Povrch Javorníkov je do veľkej miery zalesnený, prevládajú ihličnaté lesy so smrekom, ale vyskytujú sa aj zmiešané a listnaté, najmä bukové lesy. Odlesnené plochy sú pokryté trvalými trávnatými porastmi, v nižších polohách poliami.⁹ Počiatky osídľovania predhoria Javorníkov spadajú do 13. – 14. storočia. Pomaly napredujúci proces urýchlila v 15. – 16. storočí kolonizácia na valašskom práve a v 17. – 18. storočí na ňu nadviazala kopaničiarska kolonizácia. Vyvrcholenie osídľovania nastalo na prelome 19. a 20. storočia, kedy vzniklo ešte niekoľko obcí, ktoré boli pôvodne kopanicami.¹⁰

---

⁴ PANČUHOVÁ, E. Cit. 3, s. 275-276.

⁵ Výskumy prebiehali v rokoch 1954 – 1965. Pre podrobný zoznam prác pozri: VAŘEKA, J. Konstrukce a půdorys lidového domu ve slovenských obcích pod Javorníky. In *Sborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 8*. Edit. Š. Mruškovič. Roč. LXI. Martin : SNM, 1967, s. 105.

⁶ SKRUŽNÁ, N. – SKRUŽNÝ, L. PhDr. Alene Plessingerovej, CSc., Ad multos annos! In *Múzeum*, 1988, roč. 33, č. 2, s. 97.

⁷ Výskumové správy, fotodokumentácia, architektonicko-etnografická dokumentácia k objektom, ako aj ďalšie archívne dokumenty umiestnené v A SNM – pobočka Martin.

⁸ Výskum realizovala v roku 1975 v obci Štiavnik študentka národopisu FF UK v Bratislave Marta Sigmundová pre účely spracovania Etnografického atlasu Slovenska. Zozbieraný materiál je uložený vo Vedeckých archívoch Ústavu etnológie SAV pod číslom lokality 54.

⁹ *Ottova encyklopédia Slovensko A – Ž*. Bratislava : Ottovo nakladateľstvo, 2006. Heslo Javorníky, s. 327.

¹⁰ PANČUHOVÁ, E. Cit. 3, s. 252.

Vznik obcí Papradno, Brvnište, Horná Mariková, Dolná Mariková a Štiavnik spadá pravdepodobne do 14. a 15. storočia.¹¹ Značná časť ich katastrálnej rozlohy bola v minulosti zalesnená a viac ako polovicu poľnohospodárskej pôdy zaberali lúky a pasienky. Ostatná časť rozlohy pripadla na neúrodnú kamenitú pôdu a vysoko položené polia, ktoré sa nachádzali v horách, často až vo výške 900 m n. m.¹²

Základným zdrojom obživy bolo málo rentabilné poľnohospodárstvo, zamerané na výťažok získaný z chovu dobytka, predovšetkým oviec a primitívne obrábanie neúrodnej pôdy, ktoré však miestnych obyvateľov nedokázalo uživiť.¹³ Nepriaznivá hospodárska situácia, umocňovaná nedostatkom pracovných príležitostí, nútila preto miestnych obyvateľov vyhľadávať doplnkové zdroje obživy. Pre väčšinu z nich bol dlho jedinou možnosťou získavania príjmov predaj masla, za ktorý si zadovážovali potraviny a predmety každodennej potreby, ako napr. soľ, cukor, zápalky, materiál na vyšívanie, ale aj tabak a pálenku, neskôr petrolej a rôzne súčasti odevu. Len niektorí si výnos z malého hospodárstva dopĺňali prácou v lese a na pilách pri spracovaní dreva, podomovou výrobou šindľov, alebo si privyrábali ako drotári a handrári.¹⁴

Prvé, čiastočné zlepšenie ich ekonomickej situácie nastalo na konci 19. storočia, ale hlavne po roku 1900, kedy začali obyvatelia týchto obcí odchádzať na sezónne poľnohospodárske práce do úrodnejších oblastí terajšieho južného Slovenska, Maďarska, Čiech, Nemecka a Francúzska, alebo sa aj s celými rodinami natrvalo vysťahovali do Ameriky, kde pracovali hlavne v baniach. Výraznejšia zmena v zamestnanosti sa začala prejavovať až po rokoch 1929 – 1930 ako dôsledok založenia strojárni v Považskej Bystrici. Pozitívny zlom však nastal až po roku 1948. Neustále sa zvyšujúci počet pracovných miest v strojárňach dopĺňal vznik nových pracovných možností (napr. vo Váhostave, pri regulácii riek alebo pri výstavbe ciest), rozvoj infraštruktúry a rozširovanie autobusového spojenia, čím sa zlepšili aj podmienky dochádzania do zamestnania.¹⁵

Obrat v zamestnanosti podmienil vzrast životnej úrovne, ktorý sa odrazil v zmene spôsobu života. To viedlo aj k transformácii sociálnej štruktúry obyvateľstva. Keďže nastal odklon od roľníctva k snahe o uplatnenie sa v priemysle, z maloroľníkov a sezónnych robotníkov sa postupne stali priemyselní robotníci.¹⁶ Od konca 40. rokov 20. storočia žilo v každej obci 75 % priemyselných robotníkov, ktorí po návrate zo zamestnania pracovali na svojom malom hospodárstve. Necelých 20 % obyvateľov tvorili gazdovia hospodáriaci na výmere pôdy od 2 do 7 hektárov. Zvyšok tvorili robotníci bez pôdy, remeselníci, štátni zamestnanci a dôchodcovia.¹⁷

---

¹¹ VAŘEKA, J. Cit. 5, s. 83.

¹² PLESSINGEROVÁ, A. Vývoj ľudového interiéru a bydlení ve slovenských dedinách pod Javorníky. In *Ľudové staviteľstvo a bývanie na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1963, s. 180.

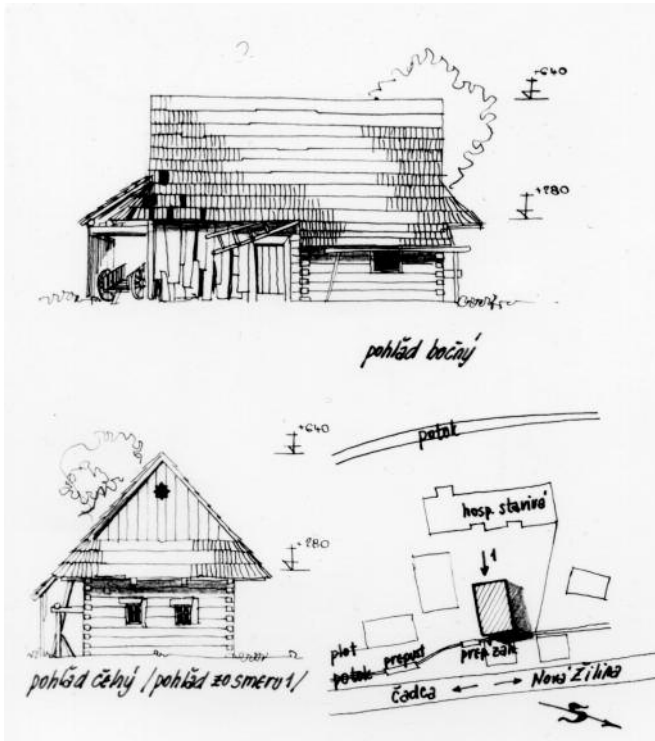
¹³ PLESSINGEROVÁ, A. Cit. 12, s. 180.

¹⁴ PLESSINGEROVÁ, A. Získávaní a užívání vody ve slovenských obcích pod Javorníky. In *Český lid*, 1963, roč. 50, s. 193.

¹⁵ PLESSINGEROVÁ, A. Cit. 12, s. 181-182.

¹⁶ PLESSINGEROVÁ, A. Cit. 12, s. 182.

¹⁷ VAŘEKA, J. Cit. 5, s. 83.

Obr. 1. Technická dokumentácia domu zo Štiavnica na pôvodnom mieste. Kreslil G. Kumery. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 34 287. Repro J. Dérer, 1966

V dôsledku historicko-právnych vzťahov bol pre sledovanú oblasť, podobne ako pre iné časti Slovenska, charakteristický veľkorodinný spôsob života. Keďže v uhorskej časti monarchie sa neuplatňoval zákon o jednom dedičovi, majetok sa delil medzi všetkých ženatých synov (reálna del'ba v každej generácii),¹⁸ dochádzalo k jeho neustálemu rozdrobovaniu medzi ďalších členov rodiny, čo malo celkove nepriaznivý vplyv na rozvoj poľnohospodárstva.¹⁹ A. Plessingerová a J. Vařeka²⁰ zaznamenali v sledovanej oblasti rodiny s počtom 30 a aj viac členov, pričom priemer v dome bol 16 osôb. Rozpad tejto formy rodiny nastal na prelome 19. a 20. storočia, vo všeobecnosti sa však udržal až do 1. svetovej vojny, v ojedinelých prípadoch aj dlhšie. Príčinou bolo pozvoľné hospodárske osamostatňovanie jednotlivých rodín, ktorého dôvodom bol stále častejší odchod niektorých členov veľkorodiny za prácou mimo domu.

¹⁸ Spočiatku mohli majetok dedič' len mužskí potomkovia, až zákon z roku 1840 (doformulovaný v roku 1853) upravoval dedičské právo žien v ich prospech.

¹⁹ Pozri bližšie, napr. BOTÍKOVÁ, M. – RIEČANSKÁ, E. Prečo je to na Slovensku tak? In *Aspekt*, 1995, č. 2–3, s. 164–169.

²⁰ PLESSINGEROVÁ, A. – VAŘEKA, J. Vztah mezi formou rodiny a obydlím. (Doklady z oblasti slovenských Javorníků). In *Slovenský národopis*, 1980, roč. 28, č. 1, s. 70–71.

Vzhľadom na charakter javorníckej krajiny, prirodzene tu v minulosti dominovala výstavba objektov z dreva²¹ ako najdostupnejšieho, najlacnejšieho a najvhodnejšieho stavebného materiálu. Najčastejšie sa používalo jedľové, menej smrekové drevo, len základný veniec objektov bol zhotovený z dubového dreva.²²

V prípade celoročne obývaných obydli prevládali dvojpriestorové (izba a pitvor) a trojpriestorové (pitvor, izba, komora)²³ zrubové domy, postavené bez základov na podmurovke.²⁴ Najstaršie objekty, postavené približne pred rokom 1810, boli z guľatých, len kôry zbavených kmeňov, až po tomto období sa používali dvojstranne kresané trámy.²⁵ Pokiaľ ide o vonkajšiu úpravu stien, staršie domy mali zvonka obielenú štítovú a vstupnú stenu,²⁶ na novších bolo lemované okolie okien a dverí charakteristickou výzdobou bielym vápnom.²⁷ Strechy boli sedlové, do 20. rokov 20. storočia bolo pod štítmí ostrešie na 3 až 5 radov šindľa.²⁸ Ako krytina sa na zastrešenie domov bežne používal šindel, do prelomu 19. a 20. storočia sa vyskytovala ešte aj krytina zo žitnej a ikricovej slamy.²⁹ Približne do konca 1. svetovej vojny sa na objektoch obytných domov objavoval starší typ štítu s lištami, prekrývajúcimi zvislé špáry medzi doskami a po obvode lemovaný esovito profilovanými rímsami. V ďalšom období zaznamenávame výskyt jednoduchého štítu s doskami kladenými na zráz a bez ozdobných lišt.³⁰ Dvory boli bez oplotenia, domy nemali predzáhradky.³¹

Elementárnym prvkom obydli, podmieňujúcim vzhľad, úpravu i funkciu jednotlivých priestorov, bola forma kúreniska. Až do konca 19. storočia sa v skúmanej oblasti na vykurovanie izby a prípravu pokrmov používalo otvorené ohnisko s pecou, umiestnené v rohu izby, zaberajúce takmer štvrtinu jej veľkosti. Pre obytné domy s týmto typom vykurovacieho zariadenia boli charakteristické neupravené a nezdobené steny, zvýšený strop v izbe oproti ostatným priestorom domu, sústava poleníc prechádzajúcich pod stropom a zariadenie jednoduchým, poväčšine doma zhotoveným nábytkom. Vo všetkých miestnostiach bola hlinená podlaha.³² Objekty tohto charakteru pretrvali až do 1. svetovej vojny, len v jednom prípade až do 60. rokov 20. storočia,³³ a to v dome zo Štiavnika č. 348. V dôsledku inovácií, ktoré so sebou priniesli drotári a robotníci po návrate zo zahraničia,³⁴ prebiehalo v časovom

---

²¹ Po 2. svetovej vojne sa používali doma zhotovené, neskôr kupované pálené tehly. V 60. rokoch sa začali uplatňovať šedé kvádre, ktoré mali oproti tehľám výhody nielen vo veľkosti, finančnej dostupnosti, ale aj v udržateľnosti tepla. In VAREKA, J. Cit. 5, s. 84-85.

²² VAREKA, J. Cit. 5, s. 84.

²³ VAREKA, J. Cit. 5, s. 97.

²⁴ VAREKA, J. Cit. 5, s. 86, 89.

²⁵ VAREKA, J. Cit. 5, s. 93.

²⁶ VAREKA, J. Cit. 5, s. 89.

²⁷ PLESSINGEROVÁ, A. Cit. 12, s. 180.

²⁸ VAREKA, J. Cit. 5, s. 95.

²⁹ VAREKA, J. Cit. 5, s. 93./92

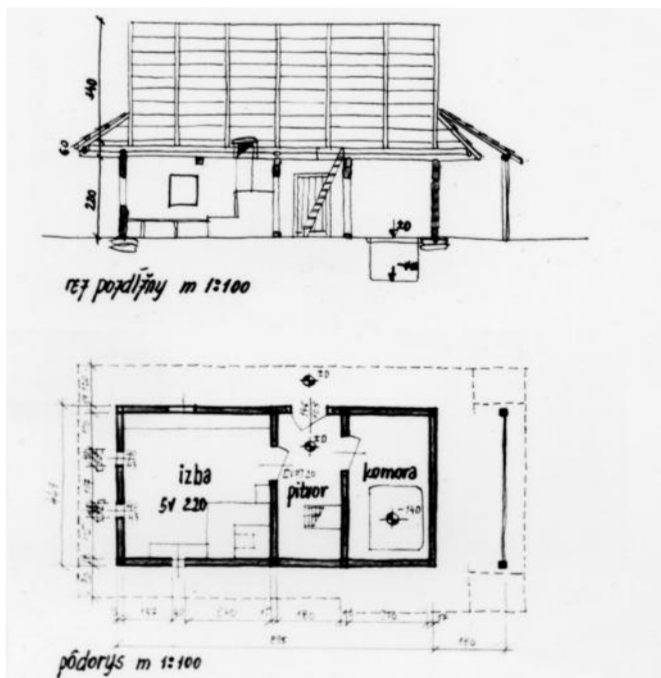
³⁰ VAREKA, J. Cit. 5, s. 93.

³¹ PLESSINGEROVÁ, A. Cit. 12, s. 180.

³² PLESSINGEROVÁ, A. Cit. 12, s. 184.

³³ PLESSINGEROVÁ, A. Cit. 12, s. 210.

³⁴ PLESSINGEROVÁ, A. Cit. 12, s. 172.

Obr. 2. Technická dokumentácia domu zo Štiavniku na pôvodnom mieste. Kreslil G. Kumery. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 34 288. Repro J. Dérer, 1966

rozpätí rokov 1900 – 1910 až 1925 – 1930 postupné odstraňovanie otvoreného ohniska a jeho prestavovanie na sporák. Premena kúreniska mala ďalekosiahle dôsledky, ktoré sa odrazili aj v interiérových úpravách izby a zmene jej zariadenia. Nastalo vyrovnávanie a omazávanie stien hlinou, zväčšovanie okien, odstraňovanie nepotrebných poľnic, umiestňovanie nových kusov nábytku, ako aj výmena používaného kuchynského riadu. Po 1. svetovej vojne bola hlinená podlaha nahrádzaná drevenou.³⁵

Od 30. rokov 20. storočia dochádzalo pri stavbe domov k určitým výraznejším konštrukčným zmenám, zavádzaniu nového stavebného materiálu a odlišnému vnútornému členeniu. Hoci ešte dominovala výstavba zrubových domov, v období rokov 1935 – 1940 sa začínajú objavovať prvé murované novostavby.³⁶ Určujúcim činiteľom interiérových zmien bolo predovšetkým presunutie sporáka do novovytvorenej kuchyne,³⁷ ku ktorému dochádzalo ojedinele už v 20. rokoch 20.

³⁵ PLESSINGEROVÁ, A. Cit. 12, s. 172, 183.

³⁶ PLESSINGEROVÁ, A. Cit. 12, s. 180.

³⁷ Treba poznamenať, že v sledovanej oblasti neprešlo vykurovacie zariadenie tradičným vývojom, ako tomu bolo v iných oblastiach Slovenska, a teda ohnisko s čeľusťami pece nebolo otočené, ani presunuté do pitvora, ale stalo sa hneď súčasťou kuchyne. In PLESSINGEROVÁ, A. Cit. 12, s. 184. Podobný jav bol pozorovaný aj na horných Kysuciach a severnom Spiši. In BOTÍK, J. – RUTTKAY, M. – ŠALKOVSKÝ, P. *Ludová architektúra a urbanizmus vidieckych sídel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie*. Bratislava : Národné pamiatkové a krajinné centrum, 1998, s. 80. ISBN 80-88880-26-2.

storočia, intenzívnejšie však v období 1930 – 1955. Keďže izba bola zbavená dovtedy jednej zo svojich primárnych funkcií, varenia a často aj kúrenia, život rodiny sa premiestnil do úzkej kuchyne, ktorá vznikla prestavaním pitvora alebo bola vybudovaná na jeho mieste. Z obytnej izby sa tak stala reprezentačná miestnosť, vybavená spálňou mestského typu s manželskými posteľami, slúžiaca na spávanie a odkladanie odevov. Interiér izby dopĺňali farbotlačové obrázky s náboženským motívom nad posteľami, sadrové sošky svätých, stojace medzi úzkymi vysokými vázami s umelými kvetmi. Pre zrubové novostavby daného obdobia boli charakteristické omietnuté a na mestský spôsob omaľované steny, drevený strop z rovných dosák,³⁸ dvojité dvojdielne a trojdielne okná, zastreté záclonami. Za oknom boli pestované kvety, hlavne muškáty a fuksie.³⁹ Staršie zrubové domy boli upravované rozširovaním okien, omietaním alebo vyrovnávaním stien a následne ich maľovaním alebo pokrývaním papierovým linoleom.⁴⁰

Výrazné zmeny v ľudovom staviteľstve nastali na konci 40. rokov 20. storočia ako dôsledok rýchleho vzrastu životnej úrovne obyvateľov, bytovej tiesne a snahy mladých ľudí o osamostatnenie.⁴¹ Začalo sa s výstavbou murovaných domov, a to buď na mieste rodného domu, v zadnej časti spoločného dvora, alebo na novej parcele, mimo starého pôdorysu obce, hlavne v jej hornej alebo dolnej časti.⁴² Prevládali domy (pripomínajúce malomestské vilky) obdĺžnikového alebo štvorcového pôdorysu s rozšíreným priestorovým členením, ktoré obývali mladé rodiny robotníkov.⁴³ Z chodby bol prístup na povalu, do špajze, pivnice, kuchyne a obývacej izby, ktorá bola prepojená so spálňou. V pôdorysnom členení bola zahrnutá už aj kúpeľňa.⁴⁴ Okolie domov bolo upravené a väčšinou oplotené, v prednej časti vznikali kvetinové záhrady a za domom ovocné sady.⁴⁵

Hospodárske stavby vyskytujúce sa v tejto oblasti a ich charakteristické znaky boli dané spôsobom hospodárenia a poľnohospodárskou produkciou kraja.⁴⁶ Vzhľadom na veľmi zlú bonitu ornej pôdy, neznalosť pokrokovejších poľnohospodárskych techník a metód, zlé osivo a sadivo a z toho vyplývajúcu nízku úrodnosť polí, neboli na úschovu zrna, slamy a sena potrebné veľké stavby ani ich veľký počet.⁴⁷ Dokladuje to absencia samostatne umiestnených sýpok, či existencia menších stodôl, o ktoré sa často delili dvaja majitelia.⁴⁸ Oproti tomu sa priaznivé podmienky pre chov hovädzieho dobytku odrazili vo veľkom počte chlievov

---

³⁸ PLESSINGEROVÁ, A. Cit. 12, s. 228-229.

³⁹ VAŘEKA, J. Cit. 5, s. 92.

⁴⁰ PLESSINGEROVÁ, A. Cit. 12, s. 229.

⁴¹ VAŘEKA, J. Cit. 5, s. 88, 95.

⁴² VAŘEKA, J. Cit. 5, s. 86.

⁴³ VAŘEKA, J. Cit. 5, s. 95.

⁴⁴ VAŘEKA, J. Cit. 5, s. 103.

⁴⁵ VAŘEKA, J. Cit. 5, s. 96.

⁴⁶ VAŘEKA, J. Hospodárske stavby v Brvništi, Dolní a Horní Maríkové, Papradnu a ve Štiavniku. In *Slovenský národopis*, 1962, roč. 10, s. 449.

⁴⁷ VAŘEKA, J. Cit. 46, s. 449, 451, 452.

⁴⁸ VAŘEKA, J. Cit. 46, s. 454.

Obr. 3. Zadná časť domu na pôvodnom mieste. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 21 677.
Foto J. Turzo, 1964

a sezónnych obydlí (hlavne bačovov) vysoko v horách.⁴⁹ Zástavbu usadlosti ďalej dopĺňali šopa, kurín, holubník, udiareň, sušiareň či pivnica, ktoré sa nachádzali najčastejšie vo dvore alebo v záhrade.⁵⁰

Obec Štiavnik sa nachádza na slovenskej strane Javorníkov, v nadmorskej výške 387 m n. m., vo vzdialenosti 14 km od Bytče. Preteká ňou potok s rovnomenným názvom. Z územnosprávneho členenia spadá pod okres Bytča v Žilinskom samosprávnom kraji.

Obec sa prvýkrát spomína v roku 1439 ako *possessio villa Scewnyk* s dedičným

---

⁴⁹ Ošípané sa všeobecne začali chovať až od 1. svetovej vojny. In VAREKA, J. Cit. 44, s. 456. Bačovy vznikli za účelom pasenia dobytku a obrábania vysoko položených polí a lúk. In PLESSINGEROVÁ, A. Cit. 12, s.179-180. Pozri bližšie aj: PLESSINGEROVÁ, A. Bačování na papradských kopanicích. In *Český lid*, 1951, roč. 6 (38), s. 118-126; VAREKA, J. Cit. 46, s. 451.

⁵⁰ PLESSINGEROVÁ, A. Cit. 12, s. 180.

šoltýstvom, ktorá patrila k považskobystrickému domínium. V minulosti sa obyvatelia obce živili okrem poľnohospodárstva tiež spracovaním dreva, výrobou čiernej potaše, drotárstvom a mlynárstvom, pričom zdroj uvádza existenciu až 10 mlynov.⁵¹ Po roku 1945 bola v obci vybudovaná prevádzka na výrobu laminátových tienidiel na lampy. Pôdu obhospodarovali súkromne hospodáriaci roľníci, pričom časť obyvateľov pracovala v priemyselných podnikoch na okolí, v Ostrave a ako drevorubači.⁵²

Na pôvodnom mieste v Štiavniku bola maloroľnícka usadlosť č. 348 situovaná v hornej časti obce, powyše kostola, asi 15 metrov od cesty smerom do Bytče,⁵³ v spoločnom dvore bez oplotenia, s usadlosťou č. 349. V intraviláne obce skladba usadlosti pôvodne pozostávala z obytného domu, šopy pristavenej za komorou, hospodárskych priestorov a kovárskej vyhne pri potoku. Charakter usadlosti dotvárali ovocné stromy – slivky a hnojisko. V extraviláne obce patrili k usadlosti role, lúky a bačov v časti Škrípov.⁵⁴

Obytný dom z 19. storočia,⁵⁵ nachádzajúci sa v prednej časti usadlosti, bol orientovaný štítovou stranou ku komunikácii a mal trojpriestorové členenie s obrátenou dispozíciou. Jednotlivé priestory tak boli od ulice radené v poradí komora, pitvor a izba.⁵⁶ Podľa vypracovanej technickej dokumentácie⁵⁷ a fotodokumentácie bol obytný zrubový dom postavený na nízkej kamennej podmurovke vyrovnávajúcej terén, ktorej výška sa pohybovala od 7 do 38 cm. Na nej boli osadené prahové trámy pozdĺžnych obvodových stien, a na nich boli základové trámy priečnych stien. Medzery vzniknuté medzi podmurovkou a základovými trámami priečnych stien boli vyplnené voľnými trámami „darebákmi“. Steny objektu boli z dvojstranne kresanej guľatiny, v nárožiach viazané úplným plátovaním, bez presahov záhľavia trámov. Škály medzi trámami boli vyplnené machom a prekryté do trojhranu opracovanými lištami „šparingami“ tak, že vyrovnávali steny domu do jednej roviny. Tie

---

⁵¹ SÚPIS PAMIATOK NA SLOVENSKU. Zv. 3. R–Ž. Bratislava : Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, 1969, s. 256.

⁵² VLASTIVEDNÝ SLOVNÍK OBCÍ NA SLOVENSKU. Zv. III. Bratislava : VEDA, 1978, s. 138.

⁵³ CHLEBANA, M. *Etnografická charakteristika obytného zrubového domu – Štiavnik, č. 348*. A SNM, VS č. 685/1980.

⁵⁴ Informátorka Veronika Palková, rod. Chválniková, nar. 1938, Štiavnik; informátor Martin Všelko, nar. 1950, Štiavnik.

⁵⁵ Datovanie obytného domu sa nepodarilo určiť s presnosťou, pretože aj samotná archívna dokumentácia v tomto smere nie je jednotná. M. Chlebana vo svojej výskumnej správe uvádza, že v nadpraží vstupných dvier je vyrytý takmer nečitateľný rok 1811. Ďalej však píše, že stavebný materiál bol na obytný dom použitý až druhotne a drevo pôvodne pochádzalo z bačova, ktorý rozobrali. V sprievodnom popise fotodokumentácie z roku 1964 je uvedené, že dom pochádza z roku 1900, podľa záznamu z roku 1965 dom pochádza z roku 1875. Spomedzi uvedených rokov možno za najpravdepodobnejší považovať práve rok 1875.

⁵⁶ CHLEBANA, M. Cit. 53.

⁵⁷ Archívny materiál pochádzajúci z rokov 1969 a 1972 obsahuje stavebné výkresy, sprievodnú správu, fotodokumentáciu, montážne výkresy a zoznam montážnych prvkov. HALASOVÁ, A. – JANUŠ, J. *Architektonicko-etnografická dokumentácia zrubového obytného domu zo Štiavniku 348*. A SNM, č. 4/70.

Obr. 4. Čelný pohľad na dom na pôvodnom mieste. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 21 675.
Foto J. Turzo, 1964

neboli z vonkajšej strany omazané. Dom bol zhora krytý sedlovou strechou s ostrešiami a doskovými štítmi zo zvisle kladených dosák, v ktorých boli ornamentálne vyrezané výzorníky. Z čelnej strany domu sa nachádzalo ostrešie z troch radov šindľa, ostrešie pod zadným štítom bolo z dvoch radov šindľa. Na zastrešenie bol použitý šindel nabitý na latovaní, dlhý cca 65 – 70 cm a široký cca 12 – 14 cm. Krov mal jednoduchú krokrovú konštrukciu. Podlaha vo všetkých priestoroch domu bola z ubitej hliny. Pred vchodovými dverami domu bola umiestnená kamenná platňa.

Vstupným priestorom domu bol pitvor, ktorého plocha bola $7,33 \text{ m}^2$ ($4,03 \times 1,82 \text{ m}$). Vchádzalo sa do neho prekročením prahu jednokrídlovými doskovými dverami. Keďže bol z neho prístup drevenými schodmi aj do podstrešného priestoru, trámový strop s jednoduchým doskovým záklopom, umiestnený vo výške 2,30 m, nebol úplný. Steny neboli omazané a spolu so stropom boli tmavé od dymu, ktorý týmto priestorom unikal z izby.

Vľavo od pitvora sa nachádzala komora s plochou $9,06 \text{ m}^2$ ($4,03 \times 2,25 \text{ m}$). Doskové dvere zo strany pitvora boli po obvode vystužené rámom z latiek. V dvoch

Obr. 5. Vykurovacie zariadenie v dome. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 30 618.
Foto J. Turzo, 1965

zrubových trámoch štítovej steny bol vyrezaný nezasklený obdĺžnikový otvor s veľkosťou 20 x 13 cm. Trámový strop s prekladaným doskovým záklopom bol v jednej úrovni so stropom v pitvore. V podlahe bola vyhlbená jama na zemiaky s rozmerom cca 1,73 x 1,28 m a hlboká deväťdesiatšesť centimetrov, prekrytá ohobľovanými, voľne uloženými doskami.

Oproti komore sa nachádzala izba, ktorá mala plochu 16,60 m² (4,03 x 4,12 m). Priestor takmer štvorcového pôdorysu bol v minulosti jedinou vykurovanou a obývanou miestnosťou domu, v ktorej sa sústreďoval celý život rodiny. Osvetľovali ju štyri okná, z toho dve s rozmerom cca 38 x 45 cm boli umiestnené v priečelí domu, z východnej strany bolo okno s rozmerom 34 x 34 cm a zo západnej strany od dvora malo okno 34 x 30 cm. Vnútorne steny izby boli v minulosti omazané hlinenou

omietkou a obielené vápnom. Trámový strop s prekladaným doskovým záklopom bol uložený na dvoch stropných trámoch. Výška stropu bola 2,80 m, bol teda umiesťtý o pol metra vyššie ako strop nad komorou a pitvorom. Pod ním, vo výške cca 2,20 m nad zemou, prechádzalo naprieč izbou, rovnobežne so štítovou stenou, 5 kusov „polieni“. Ich výpusťky ústiace z bočných stien boli odrezané. Po ľavej strane od vchodu do miestnosti, od zadnej steny izby až takmer k dvojvrstvovým dverám, bolo umiestnené otvorené ohnisko s pecou,⁵⁸ ktoré zabezpečovalo vykurovanie a kde prebiehala aj príprava pokrmov. Pec bola omazaná hlinou. Varilo sa v medenom kotlíku, ktorý bol zavesený na železnom háku a retiazke upevnenej na priečne položenom trámiku cez „poliene“. Ničím neodvádzaný dym sa voľne rozptyľoval po miestnosti a držal sa v hustej vrstve pod stropom. Vychádzal len malým prierezom v trámoch nad kúreniskom alebo otvorenými dverami do pitvora, odtiaľ do podstrešného priestoru alebo vstupnými dverami von z domu. Popri stenách v izbe, okrem tej so vstupnými dverami, ako aj okrajov pece a ohniska, boli doskové lavice.

Povala prístupná z pitvora bola nad priečkou medzi izbou a pitvorom vertikálne predelená doskovou stenou, v ktorej bol vynechaný otvor pre prístup do povalového priestoru nad izbou. Výškový rozdiel medzi stropom nad pitvorom a izbou bol vyriešený malými drevenými schodíkmi. Na stropných záklopoch nad izbou a komorou bola hlinená mazanina.

Dom obývala rodina Všelkocov, rímskokatolíckeho vierovyznania, pôvodom zo Štiavnika.⁵⁹ Manželia Ján Všelko (*1831 – †1921) a Dorota Všelková, rodená Pukálová (*1848 – †1920), mali spolu 3 deti, syna Vendelína (*1874 – †1945), dcéru Agnešu (*1879 – †1963) a najmladšieho syna Karola (*1889 – †1967).⁶⁰ Vendelín si v roku 1897 zobral za manželku Katarínu, rodenú Parčíšovú (*1874 – †1917), s ktorou mal 5 detí: Vendelína (*1898 – ?), Mateja (*1902 – ?), Katarínu (*1905 – ?), Martina (*1906 – †1951) a Annu (*1908 – ?). Po smrti manželky sa Vendelín druhýkrát oženil s Annou, rodenou Strelec (*1874 – †1954), s ktorou už ďalšie deti nemal. Jeho súrodenci – Agneša a Karol ostali slobodní a bezdetní a až do začiatku 60. rokov 20. storočia spoločne bývali a hospodárili. O Agneši sa nepodarilo zistiť bližšie okolnosti, a to prečo zostala slobodná. Karol chodil na vohľady za istou Terezkou („Hanuškou“), ale nezobral si ju za manželku a obaja zostali slobodní. Podľa niektorých išlo z Karolovej strany o nešťastnú – neopätovanú náklon-

---

⁵⁸ Jozef Turzo uvádza nasledovný opis vykurovacieho zariadenia: „Telo kamennej pece s dutinou stavané na princípe valenej klenby z kameňa na drevené segmenty leží na jednoduchom rošte z troch drieb, kratšie priečne na vypustení za viazaním nesie bočnú lavicu, vrchný dlhší na svojom vypustení nesie kamenné platne ohniska pred pecou. Chlebová pec z kameňa bola postavená pred prvou svetovou vojnou na rošte pôvodnej nabíjanej hlinenej pece.“ TURZO, J. Lokálne dobové formy ohnísk regiónu Kysuce-Podjavorníky v Múzeu slovenskej dediny. In *Zborník Slovenského národného múzea : Etnografia* 20. Edit. I. Krištek. Roč. LXXIII. Martin : SNM, 1979, s. 174.

⁵⁹ Informátorka Veronika Palková, rod. Chválniková, nar. 1938, Štiavnik.

⁶⁰ Veronika Palková uviedla, že podľa rozprávania jej svokry Kataríny Palkovej, rod. Všelkovej, mali ešte jedného, najstaršieho syna, ktorý odišiel mladý do Ameriky. Táto informácia však nie overená.

Obr. 6. Posledný majiteľ domu Karol Všelko. 50. – 60. roky 20. storočia. Súkromný archív M. Všelku

nost⁶¹ a podľa iných ho zbili závistlivci. Pokiaľ ide o vzdelanie, Agneša bola zrejme pologramotná, určite nevedela písať.⁶² Otázka školskej dochádzky Karola je veľmi rozporuplná. Niektorí informátori tvrdia, že študoval,⁶³ resp. chcel študovať za kňaza,⁶⁴ ale to jeho príbuzní nepotvrdili. Podľa nich často chodil k dekanovi, ktorý ho naučil po latincky. S istotou však možno konštatovať, že to bol sčítaný človek, ktorý ovládal latinčinu, čítal noviny a vlastnil aj niekoľko kníh.⁶⁵

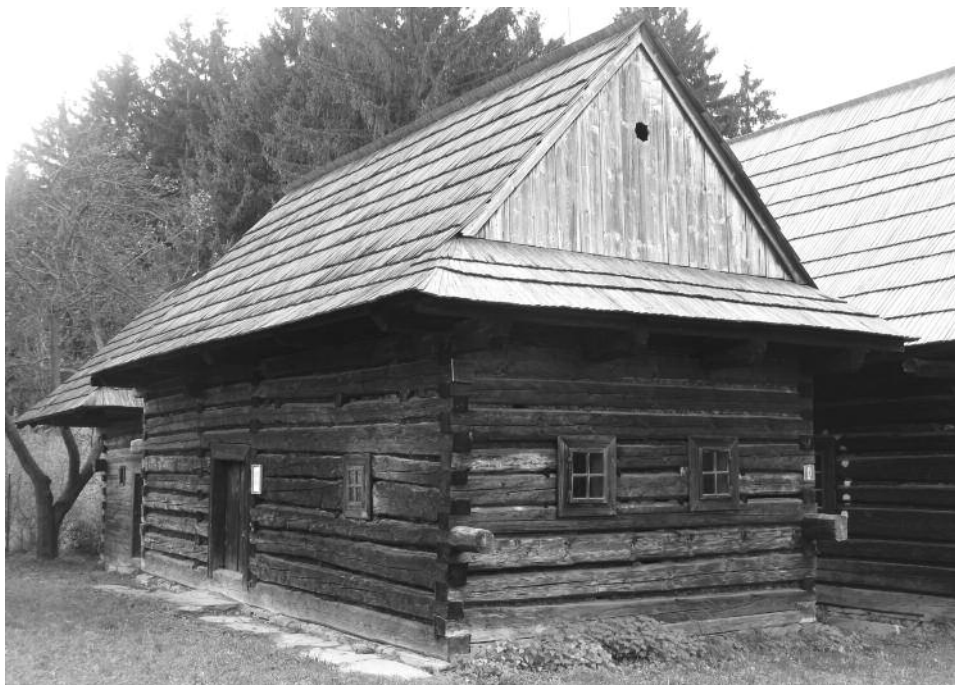
⁶¹ Informátorka Veronika Báchoriková, nar. 1931, Štiavnik.

⁶² Informátorka Veronika Palková.

⁶³ Informátorka Mária Trulíková, rod. Kavalcová, nar. 1936, Štiavnik.

⁶⁴ Informátor Martin Všelko, nar. 1950, Štiavnik.

⁶⁵ Informátorka Veronika Palková.

Obr. 7. Dom zo Štiavnika č. 348 v Múzeu slovenskej dediny. Foto T. Kadlecová, 2011

O „starosvetkom“ spôsobe života a bývania oboch súrodencov sa podarilo zistiť len strohé informácie. Chovali hovädzí dobytok a ošípané, v posledných rokoch života už len jednu kravu.⁶⁶ J. Vařeka uvádza, že v izbe pod lavicou mali sliepky, ktoré tam aj krmili.⁶⁷ Od jari do jesene bývali na bačove v horách, len na zimu chodili späť do dediny. Keď bola Agneša staršia, chodieval na bačov už len Karol.⁶⁸ Každé ráno chodil hore s károu a odtiaľ vozil trávu a seno kravám.⁶⁹ Agneša si privyrábala predajom mlieka a tvarohu nielen priamo v obci, ale aj priekupníkovi, ktorý vozil takto kupovaný tovar až do Čiech. Karol bol v Štiavniku i Papradne známy ako miškár, kastroval mladé kance.⁷⁰

Predmetný dom bol posledným v obci, v ktorom sa až do 60. rokov 20. storočia zachovala a používala pec s otvoreným ohniskom, ktorá slúžila na varenie, pečenie, kúrenie a aj na spávanie. Na peci bola deka a vrecia, ktorými sa obyvatelia domu zakrývali. Vedľa pece a okolo stien izby boli umiestnené drevené lavice. Širšie slúžili na spávanie.⁷¹ Užšie lavice na odkladanie rôznych vecí, napr. vedra s vodou

⁶⁶ Informátorka Veronika Palková.

⁶⁷ VAŘEKA. J. Cit. 46, s. 460.

⁶⁸ Informátorka Veronika Palková.

⁶⁹ Informátor Martin Všelko.

⁷⁰ Informátorka Veronika Palková.

⁷¹ Podľa Veroniky Palkovej, kým nebola zima, spávali aj hore na povale. Do vrec si dávali slamu a zakrývali sa huňami.

či pomyjí pre kravu. Pod lavicou bola uskladnená burgyňa alebo zemiaky a zároveň priestor pod ňou slúžil na odkladanie obuvi, putní a i. V rohu pri peci visela polica „fogašek“ s miskami na jedlo.⁷² V diagonále oproti peci bol stôl – „armarija“, podomácky vyrobený otcom súrodencov Jánom Všelkom, ktorý slúžil aj na odkladanie potravín, napr. mlieka a chleba. Na jeho vonkajšej strane bolo zavesené náradie, napr. kliešte a pílká.⁷³ Na stenách viseli obrázky svätých a medzi oknami v priečelí izby drevený krížik. Vpravo od vchodu do miestnosti bola na hákoch zavesená žrdka na odkladanie a sušenie oblečenia. Na „polieňoch“ pod stropom sa sušievalo drevo, šindle, ovocie, odkladali sa tam potraviny. Otvorom v strope unikal dym na povalu. V posledných rokoch užívania izba nebola obielená, istý čas boli jej steny pokryté papierom. V pitvore boli schodíky na povalu a v rohu bola polica s prázdnyimi cedákmi na mlieko. V komore, na stene od dvora, boli police s knihami, hrncami a náradím. Vo vyhĺbenej jame skladovali zemiaky. V komore ani pitvore sa nevykonávali žiadne práce. Na povale boli pripravené nové šindle na prekrytie strechy.⁷⁴ Vo všetkých miestnostiach domu tvorila podlahu ubitá hlina.

Šopa pristavená za komorou slúžila na uskladnenie rôznych vecí, napr. drobného poľnohospodárskeho náradia a drevenej káry. Na podobné účely slúžila aj prekrytá časť pri komore od dvora. K obytnému domu patrili hospodárske priestory (maštal', holohumnica, stodola), ktoré zastrešovala spoločná strecha s hospodárskymi priestormi susednej usadlosti.⁷⁵ V zastrešenom priestore pri humne Karol Všelko vyrábala šindle. Pravdepodobne do konca 50. rokov, najneskôr do roku 1965 stála pri potoku kováčska vyhňa. Mechy spolu s nákovou, ktoré boli v dobrom stave, Karol niekomu predal.⁷⁶

Na sklonku života, v roku 1961 alebo 1962, odišla Agneša bývať k vnukovi svojho brata Vendelína, Pavlovi Palkovi (nar. 1933) a jeho manželke Veronike Palkovej, rodenej Chvalnikovej (nar. 1938), u ktorých žila až do svojej smrti, do roku 1963. Bola pochovaná na mieste cintorína. Po sestriinom odchode Karol prestal hospodáriť, často sa zdržiaval doma alebo na fare. Starala sa o neho Veronika Palková, ktorá mu nosila jedlo približne raz za dva dni. Pravdepodobne koncom roka 1966 alebo začiatkom roka 1967 sa jeho zdravotný stav výrazne zhoršil (opuchli mu nohy). Po prepustení z nemocnice odišiel do Pšurnovic (dnes súčasť Bytče), k dcére brata Vendelína, Kataríne Palkovej, rodenej Všelkovej⁷⁷ (nar. 1905), u ktorej žil ešte asi mesiac. Pochovaný bol na cintoríne v Pšurnoviciach, v hrobe bez pomníka.⁷⁸

---

⁷² Informátorka Veronika Palková a informátor Pavol Palko, nar. 1933, Štiavnik.

⁷³ PLESSINGEROVÁ, A. Otázka existence stolu, jeho vývoje a stolování ve slovenských dědinách pod Javorníky. In *Slovenský národopis*, 1962, roč. X, č. 2, s. 236-237.

⁷⁴ Informátorka Veronika Palková.

⁷⁵ Majiteľom usadlosti bol Martin Všelko (? – †1969) s manželkou Klementínou Všelkovou, rod. Možešikovou (? – roku †1961 – 1962). Boli iba vzdialenejší príbuzní Karola Všelku. Presné informácie o tom, v akom príbuzenskom vzťahu boli obe rodiny, sa zistiť nepodarilo.

⁷⁶ Informátorka Veronika Palková.

⁷⁷ Katarína si zobrala za manžela Štefana Palka, s ktorým mala 5 detí.

⁷⁸ Informátorka Veronika Palková.

Obr. 8. Nová výstavba v Štiavniku na parcele preneseného domu. Foto T. Kadlecová, 2011

Dom č. 348 v Štiavniku bol na základe uvedeného trvale obývaný v uvedenej podobe až do rokov 1966 – 1967, do onemocnenia jeho posledného obyvateľa Karola Všelku. V posledných rokoch existencie objektu na pôvodnom mieste pozostávala celá usadlosť už len z obytného domu. Hospodárske stavby boli dlhobojšie v zlom technickom stave, nik ich neopravoval a pravdepodobne spadli samé medzi rokmi 1965 a 1968. Bačov v horách, resp. jeho časť, vyhorela.

Vzhľadom na existenciu jedinej funkčnej dymnej izby v danej oblasti ešte v období 60. rokov 20. storočia, bol obytný dom na základe odporúčania J. Vařeku zaradený do plánov vznikajúceho Múzea ľudovej architektúry (dnes Múzeum slovenskej dediny). Obytný dom bol dňa 9. 12. 1968 spolu so zariadením odkúpený od poslednej majiteľky Kataríny Palkovej a jej detí. Objekt bol následne demontovaný a prevezený do Martina.⁷⁹ V nasledujúcom roku bola vypracovaná druhostupňová dokumentácia,⁸⁰ na základe ktorej sa v roku 1972 začalo s jeho opätovnou výstavbou.⁸¹

V roku 1987 bola k obytnému domu pristavená kópia maštale,⁸² ktorej majiteľom na pôvodnom mieste bol J. Bambúch. Podkladom pre jej výstavbu bola technická

---

⁷⁹ Podľa údajov v Prírastkovom denníku kúpených objektov bol zaevidovaný pod prírastkovým číslom 7/68.

⁸⁰ HALASOVÁ, A. – JANUŠ, J. Cit. 57.

⁸¹ Výstavbu realizovala firma Pamiatkostav, n. p., Žilina. SNM objekt prevzalo dňa 31. 3. 1981.

⁸² Stavbu realizovali Štátne majetky, n. p., Veľké Revištia. V Prírastkovom denníku zbierkových objektov MSD je zapísaná pod prírastkovým číslom 58/88.

dokumentácia spracovaná podľa skutočného stavu, zaznamenaného v roku 1986.⁸³ Sprievodná správa uvádza, že zrubová maštaľ s plochou 11 m² bola postavená na kamennej podmurovke, zhotovenej z prikresaného pieskovca, osadeného do ílovohlinitej malty. Konštrukcia stien bola zrubová z dvojstranne kresanej guľatiny, kladená na zraz. Medzery v spojoch boli vyšpárované machom a z vonkajšej strany prekryté lištami. Za válovom boli medzery prekryté tenkou guľatinou. Podlahu niesli mostiny uložené na betónovej mazanine. Strecha bola sedlová s doskovými štítmí bez otvorov, s malými ostrešíami a pokrytá šindľom. Krov bol jednoduchšej hambáľkovej konštrukcie. Strop trámový, zhotovený zo zhora mierne prikresanej guľatiny a obitý fošňami. Priklop do podstrešného priestoru bol jednoduchšej doskovej konštrukcie. V objekte bolo osadené jedno jednoduché okno. Vchodové dvere boli zhotovené zo zvisle kladených dosák. Válov bol vydlabaný z topoľového dreva, osadený na klátikoch a ukotvený k stenám. Krmelec bol z dvoch brezových guliačov a jasličky medzi nimi boli z haluzí bez kôry.

Na mieste *ex situ* je usadlosť situovaná v regióne Kysuce-Podjavorníky medzi usadlosťami z Dlhého Poľa a Rajeckej Lesnej, v dvore bez oplotení. Obytný dom má zachované trojpriestorové členenie, zmena nastala len v tom, že čelná štítová strana smeruje ku komunikácii, nemá teda obrátenú dispozíciu. Pri maštali rastie jablň. Z výskumu vyplynulo, že niektoré časti obytného domu (štít, pec, rošt, povalový záklop) prešli konštrukčnými zmenami, ktoré spadajú do začiatku 20. storočia. Tým sa úplne mení charakter danej usadlosti a značne sa líši od pôvodného zámeru, podľa ktorého mala byť usadlosť časovo lokalizovaná do polovice 19. storočia. Maštaľ, zameraná v 80. rokoch 20. storočia danému obdobiu a charakteru ľudového staviteľstva taktiež nezodpovedá. Vychádzajúc z uvedených skutočností sa ako najschodnejšie javí časove zaradiť usadlosť najneskôr do začiatku 20. rokov 20. storočia ako maloroľnícke obydlie z oblasti južných svahov Javorníkov, obydlie slobodných súrodencov Karola a Agneši Všelkocov, ktorí po smrti rodičov ostali spolu žiť a hospodáriť. S daným obdobím, sociálnym postavením majiteľov i formou vykurovacieho zariadenia bude korešpondovať aj jeho vnútorné zariadenie, ktoré bolo po smrti Karola Všelku tiež získané do zbierok SNM. Akvizícia sa týkala podstatnej časti interiérového vybavenia obytného domu a zároveň predmetov súvisiacich so zamestnaním jeho obyvateľov (poľnohospodárske náradie, kováčske náradie a vybavenie kováčskej dielne).

Vzhľadom na súčasný stav objektu je potrebné vykonať niekoľko stavebných úprav, ktoré nateraz bránia jeho expozičnému zariadeniu a prístupnosti verejnosti. Týka sa to predovšetkým opravy vykurovacieho zariadenia, hlinenej podlahy, špárovania a úpravy vonkajšej i vnútornej strany stien. Exteriér usadlosti je potrebné doplniť o hnojisko a ovocné stromy.

---

⁸³ MAJOR, I. *Štiavnik, č. 863, maštaľ. Jednostupňový projekt*. A SNM, č. 8/87.

HOMESTEAD NO 348 FROM THE ŠTIAVNIK VILLAGE IN THE MUSEUM OF THE SLOVAK VILLAGE

Tatiana Kadlecová

S u m m a r y

The peasant homestead No 348 from Štiavnik was situated in situ in the upper part of the village, not far from the church, about 15 meters far from the road towards the town of Bytča, in the common yard without fencing with the homestead No 349. The original village itself consisted of a homestead, a barn built behind the pantry, farmhouse facilities and a smithy at the stream. The character of the homestead was more complex with fruit trees – plums, and a dung-hole. In the rural area, the village included fields, meadows and shepherd homes in the part called Škrípov.

The Všelko family, Roman Catholics, originally from Štiavnik inhabited the house. The spouses, Ján Všelko (*1831 – †1921) and Dorota Všelková, born Pukálová (*1848 – †1920), had three children, a son Vendelín (*1874 – †1945), a daughter Agneša (*1879 – †1963) and the youngest son Karol (*1889 – †1967). The siblings Agneša and Karol remained unmarried and childless, and until the early sixties of the 20th century, they lived together there.

They bred cattle and pigs, in the last years of their lives just one cow. From spring to autumn, they lived in the shepherds homes in the mountains and came back to the village only for winter. When Agneša got old, only Karol went to the shepherds, Agneša made her living from selling milk and curd. Karol was known in Štiavnik and Papradno villages as ‘miškár’, he castrated young boars.

On-site ex situ the settlement is located in the region Kysuce-Podjavorníky, between the farmhouses from the villages of Dlhé Pole and Rajecká Lesná, in the yard without fencing. The residential house has preserved a three-room division; the change occurred in the direction of the front side facing to the road, i.e. it has an inverted disposition. An apple tree grows next to the barn. Research found that some parts of the house (shield, furnace, grill, attic baffle) undertook some structural changes in the early 20th century. They completely changed the character of the homestead and significantly differed from the original intention – to set it in the middle of the 19th century. The stall, measured in the eighties of the 20th century, does not correspond to the period and the nature of folk architecture either. Based on the above, including the house as a peasant dwelling from the southern slopes of the Javorníky Mountains – a dwelling of siblings Karol and Agneša Všelkos who remained to live and farm together after their parents passed away – to the beginnings of the 20th century latest seems the most viable thing to do. The social status of the owners, the way of heating system shall also correspond to the inner house furnishing by simply movables (e.g. wired earthenware dishes, copper pot, cutlery box, simple shelves, low seating) in the given period. The current state of the object shows it necessary to make several construction adjustments, which for the time being prevent furnishing it and making it available to the public.

DVOJDOM Z RAKOVEJ Č. 295 – 296 V MÚZEU SLOVENSKEJ DEDINY

*Anna Kiripolská, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: kiripolska@snm.sk*

Abstract: *One of the first buildings constructed in the early seventies of the 20th century in the region Kysuce-Podjavorníky in the Museum of the Slovak Village, Martin was a duplex No 295 – 296 from the Raková village. It was to represent traditional building culture at the Horné Kysuce region. The original specimen was supplemented with farm buildings – barn, shed, and well that were structurally implemented in the second half of the eighties. The aim of this paper is to map the social background of the duplex original dwellers and their genealogy in order to obtain sufficient material for exhibition settings of the object.*

Keywords: *folk architecture, duplex, farmhouse, Raková, Kysuce.*

Obec Raková sa nachádza v strede západných Kysúc, na rozhraní Javorníkov a Turzovskej vrchoviny. Jej katastrálne územie susedí na východe s katastrom obce Čadca, na juhu s obcou Zákopčie, na západe s obcou Staškov, na severe s Českou republikou. Leží v údolí horného toku rieky Kysuca, do ktorej ústia miestne riečky Rakovka a Trstenianka. Má rozlohu 4150 hektárov, k 31. 12. 2011 tu žilo 5378 obyvateľov. Súčasnú osídlenie je sústredené najmä v údolí rieky Kysuca pozdĺž cesty Čadca – Makov, pozdĺž toku potoka Rakovka popri ceste do Zákopčia a v údolí Trstenianky a jej priľahlých dolinách. Nadmorská výška obce sa pohybuje od 415 do 1067 m n. m., ktoré dosahuje vrchol Veľkého Polomu.

Raková bola založená na území Krásna nad Kysucou, do chotára ktorého spadalo v období 14. – 16. storočia rozsiahle územie stredných a horných Kysúc a Bystrickej doliny. Hranice chotára obce boli stanovené začiatkom 15. storočia. Územie nebolo spočiatku trvalo osídlené, k postupnému usadzovaniu valašského obyvateľstva dochádzalo od konca 2. polovice 16. storočia.

Ako samostatná obec sa Raková formovala koncom 16. storočia, prvá písomná zmienka o nej pochádza z roku 1601.¹ Až do roku 1769 bola Raková rozdelená medzi budatínske a strečnianske panstvo, čo viedlo k častým sporom. Pri zakladaní

---

¹ PARÁČOVÁ, A. Dejiny Rakovej. In *Raková. Monografia obce*. Edit. Ďurný, J. – Priečko, M. Čadca, 2009, s. 21. ISBN 978-80-967685-2-3.

nových obcí lokátori z poverenia príslušného panstva prideliť obyvatelom stanovené diely (zárubky), zaberajúce rovnoobežné pásy od jedného po druhý okraj chotára. Obyvatelia boli na určitú dobu oslobodení od feudálnych povinností a až po uplynutí tejto lehoty odvádzali peňažné a naturálne dávky z oviec, dobytka, hydiny a včiel, furmančili, rúbali lesy, vozili drevo na pílu v Oščadnici, pripravovali a splavovali plte, vyrábali trámy, dosky, laty a šindel, robotovali na panských majeroch.² Zdá sa, že princíp prideliť zárubkov naprieč celým chotárom jednotlivým osadníkom v prípade Rakovej do dôsledku neplatil. Podľa urbárov z rokov 1658 a 1662 (teda zhruba 60 rokov po založení obce) bolo v jej budatínskej časti okrem šoltýskej usadlosti 7,5 usadlostí a v strečnianskej 16 celých usadlostí, tri polovičné a jedna šoltýska.³ Urbár strečnianskeho panstva z roku 1712 uvádza 19 usadlostí,⁴ ktorých názvy sú totožné s pomenovaním väčšiny dnešných osád v údolnej časti obce. Z ich situovania vyplýva, že už v polovici 17. storočia boli na jednom zárubku dve usadlosti. Do začiatku 18. storočia trvali spory o hranicu medzi uhorskými panstvami a tešínskym kniežatstvom, sprevádzané vzájomným kradnutím dobytka, výstavbou a vypaľovaním salašov na sporných územiach, prepadávaním obyvateľstva. Početné správy z tohto obdobia dokladajú rúbanie lesov, odkôrňovanie tisícov stromov, výrobu šindľov, dosiek a plťí, ktoré Kysučania nakladajú, napr. bukovým a lipovým drevom a splavujú ich po Váhu a Dunaji a odpredávajú Turkom.⁵ Podľa urbára strečnianskeho panstva z roku 1712 žilo na 19 usadlostiach 132 obyvateľov s rodinami. Chovali 119 koní, 45 volov, 364 dojných kráv, 60 jalovic, 88 býčkov, 111 jalovičiek, 320 oviec, 108 včelích úl'ov. Obrábali ornú pôdu, z ktorej získali 549 korcov obilia a lúky, z ktorých odviezli 61 vozov sena. Šoltýs okrem iného platil za mlyn a pílu, za ďalšie dva mlyny platili Michal Sihelník a Tomáš Surovka. Obyvatelia robotovali na majeri v Zákopčí. Značný význam pre nich malo spoločné užívanie lesov, ktoré však bolo postupne obmedzované. Tento urbár napr. vymedzuje les Pod Osobitým, bohatý na jedle, buky a lipy len pre potreby vrchnosti.⁶

V polovici 18. storočia sú už okrem poplatkov od usadlosti zaznamenané aj poplatky od kľčovísk, z ktorých Rakovania zobrali 244,5 korcov obilia a 24,5 vozov sena. Okrem toho jednotliví obyvatelia vlastnili rôzne veľké rozlohy kopaničiarskej pôdy, ktorá sa nezapočítavala do sedliackej usadlosti a platili sa za ňu osobitné poplatky. V jej súpise z roku 1752 je uvedená – okrem iných – aj Zbonova a Luptovcova kopanica.⁷ O rozlohe kopaničiarskej pôdy svedčí skutočnosť, že sa tam dalo zasieť 1019 korcov obilia a zozbierať 214,25 vozov sena. Držitelia platili od tejto pôdy 217 zlatých a 12,5 denárov, robotovali na majeri v Zákopčí, vozili víno a majerské obilie, na rakovskú pílu dopravovali 54 kmeňov stromov, zhotovovali 8 plťí a platili desiatok od kráv a oviec.⁸

---

² PARÁČOVÁ, A. Cit. 1, s. 22.

³ PARÁČOVÁ, A. Cit. 1, s. 23.

⁴ BEDNÁRIK, R. *Ludové staviteľstvo na Kysuciach*. Bratislava, 1967, s. 173-176.

⁵ PARÁČOVÁ, A. Cit. 1, s. 26.

⁶ BEDNÁRIK, R. Cit. 4, s. 173-176.

⁷ PARÁČOVÁ, A. Cit. 1, s. 28.

⁸ PARÁČOVÁ, A. Cit. 1, s. 29.

Po urbárskej regulácii bolo v Rakovej 194 gazdovstiev, z toho 156 sedliackych, 15 želiarskych a 14 šoltýskych. Obyvatelia robotovali na majeri v Zákopčí, do Strečna posielali 12 žencov a 8 koscov, zhotovovali 16 plťí, na stanovené miesto dopravovali 54 klátov dreva a podľa želania panstva vyrábali šindel. Okrem toho platili dávky z gazdovstiev a dávky za užívanie 625 jutár kopanic. V obci fungovalo 5 gazdovských mlynov a 5 píl. K zdrojom obživy patrilo furmančenie s meďou a soľou do Žiliny a do Tešína.⁹

V roku 1784 sa uskutočnilo prvé sčítanie obyvateľov, domov a rodín. V Rakovej vtedy žilo 2159 obyvateľov, nachádzalo sa tu 325 domov, v ktorých žilo 375 rodín. V roku 1788 bol postavený malý rímskokatolícky kostol s osobitne stojacou zvonnicou a o rok neskôr drevená fara.¹⁰ V roku 1790 bola v obci zriadená škola, postavená ako drevený objekt s dvoma izbami, kuchyňou a komorou.¹¹

Podľa popisu obcí z roku 1828 žilo v obci 330 daňovníkov, spolu s nimi ďalších 882 osôb vo veku od 18 do 60 rokov. Sociálnu štruktúru tvorilo v danom období 314 sedliakov, 10 želiarov, jeden podželiar, 3 remeselníci, 2 obchodníci s drevom, jedna slúžka. V Rakovej stálo 314 domov, od ktorých sa platila daň. Obyvatelia pracovali v zimných mesiacoch v lesoch v Sliezsku, kde rúbali a zväzali drevo. V letnom období zhotovovali plte. Zaznamenané je aj odchádzanie na poľné práce do južných oblastí dnešného Slovenska a Maďarska. Šestina územia obce mala pôdu kvality prvej triedy, šestina druhej, štyri šestiny pôdy patrili do tretej triedy. Na dvadsatinu pôdy siali jarnú pšenicu, na štyri dvadsatiny jačmeň a miešaninu, na päť dvadsatín ovis. Zvyšok pôdy ležal úhorom, využíval sa ako pasienok a po piatich rokoch naň siali ovos. Oralo sa vždy na jar dvojjápravom, pri orbe boli potrební aj traja muži. Na trhy sa chodilo do Bytče a Kysuckého Nového Mesta.¹² Podľa kanonickej vizitácie bolo v tomto období v obci 487 školopovinných detí. Školu navštevovalo iba 54 chlapcov a 28 dievčat, aj to len nepravidelne.¹³

Roku 1835 sa vystaňovalo viacero obyvateľov Rakovej do južných oblastí vyľudnených po tureckej okupácii.¹⁴ V rokoch 1847 – 1852 postihli obec veľké neúrody.¹⁵ V priebehu 19. storočia sú zaznamenané aj epidémie cholery, z ktorých najviac obetí si vyžiadala cholera v roku 1873.¹⁶

Zákon o zrušení poddanstva oslobodil od povinností urbársku pôdu, z kopaničiarskej pôdy sa naďalej odvádzal deviatok, alebo sa plnili robotné povinnosti. Tento stav trval až do 80. – 90. rokov 19. storočia, pokým sa držiteľia nevykúpili zo služobností zaťažujúcich kopanice, alebo im za určitú náhradu neboli odňaté.¹⁷

---

⁹ PARÁČOVÁ, A. Cit. 1, s. 30.

¹⁰ KRONIKA OBCE RAKOVÁ (doslovný prepis), s. 34. Dostupné na http://www.rakova.sk/images/stories/Kronika_obce_Rakova_2004.pdf, stiahnuté dňa 20. 3. 2012.

¹¹ KRONIKA OBCE RAKOVÁ. Cit. 10, s. 38.

¹² PARÁČOVÁ, A. Cit. 1, s. 33.

¹³ KRONIKA OBCE RAKOVÁ. Cit. 10, s. 40.

¹⁴ PARÁČOVÁ, A. Cit. 1, s. 34.

¹⁵ KRONIKA OBCE RAKOVÁ. Cit. 10, s. 24.

¹⁶ KRONIKA OBCE RAKOVÁ. Cit. 10, s. 36.

¹⁷ PARÁČOVÁ, A. Cit. 1, s. 35.

Podľa údajov zo sčítania obyvateľstva v roku 1900 mala Raková rozlohu 4103 hektárov. V obci bolo prítomných 3221 osôb, z toho 1433 mužov a 1788 žien. Nepřítomných bolo 147 ľudí. Čítať a písať vedelo 857 osôb, po maďarsky vedelo 26 ľudí. V obci žilo 12 Židov, ostatní sa hlásili k rímskokatolíckemu vierovyznaniu. V Rakovej stálo 513 domov, z nich 497 bolo z dreva a 16 z pálenej tehly. Len dva boli pokryté škridlou, zvyšné šindľom.¹⁸

V roku 1919 žilo v obci 3021 obyvateľov, z toho 1315 mužov a 1706 žien. K slovenskej národnosti sa hlásilo 3012 osôb, k maďarskej jedna, k nemeckej štyri, k inej štyri. Z hľadiska konfesií bolo 2999 katolíkov, päť evanjelikov a. v. a 17 Židov. V roku 1927 mala Raková 3168 a v roku 1930 3479 obyvateľov, ktorí bývali v 710 domoch.¹⁹

Obyvatelia obce sa okrem poľnohospodárstva živili početnými doplnkovými neroľníckymi zamestnaniami, z ktorých mnohé pretrvávali až do polovice 20. storočia. Ťažba dreva, jeho spracovanie a doprava nielen v regióne, ale aj v susedných oblastiach poskytovali aj trvalejšie pracovné príležitosti (drevorubačstvo, furmanstvo, šindliarstvo, práca na pilach, pred vybudovaním železníc tiež pltníctvo).²⁰

Až pätina obyvateľov odchádzala na sezónne poľnohospodárske práce, ktoré trvali od jari do jesene. Túto pracovnú príležitosť využívali najmä mladší ľudia, ale nezriedka aj celé rodiny. Miesta ich pôsobenia boli na južnom Slovensku, v severnej časti Maďarska, neskôr na Morave a v Čechách, počas 2. svetovej vojny aj v Nemecku.²¹ Ešte v 70. a 80. rokoch minulého storočia boli frekventované tzv. „motyčkové kúpele“, niekoľkotýždňové brigády v českých a moravských roľníckych družstvách, pri ktorých najdôležitejším motivačným faktorom bola najmä naturálna odmena vo forme obilia či zemiakov.

K doplnkovým zamestnaniam patrilo až do medzivojnového obdobia aj drotárstvo. Na rozdiel napr. od susedného Zákopčia nenadobudlo masovejší charakter: v období rokov 1890 – 1915 bolo pre obyvateľov Rakovej vydaných 40 drotárskych knížiek.²² Tunajší drotári sa zameriavali predovšetkým na opravy hlineného a smaltovaného riadu, prípadne na klampiarske práce. Na drotárstvo nadväzoval – z hľadiska časového a oblastí pôsobenia – podomový obchod prevažne s galantným tovarom.

V priebehu 1. polovice 20. storočia bolo zaznamenaných v obci množstvo remeselných činností, vykonávaných popri roľníctve či už vo forme živnosti alebo náturistami. Pôsobilo tu niekoľko kováčov, kolár, pekár, piati obchodníci s miešaným tovarom, šiesti hostinskí, stolár, tesárski majstri, tokári, obuvníci a krpčiari, krajčír, neskôr pribudli aj murári. V obci mala predajňu firma Baťa. Pracovalo tu tiež päť

---

¹⁸ PARÁČOVÁ, A. Cit. 1, s. 38.

¹⁹ KRONIKA OBCE RAKOVÁ. Cit. 10, s. 52.

²⁰ PRIEČKO, M. Z ľudovej kultúry Rakovčanov. In *Raková. Monografia obce*. Edit. Ďurný, J. – Priečko, M. Čadca, 2009, s. 55 a nasl. ISBN 978-80-967685-2-3.

²¹ KAŇOVÁ, M. Správa z etnografického výskumu spracovaná podľa dotazníka pre potreby Múzea slovenskej dediny (ďalej MSD). Raková 1978. Archív SNM v Martine, VS č. 584/1978.

²² PRIEČKO, M. Cit. 20, s. 58.

mlynov, z toho tri s pilami. V 30. rokoch 20. storočia boli v prevádzke dve miestne tehelne.²³

Možnosti zamestnania v priemysle boli v minulosti veľmi malé. V Čadci fungovala v rokoch 1904 – 1923 súkennická továreň, v ktorej pracovalo okolo 500 zamestnancov, najmä žien.²⁴ Po vzniku Československej republiky, ale hlavne po roku 1945 poskytovala početné pracovné príležitosti ostravská priemyselná aglomerácia. Až v priebehu 50. rokov minulého storočia vznikli v dôsledku industrializácie regiónu viaceré podniky, ktoré vytvorili nové pracovné miesta.

Napriek množstvu doplnkových zamestnaní rôzneho charakteru najrozšírenejšou formou zamestnania bolo až do polovice 20. storočia extenzívne a málo výnosné poľnohospodárstvo. Orná pôda bola nízkej kvality, jej výmera zďaleka nedostačovala. Z tohto dôvodu mnohí gazdovia s koňmi chodili na zárobky na Dolniaky, kde za svoju robotu dostali viac obilia, ako dopestovali doma.²⁵ V štruktúre vlastníkov pôdy prevládali maloroľníci s najčastejšou výmerou pôdy od pol hektára do jedného hektára. Starší obyvatelia ešte v súčasnosti uvádzajú, že to bol „majetok na jednu kravu“. Strední roľníci hospodárili na 2 až 3 hektároch pôdy a chovali viac ako dve kravy. Za lepšieho gazdu bol považovaný ten, kto okrem hovädzieho dobytku choval aj kone. V obci bolo len päť bohatších roľníkov, ktorí mali dva kone.²⁶ Začiatkom 20. storočia boli hlavnými pestovanými plodinami zemiaky, jačmeň, ovos, raž, ľan, kapusta, od 20. rokov aj hrach a fazuľa a vo väčšej miere aj červená d'atelina. Ešte v 30. rokoch prevládalo obrábanie pôdy motykami, a to aj u stredných vlastníkov. V obci bolo niekoľko gazdov, ktorí koňmi obrábali pôdu aj pre iných obyvateľov. Kto nemal na zaplatenie, odrábal primeraný počet hodín. Sialo a kosilo sa ručne, mlátilo sa ručnými mláčačkami, alebo sa využíval gepl'ový pohon, chudobnejší gazdovia naďalej mlátili cepmi. V obecnej kronike sa nachádza záznam z 30. rokov minulého storočia, podľa ktorého je poľnohospodárstvo dosiaľ veľmi zanedbané. Kronikár vidí príčinu v tom, že gazdovia odchádzali na zárobky mimo obce a starostlivosť o role ponechávali zvyčajne svojim ženám, ktoré nemali potrebné skúsenosti.²⁷

Veľký hospodársky význam mal dlhodobý chov dobytku, najmä hovädzieho. Chovali sa aj ošípané, z ktorých časť bola určená na predaj. V značnom množstve sa chovala tiež hydina. Vajcia a husi ponúkali gazdiné najmä na jarmokoch v Čadci.²⁸

V roku 1957 bolo v Rakovej založené jednotné roľnícke družstvo (ďalej JRD). Napriek tomu značná časť poľnohospodársky využiteľnej pôdy – najmä v odľahlejších častiach chotára – zostala až do začiatku 80. rokov v rukách súkromných roľníkov. V roku 1964 bolo roľnícke družstvo transformované na štátne majetky.²⁹

---

²³ KAŇOVÁ, M. Cit. 21; KRONIKA OBCE RAKOVÁ. Cit. 10, s. 53.

²⁴ PRIEČKO, M. Cit. 20, s. 64.

²⁵ JESENSKÁ, G. *Správa z etnografického výskumu spracovaná podľa dotazníka pre MSD. Lokality Raková, 1973. A SNM, VS – 169.*

²⁶ KAŇOVÁ, M. Cit. 21; JESENSKÁ, G. Cit. 25.

²⁷ KRONIKA OBCE RAKOVÁ. Cit. 10, s. 58.

²⁸ KRONIKA OBCE RAKOVÁ. Cit. 10, s. 63.

²⁹ PRIEČKO, M. Cit. 20, s. 39.

Obr. 1. Dvojdom č. 295 – 296 na pôvodnom mieste, čelný pohľad. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 53 957. Foto J. Kantár, 1967

Objekt dvojdomu z Rakovej č. 295 – 296 bol zaradený spolu s ďalšími stavbami z oblasti Javorníkov, Kysúc a Malej Fatry do prvého výberu objektov II. regiónu, oblasti kopaničiarskeho osídlenia severozápadného Slovenska, v Múzeu ľudovej architektúry, dnešného Múzea slovenskej dediny (ďalej MSD). Výber z druhej polovice 60. rokov bol podkladom pre urbanisticko-architektonickú súťaž a obsahoval okrem uvedeného dvojdomu bačov zo Štiavnika – osada Beňovce, obytný dom zo Štiavnika č. 348, bačov z Papradna – osada Zbodákov, veľkorodinný dom z Dlhého Poľa č. 94, usadlosť z Klokočova č. 438, cholvarok z Terchovej – osada Šípkové, zvonice z Klokočova – osada Pántok, senník zo Skalitého a studňu so žľabom z Makova. V zdôvodnení výberu tohto objektu z roku 1972 sa uvádza, že „zrubový obytný dvojdom, popri obyčajnom jednoizbovom dome s bočnou komorou a pitvom, je bežným typom, vyskytujúcim sa z jednej tretiny v oblasti Kysúc. Tento dvojdom má svoj vznik vo valašsko-kolonizačnom období, t. j. začiatkom 18. storočia. Vyskytoval sa zo sociálnych dôvodov možnosti ďalšej populácie a zároveň aj z dôvodov ekonomického využitia tohto málo zaľudneného kraja. Keďže zrubový dvojdom má svoju kontinuitu od doby osídľovania oblasti Kysúc až donedávna, do roku 1930, predstavuje regionálny typ, ktorý právom patrí do MĽA ako jeden z reprezentantov II. – t. j. oblasti kopaničiarskeho osídlenia severozápadného Slovenska“.³⁰

³⁰ POLONEC, A. *Všeobecná etnografická charakteristika zrubového dvojdomu v Rakovej*. A SNM, VS č. 675/1972, s. 1-2.

Výskum a základná technická dokumentácia objektu na pôvodnom mieste sa uskutočnila v rokoch 1967 – 1968.³¹ Dvojdom s bočnými komorami č. 295 – 296 bol postavený na rovnom teréne pri ceste, ktorá obcou prechádza v smere Čadca – Makov. Nachádzal sa na Balonovej roli,³² ako posledný v smere od Čadce. Pozdĺžna os domu bola s cestou súbežná a dom bol k ceste obrátený bočnými komorami. Rovnakú orientáciu zachovávalo viacero starších domov, postavených v údolnej časti obce, po ľavej strane cesty.³³ Objekt bol zrubovej konštrukcie, stenové trámy boli čiastočne okresané, so špármi vyplnenými machom. Komory boli stavané zároveň s domom, šírku stavby tvorili kompaktné trámy. Dom nemal podmurovku, iba uhly a jeho stred boli podložené kameňmi. Na dvorovej strane domu niesli prečnievajúce profilované, zátvorové trámy odkvapnicu. Priestor pod ňou nebol upravený, iba veľký plochý kameň pred dverami uľahčoval vstup do objektu. Okolie okien izby v pravej časti domu bolo obielené. Omazané hlinou a obielené boli aj vnútorné steny domu. Sedlovú strechu, lomenú nad komorami, pokrýval plech. Ukončovali ju štítové ostrešia a jednoduché doskové štíty s dvoma oblúkovými výzorníkmi. Špáry medzi doskami prekryvali zvislé latky, smerom k okraju strechy stupňovito ukončené. Na vchodovej strane strechy, v jej strede, bol umiestnený odvod dymu z povalového priestoru. Každá izba mala dve okná – jedno nesymetricky umiestnené v štítovej stene, druhé do dvora. Západná (ľavá) strana domu mala okno štvortabuľkové, východná (pravá) šesťtabuľkové. Bočná komora na východnej strane mala iba štrbinové okno, na západnej bolo šesťtabuľkové. Dom bol dispozične členený na spoločný vstupný pitvor, z ktorého sa vchádzalo napravo do izby a bočnej komory. Z pitvora bola prístupná aj izba v ľavej časti domu. Pôvodný vstup do komory z pitvora bol druhotne nahradený dverami z izby. Podlaha v pitvore bola hlinená, zvyšné časti domu mali novšie doskové dlážky. Stropy boli najvyššie v izbách, kde bolo pôvodne otvorené ohnisko s pecou, v izbe vpravo neskôr nahradené murovaným a omietnutým sporákom. Z pitvora bola prístupná aj povalová časť domu rebríkom po pravej strane vchodu a pivnice pod bočnými komorami, ktorých kamenné vstupné schody boli prekryté doskovými padacími dverami. Vchodové dvere domu boli osadené v pravouhlom ráme s datovaním 1827. Dom bol v čase výskumu už niekoľko rokov neobývaný. Jeho poslednými obyvateľmi boli Dorota Zbončáková a rodina Jozefa Muňaka.

Kolmo na pozdĺžnu os domu bola vo dvore postavená hospodárska stavba s pôdorysom 11 x 5,3 m, ktorej strecha prekryvala aj maštaľ a stodolu. Jednopriestorová maštaľ (d. 4,95 m, š. 5,3 m) mala steny murované z kameňa, nahrubo omietnuté. Dlážku a strop tvorila prikresaná gulatina. Maštaľ slúžila na spoločné ustajnenie kráv a ošípaných. Stodola bola pôdorysne členená na zrubový záčin (d. 1,6 m, š. 5,3 m)

---

³¹ MUNKOVÁ, E. *Ludové staviteľstvo na Kysuciach – lokality Dlhá nad Kysucou, Klokočov, Makov, Raková, Skalité, Zákopčie, Turzovka*. A SNM, VS č. 56/1967; technická dokumentácia uložená v MSD, M 1:100, č. 4/68 a 51/69. Fotoarchív SNM, č. neg. 53 957, 53 958, 53 959.

³² POLONEC, A. Cit. 30. Na s. 1 je nesprávne uvedené situovanie objektu na Kúkoľovej roli.

³³ POLONEC, A. *Kysucký dom a jeho paralely v oblasti západných Karpát*. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 18*. Edit. Š. Mruškovič. Roč. LXXI, Martin : SNM, 1977, s. 104.

a priečne prejazdnú holohumnicu (d. 2,8 m, š. 5,3 m), ktorú obojstranne uzatvárali doskové dvojkrídlové vráta. K štítovej strane maštale priliehal poloootvorený prístrešok na stĺpoch. Táto združená hospodárska stavba patrila rodine Muňakovcov. Tesne vedľa stavby, kolmo k nej, sa v dobe spracovania technickej dokumentácie nachádzali už iba základy druhého humna s maštalou, ktoré patrilo rodine Zbončákovcov. Pôdorys oboch stavieb bol zhruba rovnaký. Vo dvore pred oboma maštalami, bolo spoločné hnojisko, v polovici rozdelené doštenou lesou. Pri hnojisku stáli chrbtami proti sebe dva doštené záchody s pultovými šindľovými strieškami.³⁴

Objekt dvojdomu bol zaradený do prvého výberu stavieb oblasti kopaničiarskeho osídlenia severozápadného Slovenska (kysucko-podjavornického regiónu) ako solitér. Hospodárske stavby, v tom čase náležiacie k dvojdomu č. 295 – 296, neboli do pôvodného výberu zahrnuté. Boli vyhodnotené ako bežné stavby, vrátane ich situovania v usadlosti a navyše, jedna z nich bola v období výberu už deštruovaná, druhá v zlom stave. V spomínanom zdôvodnení výberu je uvedené, že „dvojdom z hľadiska architektonického je charakteristický tým, že bude ako rekonštrukcia mať najstaršie vybavenie tak stavebnými dielcami – dvere, okná, rámy, stropy, štíty, stĺpové podstanie, k tomu dymné pece v kúrných izbách a i. Ako aj zariadenie najstarším známym inventárom. Časovo ho chceme zaradiť do rokov 1860/70.“³⁵ V zmysle tohto zámeru bola v roku 1972 vlastnou projekčnou zložkou SNM v Martine vypracovaná technická dokumentácia, potrebná k stavebnej realizácii objektu, zohľadňujúca všetky požadované zmeny oproti pôvodnému stavu.³⁶ Tie spočívali v úprave štítu a jeho ukončení (zložitejšia latková výzdoba na ploche, doplnenie polkruží a profilovanou hálkou vo vrchole štítu, maľovaný ornament na debnení polkružia podľa vzoru z domu č. 243). Ďalej sa zmeny týkali zjednotenia okien oboch častí a zmenšenia ich rozmerov (jednokrídlové štvortabuľkové okná s rozmerom 42,9 x 47,9 cm a obvodovým obložením na izbách, na komorách štvortabuľkové okná s rozmerom 28 x 28 cm, pripevnené k vnútornej strane zrubu), tvaru vstupného dverového otvoru a dverí (archivoltové tvarovanie pomocou oblúkových častí, osadených do stĺpov a nadpražia, dvere pohybujúce sa na otočnom stĺpiku, dosky na ich vonkajšej strane zložené do tvaru otočeného klasu, so zvislou lištou v strede). Došlo tiež k úprave priestoru vchodu do objektu (doplnenie zvýšeného kamenného podstania so schodmi, prekrytého predĺžením strechy nesenej stĺpmi s doskovým debnením). V ľavej časti domu bol zrušený dverový otvor z izby do komory, novšie doskové dlážky v izbách a komorách nahradili hlinené, v pitvore ešte so spevnením nepravidelnými kamennými platňami. Uvažovanému časovému zaradeniu objektu malo zodpovedať aj vykurovacie zariadenie: v uvedenej charakteristike sa uvádza pec s otvoreným ohniskom na podstavci v jednej izbe, v druhej pec s ohniskom na plnom kamennom ráme.³⁷

³⁴ Technická dokumentácia uložená v MSD, M 1:100, č. 246/66.

³⁵ POLONEC, A. Cit. 30, s. 1.

³⁶ Architektonicko-etnografická dokumentácia objektu Raková dvojdom č. 295 – 296. Vypracoval Francisci J., kreslila Kvopková, M. A SNM, č. 17/72.

³⁷ POLONEC, A. Cit. 30, s. 7.

Do stavebne realizovaného dvojdomu z Rakovej č. 295 – 296 sa v MSD v zásade premietli všetky projektované zmeny oproti pôvodnému stavu. Objekt mal zrubové obvodové steny z dvojstranne kresaných trámov spájaných na uhloch rovnou väzbou s presahujúcimi koncami drier. Prevýšenie do povaly tvorili dve brvná. Konce presahov stropných a horných trámov zrubu boli ozdobne profilované. Na stropných trámoch nad izbami a komorami, v nerovnakej výške, ležal záklop z kresanej žrdoviny, kladený na zraz a s hlinenou izoláciou, nad pitvorom záklop tvorili dosky. Sedlovú strechu niesol krov hambáľkovej konštrukcie, predĺžený krokvičkami, osadenými jedným koncom do podkrokevnice a druhým do odkvapnice. Nad každou izbou boli preložené dva páry poliení – nižší priečny a vyšší pozdĺžny. Vykurovacie zariadenie v oboch izbách tvorili pece s ohniskom. V jednej z nich bol nad ohniskom dymník.³⁸

Objekt z Rakovej spolu s domom z Dlhého Poľa a domom zo Štiavnika tvoril v rámci kysucko-podjavornického regiónu samostatný celok, ktorý z hľadiska sídelnej formy charakterizoval radovú alebo hromadnú sústredenú zástavbu. Zachovával bočnú orientáciu smerom ku komunikácii.³⁹ Už v 70. rokoch sa zvažovala možnosť dodatočne pričleniť k nemu alebo k domu z Dlhého Poľa hospodárske stavby a vytvoriť tak usadlosť.⁴⁰

Objekt dvojdomu bol stavebne dokončený na prelome rokov 1974 – 1975, v roku 1976 bol zničený požiarom.

V zmysle expozičných zámerov, spracovávaných postupne pre jednotlivé objekty regiónu, došlo koncom 70. rokov v prípade dvojdomu z Rakovej č. 295 – 296 ku korekcii pôvodne navrhovaných a projekčne pripravených vykurovacích zariadení. Izba dokumentujúca staršiu fázu vývoja bývania, t. j. druhú polovicu 19. storočia, zostala zachovaná ako dymná s dvojohniskovou zostavou – chlebovou pecou a ohniskom pred pecou. Uvažovalo sa o hlinenej nabíjanej peci, postavenej na jednoduchom pravouhľom drevenom rošte, položenom pod spojom drier na ploché kamene. Pred ústím pece bol priestor pre otvorené ohnisko, tvorený kamennou platňou osadenou jednou stranou na rošte, druhou na nosnom tráme pod jej vonkajším okrajom. Nad ohniskom mal visieť na samorastovom háku liatinový kotlík. Priestorom izby mal prebiehať priečny a pozdĺžny pár poliení. Uvedenému vykurovaciemu zariadeniu zodpovedala aj úprava plochy vnútorných stien, obielených len do výšky chlebovej pece. Mladšiu vývojovú fázu bývania v izbe druhej dvojpriestorovej obytnej jednotke mala predstavovať kamenná chlebová pec na plnom, čiastočne omietnutom kamennom podstavci s ohniskom pred pecou, plechovým dymníkom kónického tvaru nad ohniskom a pristaveným sporákom.⁴¹

---

³⁸ TURZO, J. Kysucko-podjavornický región v Múzeu slovenskej dediny v Martine. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 17*. Edit. Š. Mruškovič. Roč. LXX, Martin : SNM, 1976, s. 42.

³⁹ TURZO, J. Cit. 38, s. 35.

⁴⁰ TURZO, J. Cit. 38, s. 35.

⁴¹ TURZO, J. Lokálne dobové formy ohnísk regiónu Kysuce-Podjavorníky v Múzeu slovenskej dediny. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 20*. Edit. I. Krištek. Roč. LXXIII, Martin : SNM, 1979, s. 177-178.

V zmysle novej tematicko-urbanistickej koncepcie Múzea slovenskej dediny⁴² bol začiatkom 80. rokov prehodnotený dovtedajší výber objektov a región severozápadného Slovenska, predstavujúci územia bývalých okresov Čadca, Žilina a Považská Bystrica bol doplnený na základe lokálnych dobových foriem o ďalšie stavby. Podľa novej zastavovacej štúdie boli objekty rozdelené do štyroch urbanistických celkov, z ktorých jeden predstavoval tzv. kysucký pľac.⁴³ Mali ho tvoriť tri obytné domy s piatimi samostatnými bytovými jednotkami, deväť hospodárskych stavieb, zvonica a prenosná koliba.⁴⁴

Na základe libreta a scenára regiónu severozápadného Slovenska bol objekt dvojdomu č. 295 – 296 doplnený o stodolu z Rakovej – osada U Drozda, chliev z Lysej pod Makytou č. 141 a studňu z Rakovej – osada U Kajánka. Všetky stavby boli v priebehu druhej polovice 80. rokov aj stavebne realizované podľa jednostupňových projektov, spracovaných Projektovým ústavom kultúry Bratislava, stredisko Banská Bystrica.⁴⁵

Jednostupňový projekt dvojdomu vychádzal a v zásade rešpektoval jestvujúcu technickú dokumentáciu objektu z roku 1972. Rozdiely oproti nej súviseli s požiadavkou zmeny vykurovacieho zariadenia v ľavej izbe. Podľa Programu pamiatkových úprav⁴⁶ v nej mal byť postavený tehlový sporák s povrchovou úpravou zeleným náterom, so zabudovanou rúrou a kotlíkom na ohrev vody, odvodom dymu šikmou kovovou rúrou do komína (podľa vzoru vykurovacieho zariadenia z dvojdomu Raková č. 201 – 202). V dôsledku toho neboli už v tomto priestore projektované priečne a pozdĺžne poliene a nemobilné lavice pozdĺž stitovej a pozdĺžnej steny. Predpokladala sa úprava špár vnútorných stien vyplnením machom a hlinenou mazanicou a vybielenie celej plochy až po strop. V pravej izbe sa posúvali priečne poliene nad ohnisko. V porovnaní s projektom sú osadené nižšie, ich spodný okraj je vo výške iba necelých 180 cm nad úrovňou hlinenej dlážky. Úprava povrchu stien je totožná s ľavou izbou, rozdiel spočíva iba v obielení do výšky cca 160 cm. Bol zmenený aj záklop stropu nad pitvorom, ktorý tvorí – tak ako nad zvyšnými priestormi dvojdomu – dvojstranne kresaná guľatina ukladaná na zraz. Aj keď bol objekt realizovaný podľa uvedeného jednostupňového projektu, nie je stavebne ukončený. V interiéri chýbajú obe vykurovacie zariadenia, rohová imobilná lavica v pravej izbe, v exteriéri úprava dvorovej časti podstenia.

---

⁴² KRIŠTEK, I. Tematicko-urbanistická koncepcia Múzea slovenskej dediny – národopisej expozície v prírode SNM – EÚ v Martine. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 27*. Edit. S. Horváth. Roč. LXXX, Martin : SNM, 1986, s. 31-43.

⁴³ Podrobnejšie PANČUHOVÁ, E. Severozápadné Slovensko v Múzeu slovenskej dediny a jeho urbanistické riešenie. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 27*. Edit. S. Horváth. Roč. LXXX, Martin : SNM, 1986, s. 251 a nasl.

⁴⁴ PANČUHOVÁ, E. Cit. 43, s. 267.

⁴⁵ MAJOR, I. MSD Martin, SO V/5. 10 – 14. *Raková. Jednostupňový projekt*. Projektový ústav kultúry Bratislava, stredisko Banská Bystrica, 1987. A SNM.

⁴⁶ KRIŠTEK, I. – FROLA, V. – KVOPKOVÁ, M. *Program pamiatkových úprav Raková č. 295 – 296 dvojdom*. Martin, 4. 2. 1986, príloha jednostupňového projektu objektu. A SNM.

Stodola z Rakovej – osada U Drozda (vtedajší majitelia bratia S. a J. Arendárikovci) bola podľa zamerania pôvodného stavu⁴⁷ zrubovej konštrukcie, so stenami z guľatiny, kresanej iba na koncoch, s prečnievajúcimi záhlaviami v uhloch. Väčšie špáry medzi jednotlivými brvnami prekryvala tenká žrdovina, prípadne kresané lišty. Stodola nemala podmurovku, rohy stavby boli podložené plochými kameňmi. Objekt prekryvala sedlová strecha s krokrovou konštrukciou krovu, ukončená doskovými štítmami so zvislým debnením a nízkym ostreším, pokrytá pôvodne šindľom. Konštrukčne a pôdorysne bola členená na stredovú holohumnicu, ku ktorej priliehal na oboch stranách pôdorysne rovnaký záčín. Priečne prejazdnu holohumnicu uzatvárali dve dvojkrídlové doskové vráta. Krídla vrát pri stene boli osadené na otočnom stĺpe, ukotvenom dolu do výbežku základového trámu, hore k zátvorovému trámu. V pravom krídle vrát z dvorovej strany boli ešte umiestnené zvlakové doskové dvere. Podlahu holohumnice tvorila udupaná hlina. Časť priestoru nad holohumnicou bola prekrytá doskami. Nosnú konštrukciu prestropenia tvorili dve brvná z guľatiny, ktorých konce boli osadené do posledných trámov záčinov. Záčiny nemali strop. Dlážka z guľatiny, kladenej tesne vedľa seba, bola položená na priečných prikresaných trámoch. V zrubovej stene, deliacej každý záčín od holohumnice, bol otvor na výšku štyroch trámov, podopretý z každej strany hranolovitým stĺpikom. Stabilita zrubu v mieste otvoru bola ešte zabezpečená drevenými kolíkmi, ktoré spájali konce trámov. Záčín vpravo od vchodu z dvora mal otvor na podávanie obilia a krmovín, novšie uzavretý doskovými zvlakovými dvierkami. Objekt bol na pôvodnom mieste údajne postavený roku 1942. Podľa fotografickej dokumentácie, zhotovenej pri zameraní je zrejme, že pri jeho stavbe boli použité niektoré konštrukčné prvky z iného staršieho objektu.

Podľa zamerania stodoly na pôvodnom mieste bol vypracovaný jednostupňový projekt. V MSD bola postavená presná kópia tohto objektu, osadená na nízkej kamennej podmurovke, so zjednotenými tvarmi a profilmi jednotlivých trámov stien.

Kópiou je aj objekt chlieva. Jeho steny sú zrubovej konštrukcie, tvorí ich šesť trámov z guľatiny na koncoch prikresanej, s priemerom cca 15 cm. Špáry medzi nimi sú upchaté machom. Pôdorysne je objekt členený na dva rovnaké priestory s nízkymi doskovými dvierkami, osadenými na stĺpikoch, prichytených k zrubu. Dlážku tvorí guľatina, strop poľená guľatina. Na bočnej stene ľavého chlieva sú na pántoch zavesené sklápacie dvierka, ktoré slúžili pre podávanie krmiva ošípanej. Objekt prekryva pomerne strmá pultová strecha krytá šindľom, s veľkým presahom troch radov krytiny na čelnej strane a bez skosenia. Priestor nad chlievmi, až po strechu, je uzavretý debnením zo zvislo kladených dosiek a lát. Prístup do neho je z bočnej strany cez malé doskové dvierka, pohybujúce sa na kovových pántoch. K pravej strane objektu je z boku pripojený záchod s drevenou rámovou konštrukciou, obitou zvislými doskami.

Studňa má steny murované z kameňa. Nadzemnú časť tvorí zrub z troch trámov prikresanej guľatiny, doskami vykryté debnenie na troch stranách a pultová strecha

---

⁴⁷ SYNÁKOVÁ, M. *Zrubová trojpriestorová stodola. Raková u Drozda, okr. Čadca. A SNM, č. 31/1984.*

Obr. 2. Dvojdom č. 295 – 296 na pôvodnom mieste, bočný pohľad (z dvora). Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 53 957. Foto J. Kantár, 1967

so šindľovou krytinou. Prístup bol cez doskové dvere visiace na pántoch osadených v debnení čelnej steny objektu.

Usadlosť z Rakovej č. 295 – 296 s uvedenou štruktúrou objektov bola stavebne dokončená v roku 1989 a je zapísaná v prírastkovej knihe objektov pod číslom 5/89. Dodávateľom stavebných prác bolo JRD Radošinka Veľké Ripňany. Realizované stavby vytvárajú trojstrannú zástavbu dvora, pozdĺžne osi obytného domu a stodoly sú paralelné, oba objekty osadené tesne pri ceste, ktorá regiónom prechádza a otočené k nej štítovou stranou. V zadnej časti uzatvára dvor usadlosti priečne postavený chliev. Je bezpredmetné uvádzať na tomto mieste akékoľvek výhrady voči výberu jednotlivých stavieb, objektovej skladbe usadlosti, spôsobu osadenia, použitiu niektorých konštrukčných prvkov a riešení, nedôslednostiam v ich prevedení. Usadlosť s výnimkou vykurovacích zariadení a uvedených interiérových prvkov je v zásade stavebne dokončená, realizovaný stav je nezvratný a je potrebné ho rešpektovať.

Podľa prírastkovej knihy objektov poslednými majiteľmi dvojdomu č. 295 – 296 boli Dorota Zbončáková a Jozef Muňak, ktorý sa priženil do rodiny Luptovcov, dlhodobo obývajúcich jednu polovicu dvojdomu. S menom Štefan Dzbun sa stretávame v urbári strečnianskeho panstva z roku 1712. Podľa neho spolu s Jurajom Nemčekom, Jánom Slaninom a Jánom Balonikom vlastnili celú usadlosť na Balonovej roli. Obrábali pôdu, z ktorej získali tridsať korcov obilia (cca 450 l) a lúky na tri vozy sena (75 árov). Štefan Dzbun mal troch synov a jednu dcéru.

Obr. 3. Usadlosť z Rakovej č. 295 – 296 v Múzeu slovenskej dediny. Stodola a dvojdom.
Foto J. Nepoch, 2012

Choval jedného koňa, päť dojnych kráv, dva býčky a dve jalovice.⁴⁸ V urbári nájdeme aj meno Ján Luptovic, ktorý bol jedným z podželiarov na šoltýskej usadlosti a vlastnil tri dojné kravy.⁴⁹ V súpise daňovníkov pre potreby vyberania každoročnej vojenskej dane nájdeme v roku 1715 v obci Raková meno Georgius Zbunik, ktorý vlastnil 17 gbelov polí (cca 6,8 ha) a 3 fal. lúk (cca 84 árov) a meno Joannes Liptorecz s majetkom 1 gbela poľa (0,4 ha).⁵⁰ V Rakovej žilo v 19. storočí viacero rodín Zbončákovcov, neskôr sa rozlišovali prídomekmi, zaznamenanými aj v matrikách (Mariňak, Turovčak, Juroščak a i.).

Dvojdom č. 295 – 296 (dobové číslo 323 platilo minimálne od polovice 19. storočia do 20. rokov 20. storočia) bol postavený na parcele 8421 v katastrálnom území obce Raková. Údaje o jeho obyvateľoch boli zisťované v matrikách narodených,

---

⁴⁸ BEDNÁRIK, R. Cit. 4, s. 176.

⁴⁹ BEDNÁRIK, R. Cit. 4, s. 173.

⁵⁰ Dostupné na <http://www.arcanum.hu/mol/lpext.dll/1715/10a1/10a2/10be?fn=document-frame.htm&f=templates8.2.0>, stiahnuté dňa 25. 3. 2012.

Obr. 4. Usadlosť z Rakovej č. 295 – 296 v Múzeu slovenskej dediny. Vchodová strana dvojdomu. Foto J. Neplech, 2012

sobášených a zomrelých na Obecnom úrade v Rakovej, Štátnom okresnom archíve v Čadci a na internete.⁵¹

Prvými obyvateľmi pravej polovice predmetného dvojdomu boli v roku 1827 manželia Ján Zbončák a Dorota, rodená Michnáčová. Manželom sa narodilo 8 detí, z ktorých štyri zomreli v útlom veku. Prvorodeným bol Ján (*august 1813 – †december 1813), v decembri roku 1814 sa manželom narodil ďalší syn, ktorý sa opäť volal Ján. V júni 1818 sa narodil Juraj, v januári 1821 Jozef (†september 1822), v septembri 1823 Šimon, v januári 1826 Jozef, v marci 1829 Andrej (†27. 11. 1834), v marci 1832 Anna (†20. 8. 1840).

V dome zostal bývať syn Jozef (nar. 1826), s prídomkom Juroščak, ktorý sa oženil roku 1845 s Annou Mravcovou-Trlikovou (*1821 – †1884). Manželvia mali spolu 6 detí. Roku 1848 sa im narodil syn Jozef (†2. 12. 1852), v marci 1852 Juraj, v júli 1854 dcéra Anna (†7. 7. 1855), v septembri 1856 Dorota, v máji 1858 syn Ján

---

⁵¹ Jedná sa o americkú webovú stránku, zameranú na vyhľadávanie genealogických údajov. Okrem iného sú tam skenované kópie matrik z obce Raková, uložené v Štátnom archíve Bytča. Dostupné na <https://familysearch.org/search/image/index#uri=https%3A%2F%2Fapi.familysearch.org%2Frecords%2Fwaypoint%2FMMVV-DPM%3An269571689%3Fcc%3D1554443> hľadané v dňoch 2. 5. – 11. 5. 2012.

Obr. 5. Výzdoba debnenia polkružia v štíte dvojdomu č. 295 – 296 v Múzeu slovenskej dediny. Foto J. Neplech, 2012

(zomrel hneď po narodení 11. 5.), v júli 1863 opäť Anna (†1. 2. 1875). Jozef Zbončák-Juroščak zomrel medzi rokmi 1876 – 1884, zrejme mimo obce, lebo jeho meno sa v matrike zomretých v uvedenom období nenachádza. K uvedeným rokom nás priviedol záznam v matrike sobášnených, v ktorej sa roku 1876 uvádza ako žijúci otec ženícha a roku 1884 pochovávali jeho manželku Annu ako vdovu.

Z ich detí zostal v dome jediný žijúci syn Juraj Zbončák (*marec 1852 – †26. 6. 1917), ktorý sa oženil 30. 5. 1876 s 19-ročnou Máriou, rodenou Jahodiarovou (*1857 – †1913). Podľa matrik sa im prvé dieťa narodilo až po 14 rokoch. Mali dvoch synov: Jozefa (nar. 30. 3. 1890) a Tomáša (nar. 20. 12. 1893). Jozef Zbončák sa 24. 5. 1910 oženil s Dorotou, rodenou Kováčikovou (*21. 10. 1890 – †17. 4. 1964) a ako veľa ďalších obyvateľov Rakovej padol počas 1. svetovej vojny. Meno vdovy Doroty Zbončákovej je uvedené v obecnej kronike medzi poberateľkami vojnovnej podpory.⁵² Z tohto krátkeho manželstva sa narodili tri deti: Mária (*28. 7. 1911 – †1915), Ján (*5. 10. 1914 – †23. 6. 1931) a Štefan (*2. 1. 1917 – †8. 4. 1917). Dcéra Mária a syn Štefan zomreli v útlom veku, syn Ján zomrel ako sedemnásťroč-

⁵² KRONIKA OBCE RAKOVÁ. Cit. 10, s. 96.

ný a údajne sa pripravoval na povolanie kňaza.⁵³ Vdova Dorota Zbončáková žila v uvedenej, pravej polovici dvojdomu až do svojej smrti, do roku 1964.

Pokiaľ je v matrikách zaznamenané sociálne postavenia, Zbončákovci, obyvatelia pravej polovice domu, sú v nich uvádzaní ako roľníci. V čadčianskej správe katastra sa síce podarilo objaviť list vlastníctva zo začiatku 20. storočia, no jednotlivé parcely sú udané bez rozlohy.⁵⁴

Ak nedošlo pri matričnom zápise k omylu, v tomto dome sa 8. 8. 1897 narodila aj Verona, dcéra 43-ročného Jána Zbončáka-Bečáka a 41-ročnej Kataríny, rodenej Varsavíkovej, ktorí podľa matrik bývali v dome č. 324. Ján Zbončák-Bečák bol malým vlastníkom pôdy a nádenníkom.

Prvými obyvateľmi ľavej polovice dvojdomu boli pravdepodobne Ján Luptovec a Anna, rodená Hanuliaková. Postupne sa im narodili tri deti: dcéra Mária (nar. 18. 11. 1827), Katarína (nar. 8. 10. 1830) a syn Juraj (nar. august 1835). V dome zostal žiť syn Juraj Luptovec (†23. 5. 1877), ktorý sa oženil 12. 11. 1861 s 19-ročnou Dorotou, rodenou Trlikovou. Manželom sa narodilo päť detí: syn Ján (nar. 12. 5. 1866 - †7. 7. 1866), dcéra Anna (nar. 26. 9. 1867 - †31. 11. 1871), synovia Jozef (nar. 6. 4. 1870) a Šimon (nar. 28. 1. 1873) a ďalšia dcéra Anna (nar. 27. 4. 1876).

V dome zostal bývať Jozef (nar. 6. 4. 1870 - †29. 10. 1929), ktorý sa 23. 2. 1897 oženil s Katarínou, rodenou Gašperákovou (nar. 11. 6. 1874 - †11. 8. 1959). Sociálne postavenie Jozefa v čase sobáša je v matrike uvedené termínom „kisbirtokos“, teda bol vlastníkom malej výmery pôdy a drotárom. V roku 1905 sa pri ňom ako sociálne postavenie uvádza tiež „kisbirtokos“ a nádenník. Manželom sa postupne narodilo 8 detí. Syn Ján (nar. 18. 1. 1898), Juraj (nar. 1900), dcéra Katarína (nar. 1902), synovia Pavol (nar. 4. 7. 1905) a Ondrej (nar. 14. 11. 1907). Dvojičky narodené 28. 10. 1911 zomreli na druhý deň a nedostali krstné meno. Ako posledná sa narodila dcéra Jozefa (nar. 16. 3. 1917 - †27. 12. 2005). Je veľmi pravdepodobné, že staršie deti sa postupne osamostatňovali a s rodičmi zostala bývať najmladšia dcéra.

Jozefa sa 14. 1. 1942 vydala za Jozefa Muňaka (nar. 5. 1. 1920 - †12. 6. 1975), ktorý pochádzal z pľacu Moravčíkovia č. 337 a do domu Luptovcov sa priženil. Jozefa si do manželstva priviedla syna Floriána (nar. 29. 4. 1937) a s Jozefom mali deti Jána (nar. 26. 6. 1942), Jozefa (nar. 29. 7. 1951) a Emíliu (nar. 10. 8. 1945). Florián zahynul v roku 1956 pri výkone povolania mimo obce, tesne pred nástupom na základnú vojenskú službu. Ostatné deti žijú podnes v Rakovej, dve (Emília a Jozef) dokonca v blízkosti pôvodného dvojdomu.

Rodina v povojnovom období chovala dve kravy a dve ošípané a vlastnila zhruba hektár ornej pôdy. Otec Jozef Muňak od polovice 50. rokov až do svojej smrti pracoval ako traktorista, najskôr v JRD, potom v štátnych majetkoch. Jeho žena Jozefa chodila na sezónne poľnohospodárske práce, neskôr aj ona robila v miestnom JRD. Sedemčlenná rodina obývala izbu vykurovanú murovaným omietnutým sporákom a upravenú bočnú komoru až do roku 1962, keď sa presťahovala do novopostaveného domu.

⁵³ Informátorka E. Gulčíková, rod. Muňaková, nar. 1945, Raková.

⁵⁴ Katastrálny úrad v Žiline, Správa katastra v Čadci, odd. pozemkovej knihy. Poz. kniha obce Raková, č. vložky, 1880, 662.

Na základe zistených obyvateľov oboch častí dvojdomu a pri zohľadnení jestvujúceho stavebného charakteru objektu v MSD navrhujeme jeho expozičné zaradenie do obdobia prelomu 19. a 20. storočia, keď obývali jeho pravú časť Juraj Zbončák s manželkou Máriou a ich dvaja synovia Jozef a Tomáš. V ľavej polovici v rovnakom čase žili Jozef Ľuptovec s manželkou Katarínou, troja deťmi a Jozefovou mamou Annou. Pri expozičnom stvárnení oboch častí domu bude rešpektované sociálne postavenie jeho obyvateľov v danom období. Pravá časť objektu bude predstavovať spôsob života a bývania maloroľníckej rodiny, ľavá časť rodiny vlastníka malej výmery pôdy, ktorý si privyrábal ako drotár, resp. nádenník.

Pre expozičné zariadenie objektu bude potrebné vybudovať vykurovacie zariadenia v oboch izbách. V pravej navrhujeme realizovať pôvodne navrhovanú pec s ohniskom bez odvodu dymu, v ľavej kombináciu pece s ohniskom na plnom podstavci, s plechovým dymníkom nad ohniskom a pristaveným sporákom. Takáto zostava sa často v oblasti horných Kysúc vyskytovala až do medzivojnového obdobia a s výnimkou cholvaru z Terchovej nie je v objektoch kysucko-podjavornického regiónu v MSD zastúpená.

Zariadenie izieb bude vychádzať z polyfunkčného charakteru a z realizovaného vykurovacieho zariadenia: v pravej izbe oproti peci pevné lavice pozdĺž štítovej a pravej dvorovej steny, pred nimi masívny klieštínový stôl, pri ľavej stene posteľ, vpravo od dverí truhla. V ľavej izbe bude zachovaný diagonálny princíp umiestnenia rohovej lavice bez operadla a stola, pred lavicou pozdĺž dvorovej steny a pri pravej stene posteľ. Spoločný pitvor – vzhľadom na dominantnú komunikačnú funkciu – bude vybavený iba závesnými jednoduchými policami na odloženie náradia a drevenými kolíkmi na zavesenie šatstva, prípadne predmetmi spojenými s prípravou krmiva pre dobytok. Zariadenie oboch komôr bude odrážať ich prevažujúcu skladovaciu funkciu: potraviny uložené na policiach, v nádobách a zásobniciach, odevné súčiastky v truhlách, zavesené na klincoch a žrdkách, kuchynské a domáce náradie, v pravej časti tiež posteľ jednoduchšej konštrukcie pre mladšieho člena rodiny

DUPLEX NO 295 – 296 FROM THE RAKOVÁ VILLAGE IN THE MUSEUM OF THE SLOVAK VILLAGE

Anna Kiripolská

S u m m a r y

Raková is located in the centre of the western Kysuce region; it belongs to the administrative district of Čadca. The first written evidence is dated 1601. Up to 1769, it was divided between the Budatín and Strečno estates which residents were charged various cash and in-kind allowances. In addition to communal forestland, they farmed a relatively large mountain field land, for which they were charged special charges. According to the census of the 19th and 20th century, Raková belonged to the villages with large populations. The most prevalent form of employment until the mid-20th century was extensive and less profitable agriculture. Arable land was of poor quality, insufficient by far for the whole area. In the early 20th century, the main crops were potatoes, barley, oats, rye, flax, cabbage. Livestock was of considerable importance, too. In addition to agriculture, residents of the village earned their living from numerous non-agricultural additional jobs, many of which persisted until the mid-20th century. Logging, processing and transportation provided permanent jobs not only in the region but also in the neighbouring areas (woodmen jobs, cartmen jobs, shingle craft, work at mills, and also rafting before building railways); tinker and peddler trades, mainly haberdashery, belonged to the livelihood, too. Up to one fifth of the population was leaving for seasonal agricultural work in other areas of Slovakia, often far beyond its current boundaries. During the 19th and within the 1st half of the 20 century, a number of craft activities were recorded as performed along with peasantry, whether in business or naturists, to ensure self-sufficiency in production of the village.

A duplex No 295 – 296 from the Raková village, built in 1827 in the valley of the village, was chosen for the Museum of the Slovak Village as a representative of the traditional building culture at the Horné Kysuce region. It was along with other buildings from the area of the Javorníky Mountains, Kysuce and Malá Fatra included into the first choice of objects of the second region - the mountain field scattered settlements of northwestern Slovakia. Basic research and technical documentation of the object in situ was conducted from 1967 – 1968. According to the completed ideological documents of the ethnographic exposition in the open air, specialists related the timing of the building and its interior parts to the beginning of the second half of the 19th century. That transferred into modifications, or into structural changes in some parts (doors, windows, floors, gable, entrance, decorative elements, and heaters in both rooms of the house), in comparison with the original look. Based on the scenario and libretto of the northwestern Slovak region, a barn from Raková – the hamlet U Drozda, a shed from Lysá-pod-Makytou No 141 and a well from

Raková – the hamlet U Kajánka were added to the duplex No 295 – 296 at the beginning of the early eighties. All buildings were constructed in the mid eighties.

According to the research in the registers, the right half (a room and a chamber) of the duplex was held by the Zbončák family since its construction. In the left one then the Luptovec family lived. The entrance was mutually owned. The last inhabitants at the early sixties of the 20th century were the widow, Dorota Zbončáková, and a seven-member family of Jozef Muňak, who married into the Luptovec family. Observed data on the population of both parts of the duplex and the existing building character of the object show its proposed inclusion in the exhibition period at the turn of the 19th and 20th centuries. Then, the right side was inhabited by Juraj Zbončák with his wife Mária and their two sons, Jozef and Tomáš; at the same time, in the left part Jozef Luptovec lived with his wife Katarína, three children and his mother Anna.

The exhibition furnishing of the building will need heaters in both rooms. The author proposes to implement the originally proposed a furnace with fire without smoke removal, a combination of furnace with full fire on the stand with a metal hood over the fireplace and to add a stove, which would be appropriate to build in the left room. Interior fittings of the duplex will correspond to the specified period, social status of its dwellers (small farmers, or smallholders and day labourers) and the heating system.

DOM Z DLHÉHO POĽA Č. 94 V MÚZEU SLOVENSKEJ DEDINY

*Elena Zahradníková, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: elena.zahradnikova@snm.sk*

Abstract: *The homestead from the Dlhé Pole village in the Museum of the Slovak Village presents a way of life and living at the turn of the 19th and 20th centuries, when there was a gradual disintegration of large families in Podjavorníky in the north-western Slovakia. Apart from a three-part five-roomed house, built probably in 1822, the homestead consisted of farm buildings, shepherd homes and a few fields, meadows and forests in the vicinity of the village. Except agriculture, the residents had numerous additional jobs, the most significant of which being tinkering.*

Keywords: *Dlhé Pole, large family, large families farming, tinkering.*

Obec Dlhé Pole sa rozkladá na území cca 4103 hektárov¹ v oblasti horného Považia, v doline riečky Dlhopoľka (dĺžka 13,2 km). Dedina leží v oblasti severovýchodnej časti na slovenskej strane Javorníkov, s najvyšším vrchom Kazíčka Kýčera (900 m n. m.). Súčasťou obce je po chotári množstvo roztrúsených osád a usadlostí, ktoré sú dnes už veľmi málo obývané a takmer výlučne slúžia na rekreačné účely (chalupárstvo).²

Nadmorská výška v strede obce je 392 m n. m., v chotári 360 – 910 m n. m. Severná hornatá časť chotára prechádza v strednej časti cez vrchovinu smerom na juh do pahorkatiny Podjavorinskej brázdy a lesnej Podjavorinskej vrchoviny, ktoré tvoria tret'ohorné flyšové horniny. Prevládajú hnedé lesné pôdy. Odlesnené je len okolie obce.³

Klíma v oblasti je mierne teplá s výnimkou zimy, ktorá býva pomerne chladná, so snehovou prikrývkou 80 – 120 dní. Územie nad 600 m n. m. patrí už do chladnej klimateckej oblasti. Priemerný ročný úhrn zrážok je 800 – 900 mm.⁴

---

¹ *Základné informácie o obci* [online], 2012 [cit. 2012-07-10]. Dostupné na: <<http://www.e-obce.sk/obec/dlhpole/dlhe-pole.html>>.

² Plán hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Dlhé Pole [online]. 2012 [cit. 2012-06-30]. Dostupné na: <http://www.obecdihpole.sk/doc/phsr-1282516463.pdf>.

³ Heslo Dlhé Pole. In *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I*. Bratislava : Veda, 1977, s. 320-321.

⁴ Plán hospodárskeho... Cit. 2.

Horné Považie zaberá severozápadnú časť Slovenska a tvoria ho dnešné okresy Ilava, Púchov, Považská Bystrica, Bytča a Žilina. Susedí na západe s Českom a na severe s regiónom Kysuce. V minulosti predstavovala severnú časť bývalej Trenčianskej župy, spolu s už spomínaným regiónom Kysúc. V roku 1975 autor libreta Stanislav Horváth pre II. expozičný región Múzea slovenskej dediny (ďalej MSD) túto oblasť nazval „oblasť kopaničiarskeho osídlenia severozápadného Slovenska“, kam zaradil nielen oblasť stredného Považia a Rajeckej doliny, ale aj oblasť Kysúc. Ide o relatívne nové delenie, ktoré vychádza len čiastočne z pôvodného historicko-administratívneho členenia dnešného územia Slovenska. Podľa S. Horvátha „kopaničiarske osídlenie severozápadného Slovenska tvoria menšie alebo väčšie skupiny hospodárskych usadlostí rozložených okolo materskej obce. Rozkladá sa v oblasti Javorníkov, hornom toku rieky Kysuca (okres Čadca), v povodí riečky Bystrica, hornom toku riečky Varínka (Terchová s okolím) a príľahlých oravských obcí Zázrivá a Oravská Lesná.“⁵

Prvá zmienka o obci je z roku 1320, keď Matúš Čák Trenčiansky listinou zveril územie Dlhého Poľa pod latinským názvom Longus Campus svojmu vernému vojvodovi Sildelmanovi a jeho dedičom za preukázané služby a ustanovil ho za fojta. Názov obec dostala podľa dlhého obrábaného lánu zeme.⁶ Matúš Čák Trenčiansky obci zároveň udelil žilinské právo. Pôvodne patrila hričovskému panstvu, v 16. storočí prešlo územie do vlastníctva panstva bytčianskeho. V roku 1598 mala obec mlyn a 26 domov, v roku 1720 tu už boli dva mlyny a 62 daňovníkov. Od obce sa v roku 1948 odčlenila jej kopaničiarska časť, obec Dlhá nad Kysucou.⁷ Následný vývoj v počte obyvateľov zachytáva tabuľka č. 1.⁸

Rok	1598	1720	1784	1828	1978	2001
Počet domov	26	62	483	404	870	
Počet obyvateľov			2865	3114	3014	2096

Sídlny vývoj obce poznačila okrem pôvodnej reťazovej zástavby najmä kopaničiarska kolonizácia v 17. a 18. storočí, kedy vznikli nové osady a boli osídlené aj vzdialenejšie časti chotára. Celkovo sa na území obce Dlhé Pole dodnes nachádza 27 osád: Hlaváčová, Halákovia, Kosivné, Lazy, Skalka, Klukani, Lazy-Klukany, Kravárska, Kravárska pod Vrštovnou, Stolečné, Gále, Gále-Muránska, Podvysoké, Bonce, Zlatnícka, Poľovná – Bonec, Hrivické, Fabulské, Štefánska, Roviny, Ostré, Kalnová, Lovisko, Močiare, Smrdlavá, U Minárikov, U Puckárov, U Voloňov,

⁵ HORVÁTH, S. *Libreto II. regiónu Múzea slovenskej dediny (Oblasť kopaničiarskeho osídlenia severozápadného Slovenska)*. Archív SNM – pobočka Martin, VS č. 213/1974, s. 1.

⁶ *Dlhé Pole: História* [online], 2012 [cit. 2012-07-10]. Dostupné na: <http://www.dlhpole.eu/historia/>.

⁷ Dlhé Pole. Cit. 6.

⁸ Heslo Dlhé Pole. Cit. 3.

Obr. 1. Zrubový veľkorodinný dom č. 94 z roku 1822. Dlhé Pole, okr. Žilina. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 30 631. Foto J. Turzo, 1965

U Čujdov, U Veščisov-Rybničiská, Prípory, U Voloňov (Janišovci), U Voloňov II (V riekach), Zakamenné pod Vrštovnou, Rieky, Podkýčerie, U Hrubáňov, Osičie.⁹

V obci boli dva komunikačné a spoločenské miesta: priestor pred kostolom a priestor pred budovou terajšieho obecného úradu (v minulosti tam sídlil notársky úrad).

---

⁹ Heslo Dlhé Pole. Cit. 3.

Obr. 2. Čelná a časť bočnej nevchodovej strany domu č. 94. Dlhé Pole, okr. Žilina. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 21 674. Foto J. Turzo, 1964

V roku 1613 bol v obci postavený prvý filiálny drevený kostolík. Až v roku 1717 vznikla rímsko-katolícka farnosť Dlhé Pole. V rokoch 1733 – 1735 bol schátralý drevený kostol nahradený murovaným, ktorý bol do súčasnej podoby zväčšený a prestavaný až v roku 1927 zásluhou rodáka Dr. Martina Mičuru.¹⁰ Rímskokatolícky jednoloďový kostol s predstavanou vežou je zasvätený sv. Martinovi. Budova fary je situovaná oproti kostolu, na druhej strane cesty. Pri kostole je cintorín, v ktorom sa už nepochováva. Okrem neho sú v obci ešte ďalšie dva cintoríny. Všetky sú oplotené. Okrem zvonov na veži kostola sa v obci nenachádzajú žiadne iné zvonice. Zo sakrálnych stavieb sú v obci ešte tri kaplnky a jedna socha. Vzhľadom na rozľahlosť obce sa tu nachádzalo až do 2. svetovej vojny osem krčiem. Z toho istého dôvodu tu bolo 9 obchodov s potravinami a niektorými druhmi priemyselného tovaru. Z technických stavieb boli v obci štyri mlyny na vodný

¹⁰ *Plán hospodárskeho...* Cit. 2.

Obr. 3. Vchodová strana zrubového veľkorodinného domu č. 94. Dlhé Pole, okr. Žilina. 1964. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 21 673. Foto J. Turzo.

pohon, postavené z dreva a kameňa. Po zavedení elektriny do obce bol jeden z nich prestavaný na elektrický pohon. Súčasťou jedného z mlynov bola aj píla na vodný pohon. V obci sa nachádzali dve kováčske vyhne.¹¹

Najrozšírenejším zamestnaním obyvateľov bolo predovšetkým poľnohospodárstvo zamerané na pestovanie obilnín, v neskoršom období aj zemiakov a chov hospodárskych zvierat. Rodiny usadené v údolných častiach dediny hospodárili na pôde tradičným spôsobom, pričom do záprahu využívali predovšetkým voľy a kravy. Na oranie pôdy bol využívaný položelezný pluh, teda drevený pluh so železným lemešom, odvalnicou a okovaným plazom, iba najbohatší gazdovia mali železný pluh.

Kopaničiarska kolonizácia sa zamerala najmä na premenu horskej pôdy a nasledovne na pestovanie niektorých poľnohospodárskych plodín. Spočiatku šlo len o vyrubovanie lesov s cieľom rozšíriť horské pasienky pre chov dobytka a oviec. Ďalšou fázou bolo vyrubovanie a vypaľovanie rúbanísk za účelom získania novej pôdy a zakladania najprv dočasných, neskôr stálych obydľí. Vývojom sa tieto obydľia s poličkami postupne menili na trvalo obývané horské samoty, osady i celé obce. Základnou formou získavania obživy na kopaniciach bolo poľnohospodárstvo s dominantným chovom dobytka. Uchovali sa predovšetkým staršie formy hospo-

¹¹ PANČUHOVÁ, E. – TURZOVÁ, M. *Dlhé Pole*. Archív SNM – pobočka Martin, VS č. 472/1973, s. 11.

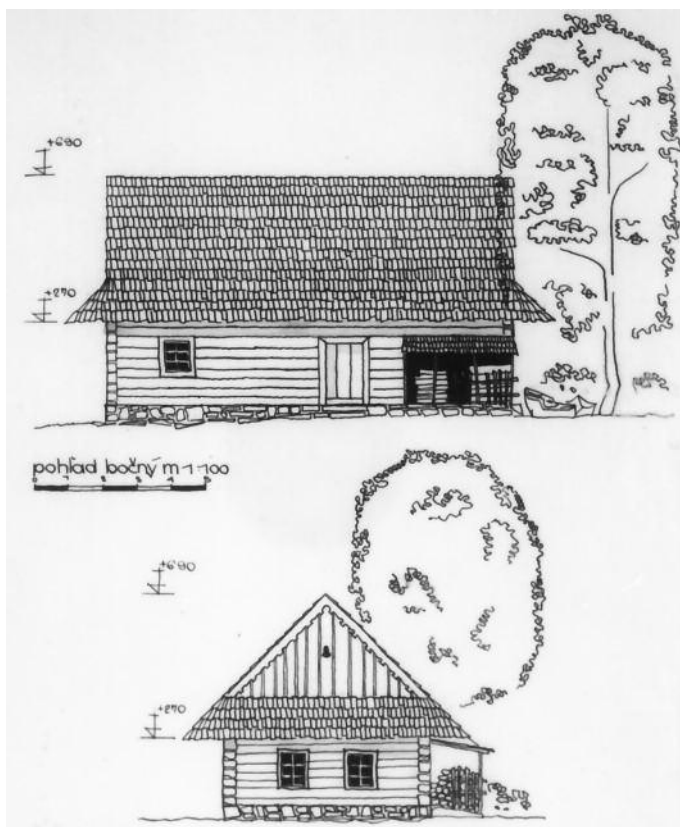

Obr. 4. Zrubový štvorpriestorový obytný dom veľkorodiny. Dlhé Pole. Interiér izby, zariadenie zo začiatku 20.storočia. 1965. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 30 636. Foto J. Turzo

dárenia, a to najmä kvôli horskej polohe ťažko prístupných polí, ako aj neznalosť iných postupov. Pôda na hospodárenie sa získavala najmä klčovaním a žiarením zalesnených plôch alebo lúk. Takto získaná pôda sa prekopala úzkymi motykami, zasiali sa vhodné druhy obilia (jačmeň, ovos, ikrica – krivica), alebo sa zasadili zemiaky. Pre vyššie položené polia boli typické vysoké medze z naznašaného kameňa, ktoré v období dažďov a topenia snehu zabraňovali odplavovaniu ornice.¹²

V oblasti kopaničiarskeho osídlenia sa uchovalo niekoľko archaických spôsobov hospodárenia, ako napríklad obrábanie pôdy motykou a dreveným pluhom, ktorý ťahali 4 – 9 ľudí, vynášanie hnoja na chrbte v rohevej plachte, zakopávanie obilia

¹² HORVÁTH, S. *Libreto II. ...* Cit. 5, s. 3-4.

Obr. 5. Obytný dom z Dlhého Poľa č. 94. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 30 318. Kreslil J. Eichler, 1965

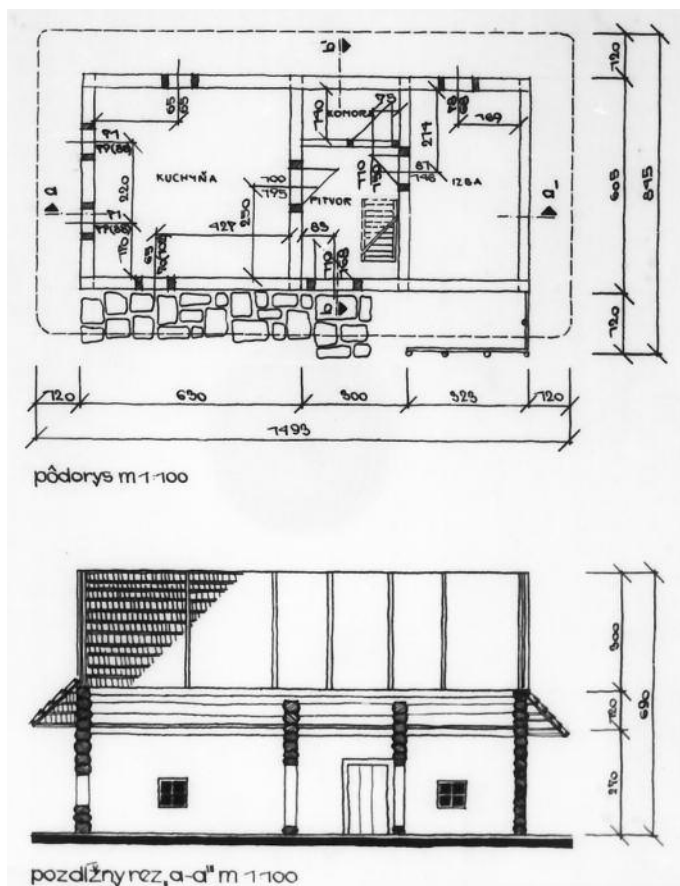
motykou, bránenie malými drevenými bránami s drevenými zubami a ťahaných jedným človekom, rozbíjanie hrúd motykou, valcovanie pôdy malým dreveným valcom atď. So záprahom sa robili práce na nižšie položených a prístupnejších poliach.¹³

Vzhľadom na miestne klimatické podmienky, nižšiu bonitu pôdy a zastarané postupy prác tu bolo možné pestovať len niektoré druhy obilnín a okopanín. Prevládalo pestovanie jačmeňa a ovsu, v malej miere raže a pšenice. Ovos a jačmeň sa na vyššie položených poliach siali ručne do brázdy a bránilo sa až po zasiatí. Oziminy (pšenica alebo raž) sa vysievali po pokosení zemiakovej vňate na nevykopené zemiaky. Pri vykopávaní zemiakov sa zároveň prekopávala pôda s osivom. Rozšírené bolo aj pestovanie pohánky a vyklčovaná pôda bola určená na sejbu ikrice. Okrem obilnín sa vo veľkej miere pestovali zemiaky, kŕmna repa a kapusta, z technických plodín to bol predovšetkým ľan a konope.¹⁴

¹³ HORVÁTH, S. *Libreto II.* ... Cit. 5, s. 5.

¹⁴ HORVÁTH, S. *Libreto II.* ... Cit. 5, s. 5-6.

Obr. 6. Obytný dom z Dlhého Poľa č. 94. Pôdorys a pozdĺžny rez. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 30 317. Kreslil J. Eichler, 1965

Žatva sa na kopaniciach začínala koncom augusta, až začiatkom septembra. Zber obilia sa uskutočňoval trojakým spôsobom. Od ručného vytrhávania, aby sa nestratil ani jeden klások a zachovala sa čo najdlhšia slama, cez odrezávanie kosákom na poliach s výskytom množstva kamenia, až po kosenie kosou s hrabkami, ktoré sa v tejto oblasti rozšírilo až po 1. svetovej vojne.¹⁵ Pokosené obilie sa nechávalo preschnúť na povrieslach a dosušalo sa v panáčkoch (ovos a jačmeň) alebo križoch (dlhšie obilie). Rozšírené bolo aj sušenie obilia a d'ateliny na ostrvách – drevených koloch, zarazených do zeme, s krátkymi osekanými konármi. Vysušené obilie sa pozvážalo do stodôl, kde sa okolo Vianoc mlátilo cepmi. Vymlátené obilie sa čistilo od slamy a pliev prehadzovaním drevenou lopatou proti vetru a na site. Čisté zrnó sa ukladalo do zásobníč (súsekov, škriní), uložených na povale ako v komore. Zemiaky a kŕmna repa sa na zimu uskladňovali do jám vykopaných v pitvore, komore alebo v ojedinelých prípadoch blízko domu.¹⁶

¹⁵ HORVÁTH, S. *Libreto II.* ... Cit. 5, s. 6.

¹⁶ HORVÁTH, S. *Libreto II.* ... Cit. 5, s. 6.

Obr. 7. Dom z Dlhého Poľa v Múzeu slovenskej dediny. Foto J. Neplech, 2012

Chov hovädzieho dobytku a oviec bol neoddeliteľnou súčasťou hospodárenia aj v oblasti Javorníkov. Vyvinula sa tu špecifická forma sezónneho ustajnenia dobytku počas letného obdobia na tzv. bačovoch. Tie vznikali vo vzdialenosti 5 – 15 km od centra obce na horských pasienkoch a lúkach. Rodiny, ktoré takéto bačovy nemali, pásli dobytok na spoločných lúkach v blízkosti obce. Napriek tomu, že mnohé okolité obce boli založené na valašskom práve, v samotnom Dlhom Poli sa chov oviec významnejším spôsobom neprejavil, ani nezachoval.¹⁷

Vzhľadom na relatívne vysokú hustotu obyvateľstva pri daných klimatických podmienkach a nižšej bonite pôdy bol priam nevyhnutnosťou vznik doplnkových zamestnaní, z ktorých mnohé sa stali pre jednotlivé obce typickými.¹⁸ Jedným z najtradičnejších bolo využívanie lesov a spracovanie dreva (napríklad formou výroby šindľov) ako najdostupnejšieho materiálu v prostredí horských obcí vôbec.¹⁹ V oblasti Dlhého Poľa sa stretávame s viacerými druhmi doplnkových zamestnaní. Okrem spomínaného spracovania dreva k nim patrilo odchádzanie na sezónne prá-

¹⁷ HORVÁTH, S. *Libreto II.* ... Cit. 5, s. 7.

¹⁸ HORVÁTH, S. *Libreto II.* ... Cit. 5, s. 7.

¹⁹ HORVÁTH, S. *Libreto II.* ... Cit. 5, s. 7.

ce do bližšieho okolia – napr. do Kotešovej na majer, ale i do Čiech na poľnohospodárske roboty alebo do cukrovarov.²⁰

K významným doplnkovým zamestnaniam obyvateľov Dlhého Poľa patrilo drotárstvo. Prvá historická zmienka o drotárstve na Slovensku pochádza z roku 1714, kedy sa v súdnych spisoch bytčianskeho panstva uvádza meno Juraja Drotárika. Za miesto zrodu drotárstva sa všeobecne považujú chudobné oblasti dnešného severozápadného Slovenska, trojuholník medzi mestami Bytča, Žilina a Čadca. Po správnej stránke patrila uvedená oblasť do hornej Trenčianskej župy, v ktorej zložité hospodárske pomery, ťaživá sociálna situácia, ako i nedostatok kvalitnej a vhodnej ornej pôdy vyvolali pri obyvateľstve potrebu hľadať si iný spôsob obživy ako bolo poľnohospodárstvo. Aj vďaka blízkeму Sliezsku s rozvinutým železiarstvom mužská časť populácie začala používať drôt na opravy hlinených nádob ako i výrobu drobných predmetov z drôtu.²¹

Už daňový súpis z roku 1828 uvádza tri obce, v ktorých drotárstvo zamestnávalo väčšinu mužského obyvateľstva: Dlhé Pole, Veľké Rovné a Kolárovice. Odborná literatúra 19. storočia všeobecne považuje obce Veľké Rovné a Dlhé Pole za hlavné centrá slovenského drotárstva. Ďalšie obce – celkovo ich bolo na Slovensku vyše 150, ktoré sa venovali drotárstvu – boli považované za ich pokračovateľov a žiakov. Väčšina obcí bola sústredená do už uvedeného geografického trojuholníka, kde okrem nich je potrebné uviesť ďalšie významné drotárske lokality, a to Štiavnik, Kotešová, Turzovka, Nesluša, Krásno a podobne.²²

Drotári pracovali spočiatku pre miestny trh, ale jeho rýchle nasýtenie a územné obmedzenie vyvolalo odchod stoviek drotárov do sveta, spočiatku predovšetkým do západnej Európy a neskôr i do zámoria. Vývoj drotárstva môžeme vo všeobecnosti rozdeliť podľa typu a spôsobu práce na tri etapy:

1. individuálna práca – podomový obchod a opravy, drotár sám, neskôr so svojim pomocníkom džarkom (mladý chlapec – učeň), poskytoval drobné opravy, predaj alebo priamo na mieste vyrábala predmety. Toto obdobie je typické pre počiatky drotárstva až do začiatku 19. storočia.

2. kolektívna práca – malé dielne, v ktorých pracovalo niekoľko zamestnancov a učňov a ktoré pracovali pre miestny trh, prípadne pre podomových obchodníkov hauzírov, ktorí šírili výrobky do sveta.

3. vysoko organizovaná kolektívna práca – zakladanie manufaktúr a tovární, ktoré už pracovali všeobecne pre trh ako bežné kapitalistické podniky vo veľkovýrobe. Táto etapa je charakteristická pre druhú polovicu 19. storočia a najmä pre obdobie prelomu 19. a 20. storočia.

V období pred 2. svetovou vojnou začína drotárstvo postupne upadať a v 50. rokoch 20. storočia prakticky zaniká, i keď individuálne niektorí drotári naďalej vykonávali živnosť v štátoch, v ktorých to bolo povolené.²³ Počty drotárov v jed-

---

²⁰ PANČUHOVÁ, E. – TURZOVÁ, M. Cit. 11, s. 6.

²¹ MRVA, M. *Slovenské drotárstvo*. [online], 2012 [cit. 2012-07-10]. Dostupné na: http://www.drotaria.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=154&Itemid=157.

²² MRVA, M. Cit. 21.

²³ MRVA, M. Cit. 21.

notlivých etapách vývoja boli veľmi rozdielne. Ako príklad môžeme použiť údaj z roku 1884, ktorý uvádza v Trenčianskej župe 1110 drotárov.

V prvej etape vývoja drotári pracovali samostatne, celú „dielňu“ si nosili so sebou. Na chrbte nosili krošňu s potrebným materiálom a na pleci tašku s nástrojmi. Pracovali tak, že sedeli priamo pred domom na schodoch, alebo na zemi a opravovali hlinený, neskôr i plechový riad a opravovali rôzne predmety. Hlinený riad opravovali haftovaním – šidlom urobili dierky na oboch stranách hlinenej nádoby, prevliekli drôt a stiahli. Neskôr vytvárali okolo nádoby drôtenú sieť. Plechový riad flekovali, vytvárali na ňom drobné flaky rôznym spôsobom. Cennejšie predmety spravovali mosadzným drôtom. Tento typ predstavoval najpočetnejšiu a zároveň i najchudobnejšiu skupinu drotárov.²⁴

V druhej a tretej etape si najšikovnejší a najpribojnejší drotári zakladali dielne, v ktorých začali zamestnávať ďalších drotárov a učňov. Z najvýznamnejších dielní sa vytvorili drotárske fabriky, najviac ich vzniklo na území dnešného Ruska, Poľska a Nemecka. Dielne vo väčšine prípadov vznikali spojením majetkov dvoch drotárov, v ktorých dielnach pracovalo 4 – 6, maximálne 10 drotárov a učňov. Niektoré dielne zamestnávali až 30 zamestnancov a tie najväčšie až 50 – 100 zamestnancov (z týchto vznikali prvé továrne).²⁵

V druhej etape vývoja boli dielne pomerne skromne vybavené, stroje boli drahé a pracovné podmienky drotárov v nich boli zlé. Z najvýznamnejších tovární stojí za zmienku firma Hunčík – Krutošík v Moskve a Žilinčár – Sako vo Vroclavi. Títo už používali moderné postupy organizácie práce, ako i strojové zariadenie a aj odmeňovanie drotárov už bolo porovnateľné s inými továrňami. Celkovo vo svete pôsobilo viac ako 370 doposiaľ identifikovaných drotárskych dielní. Žiaľ, na Slovensku tieto dielne prakticky neboli. V roku 1920 síce vzniklo Prvé slovenské družstvo umeleckého, plechárskeho a drôteného priemyslu v Bytči, ale toto po niekoľkých transformáciách v roku 1926 zaniklo. Ďalšie družstvo vzniklo v roku 1941 vo Veľkom Rovnom pod názvom Svojpomocné drotársko-plechárske družstvo SVE-TOM, začalo pracovať až 2. 1. 1942 v Žiline pod vedením Pavla Plevíka s 20 robotníkmi a 10 učňami. Na konci vojny družstvo prakticky prestalo jestvovať, k jeho formálnemu obnoveniu došlo 29. 6. 1952 a od tej doby funguje, program však je už výrazne zmenený (komponenty pre počítače).²⁶

V 19. storočí sa sortiment drotárskych výrobkov rozšíril do takej miery, že niektoré dielne začali vydávať vlastné katalógy, ako napr. manufaktúra J. Holánika vo Varšave, P. Harajčíka v Buchare, J. Ráczika vo Filadelfii. Najväčší katalóg mala firma Hunčík a Krutošík v Moskve, ktorý mal viac ako 200 strán a obsahoval niekoľko stoviek rôznych výrobkov.²⁷

U dlhopolských drotárov sa dá hovoriť aj o tretej etape drotárstva – o umeleckom drotárstve, a to zásluhou majiteľa dielne vo Varšave Jozefa Holánika-Bakela (1863 – 1942), ktorý svojimi jemnými, dôvtipnými výrobkami ako prvý na svete pozdvi-

²⁴ MRVA, M. Cit. 21.

²⁵ MRVA, M. Cit. 21.

²⁶ MRVA, M. Cit. 21.

²⁷ MRVA, M. Cit. 21.

hol drotárstvo na umenie. V roku 1940 usporiadal na novej škole mladý učiteľ Karol Guleja vynikajúcu I. výstavu drotárstva a jeho národopisu, ktorá bola jedinečnou ukážkou šikovnosti drotárov a ich práce. Navštívilo ju 15 000 ľudí. Neskôr sa stala základom Drotárskeho múzea v Budatíne.

Po úpadku drotárstva ako jedného z dôležitých zdrojov získavania obživy pokračovalo vysťahovalectvo tak do Spojených štátov amerických, Kanady, ako aj do Francúzska a Belgicka.

Spôsob hospodárenia priamo ovplyvňoval ďalšie faktory, ktoré sa prejavili aj v charaktere ľudovej architektúry a štruktúre rodiny. Individuálny charakter osídlenia veľkej časti Javorníkov sa odrážal aj vo voľnejšej orientácii tamojšieho domu vzhľadom na os hlavnej komunikácie, ktorá je náhodná a neriadi sa nijakými všeobecnými pravidlami. Je prirodzené, že pre stavebníka platili určité pravidlá, prísnejšie pri sústredenom type osídlenia, voľnejšie pri prírodnom type. Rozhodujúce bolo vlastníctvo pozemkov. To sa prejavovalo aj v umiestnení a orientácii hospodárskych objektov vo vzťahu k obytnému domu. Poloha maštale, stodoly a prípadne i samostatne stojacej komôrky, ktorá mávala v oblasti Javorníkov nestále miesto (najmä v južnej časti), sa vyznačuje rovnakou nepravidelnosťou, náhodnou a individuálnou voľnosťou. Maštal' stávala najčastejšie konča obytného domu a nadväzovala na jeho pozdĺžnu os, inokedy zase stála úplne samostatne tam, kde bolo pre ňu vhodné miesto. Toto isté platilo aj pre stodoly, ktoré len málokedy uzatvárali dvor usadlosti zozadu. Aj tie bývali umiestnené v usadlosti celkom náhodne, raz naproti obytnému domu, inokedy za ním alebo úplne vedľa, akoby k obytnému domu nepatrili.²⁸

Dominantným materiálom na stavbu objektov bolo drevo, ktoré bolo vzhľadom na bohatstvo a blízkosť lesov s dostatkom jedlí a smrekov najdostupnejším materiálom. Napriek rôznym nariadeniam a zákazom vrchnosti sa z neho stavali celé objekty aj vtedy, keď bolo povolené používať ho len na krovky. Steny domu mali byť z nepálených tehál, alebo z lámaného kameňa. Príprava takejto stavby však bola nákladnejšia a vyžadovala špecifické technické znalosti. Na druhej strane, pre danú oblasť boli drevené objekty vhodnejšie, pretože boli suché a teplé. Na stavbu zrubu bola najčastejšie používaná guľatina okresaná z dvoch strán (z vnútornej a vonkajšej) a priestor v škárach medzi jednotlivými brvnami bol vyplnený machom. Aby nevlhol a nevypadával, stavebníci ho upevňovali z oboch strán cca 5 cm širokými latkami. Takto upravená stena bola zároveň chránená proti zahnívaniu i vlhnutiu.²⁹

V tejto oblasti bola najčastejšou strecha sedlová, teda dvojspádová so štítom, s podlomenicou maximálne do výšky piatich radov šindľa. Štíty boli doštené, zdobené vyrezávanou doskou upevnenou pozdĺž okrajov strechy. V dvoch tretinách výšky predného štítu bol výzorník polkruhového tvaru. Presah strechy zrubových stavieb na štítovej a vchodovej strane vytváral podstrešie so šírkou cca 120 cm. Ako krytina boli najčastejšie využívané šindle.³⁰

---

²⁸ PANČUHOVÁ, E. Severozápadné Slovensko. In *Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku*. Bratislava : Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, Národné pamiatkové a krajinné centrum, 1998. ISBN 80-88880-23-8, s. 192.

²⁹ PANČUHOVÁ, E. Severozápadné Slovensko. Cit. 28, s. 193.

³⁰ PANČUHOVÁ, E. Severozápadné Slovensko. Cit. 28, s. 193.

Z pôdorysného hľadiska prevládali v tejto oblasti trojpriestorové domy, ktoré postupne prechádzali rôznymi zmenami. V kopaničiarskej oblasti sa stavali dvoj-priestorové (izba a pitvor), pričom v ďalšom vývoji bol priestor pitvora často rozdelený na komoru a pitvor, prípadne bola komora neskôr pristavaná k zadnej strane domu. V údolných oblastiach boli k domom častejšie pričleňované nové obytné časti, najmä v priebehu 20. storočia. Ďalšie možné zmeny v pôdorysnom riešení domu sa prejavovali v rozdelení priestoru komory alebo pitvora.³¹

Ohniská a ich sústavy predstavujú v tomto priestore najstaršiu fázu vývoja. Vykurovacie zariadenie (ohnisko s pecou) sa nachádzalo vždy v izbe, ktorá bola v dôsledku toho zadymeným priestorom.³²

Maštale boli obvykle situované v blízkosti domu. Najčastejšie boli zrubové, sporadicky sa vyskytovali aj novšie maštale postavené z kameňa. Zrub bol podložený kameňom, ojedinele stál na nízkej podmurovke. Obyčajne mal sedlovú strechu s predným štítom debneným doskami. Okrem ustajňovania hovädzieho dobytku sa maštale v tom prípade, že usadlosť nemala chlievy, využívali aj pre hydinu a ovce.³³ Inak slúžili pre hydinu chlieviky stĺpkovej konštrukcie vyplnené doskami.³⁴

Umiestnenie stodôl v rámci dvora na kopaničiach sa vyznačovalo značnou nepravidelnosťou. V dedine stodoly spravidla uzatvárali zadnú časť usadlosti. Vyznačovali sa malými rozmermi z dôvodu malých výnosov z poľnohospodárstva. Boli zrubovej konštrukcie, so sedlovou strechou a doštenými štítmami.³⁵

Pred obytnými domami bývali ojedinele predzáhradky, ohradené latkovými alebo pletenými plotmi. Pestovali v nich predovšetkým zeleninu, neskôr iba kvety, najmä šípové ruže a pivónie. V zadnej časti, najčastejšie za stodolou, bola tráva, ktorá sa obvykle kosila dvakrát do roka. Z ovocných stromov sa najčastejšie pestovali slivky, jablone a hrušky. Okolo ovocných stromov bývalo naukladané palivové drevo, prichystané na zimu.³⁶

Pre MSD bol dom z Dlhého Poľa č. 94 vybraný ako reprezentant spôsobu života a bývania veľkorodiny, ktorej mužskí členovia ako drotári chodili do sveta so svojimi výrobkami.³⁷ Na pôvodnom mieste bol objekt postavený v strede obce, neďaleko jedného z ústredných miest obce, pri kostole, situovaný v krátkej dvojradovej uličnej zástavbe vedľa cesty, prechádzajúcej cez obec. Objekt bol odkúpený v roku 1967 a zapísaný pod prírastkovým číslom 5/67. V čase jeho kúpy bol dom po stavebných úpravách, ktoré však do realizácie stavby v MSD neboli premietnuté. V roku 1967 tvorili dom nasledujúce priestory: izba, pitvor s komorou a z pitvora sa prechádzalo do zadnej izby, čo boli pôvodne dve komory. Zadná izba bola osvetlená cez dve štvorcové okná na strane od ulice. Druhé dvere do tohto priestoru (dvere do druhej komory) boli založené trámami. Po 2. svetovej vojne boli okná do izby

³¹ PANČUHOVÁ, E. Severozápadné Slovensko. Cit. 28, s. 193-194.

³² PANČUHOVÁ, E. Severozápadné Slovensko. Cit. 28, s. 194.

³³ PANČUHOVÁ, E. Severozápadné Slovensko. Cit. 28, s. 195.

³⁴ PANČUHOVÁ, E. – TURZOVÁ, M. *Dlhé Pole*. Cit. 11, s. 17.

³⁵ PANČUHOVÁ, E. Severozápadné Slovensko. Cit. 28, s. 195.

³⁶ PANČUHOVÁ, E. – TURZOVÁ, M. *Dlhé Pole*. Cit. 11, s. 17.

³⁷ KANTÁR, J. *Drotársky veľkorodinný zrubový obytný dom*. A SNM, VS č. 676/1980, s. 2.

Obr. 8. Nadpražie vstupných dverí domu z Dlhého Poľa s datovaním v Múzeu slovenskej dediny.
Foto J. Neplech, 2012

vymenené a pôvodné dve okná so stredným stĺpikom boli nahradené jedným oknom. K pôvodnému vykurovaciemu zariadeniu v izbe, peci s otvoreným ohnískom, bol v tomto čase pristavaný sporák. Podlahy v celom dome tvorila ubitá zem. Povalový priestor nad kuchyňou a pitvorom bol predelený doskovou priečkou.³⁸ V čase jeho odkúpenia nebol dom súčasťou úplnej usadlosti, hospodárske stavby už boli zničené.³⁹

Dom bol svojou pozdĺžnou osou orientovaný súbežne s osou cesty. Štítová stena bola otočená smerom na juh a pozdĺžna vchodová stena smerom na východ. Chrbtová stena domu bola orientovaná k ceste.⁴⁰

Dom bol postavený na podmurovke z bridlice, ktorá je v oblasti Kysúc a Podjavorníkov ľahko dostupným materiálom. Podľa výskumu Andreja Polonca bol dom podpivničený, pivnica bola 3,5 m dlhá, široká 1,8 m a mala 1,7 m výšku. Vzhľadom na výšku podmurovky bola dĺžka pivnice cca 80 cm pod úrovňou terénu.⁴¹ Vybraný objekt bol päťpriestorový a priestory boli radené za sebou v nasledujúcom poradí: izba, pitvor s oddelenou zadnou časťou, slúžiacou ako komora

³⁸ KANTÁR, J. – MÜLLEROVÁ, N. Sprievodná správa. In *Architektonicko-etnografická dokumentácia zrubového obytného domu v Dlhom Poli č. 94*. A SNM.

³⁹ KANTÁR, J. Cit. 37, s. 1.

⁴⁰ KANTÁR, J. Cit. 37, s. 1.

⁴¹ POLONEC, A. *Doplňková správa*. Archív SNM – pobočka Martin, VS č. 676/1980, s. 3.

Obr. 9. Pec s otvoreným ohniskom v izbe z Dlhého Poľa v Múzeu slovenskej dediny. Foto J. Neplech, 2012

a komorou, rozdelenou na dve časti. K rozdeleniu komory na dve, ako aj k rozdeleniu pitvora, z ktorého sa vyčlenila komora so šikmou stenou, robenou do slaku, pristúpili obyvatelia domu na konci 19. a začiatku 20. storočia, v čase rozpadu veľkorodiny. Podľa údajov vo výskumnej správe bolo členenie domu ešte v polovici 19. storočia nasledovné: izba, pitvor s oddelenou komôrkou v jeho zadnej časti a nerozdelená komora.⁴²

V dome sa odohrával celý život niekoľkých rodín, ktoré boli navzájom spríbuznené. Dom využívali najmä ženy, ktoré sa starali o domácnosť a hospodárstvo, ako aj výchovu detí. Majetok rozdelený nebol, hospodárili všetci spolu, napriek tomu, že prebehli dedičské konania, ktoré jasne určovali podiely vlastníctva na nehnuteľnostiach. Hlavné slovo v domácnosti mali rodičia, pričom veľkorodina tvorila pevný zväzok. Tento stav pretrvával až do konca 19. storočia, čo nakoniec viedlo aj k zmenám v objekte.⁴³

V čiernej izbe sa sústreďoval veľkorodinný život a zároveň to bol jediný vykurovaný priestor v dome. Spávali tu rodičia a najstaršie dieťa so svojou rodinou, teda

⁴² KANTÁR, J. Cit. 37, s. 2.

⁴³ KANTÁR, J. Cit. 37, s. 2.

i s deťmi. Tu sa sústredila aj celá pracovná činnosť rodiny. Kým nebola zadná komora rozdelená na dve časti, spali tu všetci členovia rodiny. V čase tuhých zím bola útulkom aj hydiny a mláďat domácich zvierat.⁴⁴

V „kapustovej“ komore, vyčlenenej zo zadnej časti pitvora, boli uložené sudy s kapustou. Komora bola rozdelená na dve časti. V priestore za „kapustovou“ komorou boli uložené truhlice na šatstvo a spávali tu tí členovia veľkorodiny, ktorým nezostalo miesto v izbe. Druhá komora slúžila ako skladište rôznych vecí, potrebných pre domácnosť.⁴⁵

Povalový priestor nevyužívali na odkladanie dôležitejších predmetov, ale iba na staršie, resp. menej využívané predmety v domácnosti, alebo pri drotárstve. Otvor na povalu bol vždy otvorený aj z toho dôvodu, aby bolo náradie dostupné. Truhly na obilie boli uložené v podstrešnom priestore nad komorou, vyčlenenou z pitvora.⁴⁶

Kúrenie v prednej izbe zabezpečovala pec s otvoreným ohniskom, bez kochu na odvod dymu. Dym sa šíril po izbe a v zimnom období unikal malým štrbinovým otvorom nad vstupnými dverami, v lete stále otvorenými dverami do pitvora.⁴⁷ V čase, keď sa začali jednotlivé rodiny oddeľovať, na ohnisku sa varilo na dvoch miestach. Pri pozdĺžnej stene varili rodičia a najstaršie z detí s rodinou, na druhom ohnisku bližšie do izby varili ostatní členovia rodiny. Sporák bol dostavaný dodatočne v roku 1918.⁴⁸

Pôvodne bol dom súčasťou usadlosti, ktorú tvorili záhrady, stodola, viaceré role, hory (15 jutár), „bačovisko“ a pasienky s celkovou rozlohou takmer 15 hektárov.⁴⁹ V najstarších záznamoch sú majiteľmi Jozef Mičura s manželkou Barborou Drmlekovou až do roku 1868, kedy prebehla dražba majetku. Ako prvý zápis vo vložke vlastníckeho listu je údaj z 22. 1. 1869, keď bola zaznamenaná zmena majiteľov domu po dražbe. Majiteľmi sa stali Ján a Jozef Hasčíkovci. Dom vlastnili do roku 1871, kedy ho predali Martinovi a Andrejovi Drabinovcom. Tí si dom aj prislúchajúce pozemky rozdelili rovným dielom, sám Andrej Drabina sa stal navyše vlastníkom role, bačova, pasienkov a hory v lokalite „Pod pridavky“ a hory, pasienkov, role a lúky v lokalite „Veliká“.

Následujúce dedenie domu ako aj pozemkov k nemu prislúchajúcich je pomerne komplikované. Čiastku po Andrejovi Drabinovi zdedil Pavol Drabina v roku 1893.

Martin Drabina predal polovicu svojho podielu v roku 1896 svojej dcére Paulíne Neslušanovej, rodenej Drabinovej a jej manželovi Jozefovi Neslušanovi (*18. 9. 1873 – † 1898?). V roku 1900 zomrel Martin Drabina a prebehlo dedičské konanie. Jeho podiel na dome a hospodárstve bol rozdelený rovným dielom medzi Pavla Drabinu (dedič po Andrejovi Drabinovi), dcéry Veroniku Vráblikovú, rod. Drabinovú, Paulínu Neslušanovú, rod. Drabinovú, Mateja Drabinu a neplnoletú Šte-

⁴⁴ KANTÁR, J. Cit. 37, s. 3.

⁴⁵ KANTÁR, J. Cit. 37, s. 3.

⁴⁶ KANTÁR, J. Cit. 37, s. 3.

⁴⁷ POLONEC, A. Cit. 41, s. 1.

⁴⁸ KANTÁR, J. Cit. 37, s. 4.

⁴⁹ Bližšie pozri vložku z listu vlastníctva č. 35, uloženú na Katastrálnom úrade v Žiline k obci Dlhé Pole, s. 1.

Verona Vrábliková, rod. Drabinová	Paulína Neslušánová, rod. Drabinová	Štefánia Drabinová	Ludovít Drabina	Pavel Drabina	Pavel Drabina
			Jozefína Drabinová		
			Vincencia Drabinová		
Paulína Neslušánová, rod. Drabinová					

fániu Drabinových. Čiastka po Matejovi Drabinovi prešla dedičským konaním a bola zapísaná 18. januára 1917, pričom dedili jeho maloleté deti Ľudovít, Jozefa a Vincencia.⁵⁰ Pre lepšiu názornosť uvádzame grafické znázornenie vlastníckych vzťahov v prípade predmetného domu v čase najkomplikovanejších vlastníckych vzťahov. K zmene došlo v roku 1919, kedy Pavol Drabina predal svoju časť Ondrejovi Madajovi.

V roku 1921 odkúpila Paulína Neslušánová, rod. Drabinová, čiastky od Ľudovíta Drabinu a Jozefíny Marcišovej, rod. Drabinovej. V tom čase teda vlastnila 20/60 domu.⁵¹ Verona Vrábliková, rod. Drabinová, predala svoju čiastku v dome v roku 1932 svojej sestre Štefánii Brodekovej, rod. Drabinovej, a tá následne v tom istom roku predala obe čiastky Jozefíne Brodekovej.

V roku 1936 bola vytvorená nová vložka pozemkovej knihy k domu č. 91 (pôvodné číslo objektu) z Dlhého Pola. Ide o vložku č. 1876, kde sú zaznamenaní vtedajší vlastníci domu: Paulína Neslušánová, rod. Drabinová, vlastní 20/60 domu, Vincencia Drabinová vlastní 1/60 domu, Ondrej Madaj vlastní 33/60 domu a Jozefína Brodeková vlastní 6/60 domu. V roku 1936 odkúpil Ondrej Madaj od Paulíny Neslušánovej, rod. Drabinovej, jej podiel. Paulína ale v tom istom roku odkúpila cestou skutočnej držby podiel od Vincencie Drabinovej (1/60 domu).

Svoj podiel predal Ondrej Madaj 5. mája 1948 bratom Štefanovi a Jozefovi Mičurovcom⁵², ktorí boli poslednými majiteľmi objektu pred jeho predajom Slovenskému národnému múzeu v Martine. Vzhľadom na komplikované vlastnícke vzťahy bol dom často prenajímaný. Aj v čase kúpy bol dom prenajatý Štefanovi Janišíkovi, predtým v ňom bývala jeho matka Františka Janišíková (okolo roku 1948).⁵³

Na základe výskumu môžeme konštatovať, že od momentu kúpy domu Drabinovcami sú ťažko vysvetliteľné niektoré rodinné, resp. príbuzenské vzťahy

⁵⁰ Bližšie pozri vložku z listu vlastníctva č. 35, uloženú na Katastrálnom úrade v Žiline k obci Dlhé Pole, s. 3-4.

⁵¹ Bližšie pozri vložku z listu vlastníctva č. 1688, uloženú na Katastrálnom úrade v Žiline k obci Dlhé Pole, s. 2.

⁵² Bližšie pozri vložku z listu vlastníctva č. 1876, uloženú na Katastrálnom úrade v Žiline k obci Dlhé Pole, s. 2.

⁵³ KANTÁR, J. Cit. 37, s. 1.

Obr. 10. Komory v dome z Dlhého Poľa v Múzeu slovenskej dediny. Foto J. Neplech, 2012

jeho obyvateľov. Nevieme, v akom vzťahu boli Andrej a Martin Drabina a nepodarilo sa zistiť, v akom vzťahu bol Pavol Drabina a Andrej Drabina, napriek tomu, že Pavol dedil po Andrejovi. S určitosťou sa však podarilo preukázať, že v predmetom dome skutočne žili rodiny Drabinovcov, Vráblikovcov, Neslušancov a Brodekovcov.

Martin Drabina mal so svojou manželkou Annou Chovančíkovou päť detí, z ktorých sa len tri dcéry dožili dospelosti. Syn Martin (* 25. 9. 1872 – † 8. 9. 1873) a dcéra Veronika (* 29. 12. 1870 – † 3. 10. 1874) zomreli v útlom veku. Dcéry Veronika (* 28. 10. 1874 – ?), Paulína (* 5. 11. 1877 – ?) a Štefánia (* 13. 6. 1882 – ?) sa postupne vydali a pravdepodobne aj zostali žiť v dome (minimálne Paulína, ktorá sa 4. 5. 1896 vydala za Jozefa Neslušana (* 17. 9. 1873 – † 1898)). Vlastnícke práva tohto páru, ako aj ďalšie vzťahy sú už uvedené vyššie.

Tak, ako nepoznáme vzťah Andreja a Pavla Drabinovcov, je neobjasnený aj vzťah Martina Drabinu a jeho dediča Matúša Drabinu. Podarilo sa však nájsť záznamy o krste, resp. narodení jeho detí a tým aj jeho dedičov Ľudovíta Drabinu, Jozefíny Drabinovej a Vincencie Drabinovej.

Vzhľadom na množstvo informácií o predmetnom dome navrhuje, aby bolo zariadenie objektu zamerané na prezentáciu bývania veľkorodiny v období prelomu 19. a 20. storočia. Nakoľko dnes nie je celkom možné zistiť zariadenie domu v uve-

denom čase, vychádzame z údajov zistených počas výskumu v 70. rokoch 20. storočia. V prípade izby bude dôležité dodržať štandardné diagonálne členenie priestoru na kultový kút so stolom (mužský priestor), umiestnený oproti peci. V kultovom kúte je potrebné predstaviť rímskokatolícke vierovyznanie rodiny formou farbotlačových obrázkov svätých. V tomto prípade je možné vychádzať zo zachovanej fotodokumentácie, v ktorej je tento kút mimoriadne dobre zachytený. Okrem stola a lavíc budú zariadenie izby dopĺňať police na uloženie riadu. Do zvyšných kútov budú umiestnené postele, z nich minimálne jedna so zasúvacou časťou. Medzi posteľou a pecou by mala byť ďalšia policu na uloženie riadu – hrncov. Príslušný riad a náradie budú umiestnené na ohnisku, peci a v ich okolí. Napriek tomu, že sa to počas výskumu nepodarilo jednoznačne potvrdiť, je veľmi pravdepodobné, že minimálne jeden z majiteľov, resp. obyvateľov domu, bol drotárom. V súpise drotárov, uloženom u kronikárky v Dlhom Polí figuruje napríklad meno Hasčíkovcov, ktorí boli druhými zaznamenanými majiteľmi domu. Aj z tohto dôvodu bude potrebné zariadenie izby situovať do obdobia pred rokom 1918, resp. na prelom 19. a 20. storočia, kedy drotárstvo zaznamenávalo svoj najväčší rozkvet. Bude vhodné, aby sa táto významná časť histórie obce prejavila aj v zariadenom priestore (napríklad krošňou drotára, ktorý si v zime chystá svoje náradie, aby sa mohol na jar vybrať za remeslom).

Pitvor navrhujeme ponechať rozdelený na „kapustovú“ komoru a pitvor. Rovnako aj komoru rozdelenú na dva priestory, aby sa zachovala komora na uloženie šatstva a spanie a komora na uloženie náradia. „Kapustovú“ komoru, vyčlenenú z pitvora, zariadiť podľa výskumu ako priestor na uskladnenie potravín, teda s truhlou na múku a súdkom na kapustu, prípadne naznačenou jamou na zemiaky.

Dom č. 94 z Dlhého Poľa bol v MSD doplnený v 80. rokoch 20. storočia na základe ďalšieho výskumu a prehodnoteného výberu objektov o združenú hospodársku stavbu z Dlhého Poľa č. 188, ktorá vo svojom pôdoryse obsahovala dve maštale a dva chlievy. Súčasťou usadlosti mala byť aj stodola č. 381 z Dlhého Poľa, ktorá však nebola stavebne realizovaná.⁵⁴

---

⁵⁴ PANČUHOVÁ, E. Severozápadné Slovensko v Múzeu slovenskej dediny a jeho urbanistické riešenie. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia*. Edit. S. Horváth, 1986, roč. LXXX, 27, s. 273.

A HOUSE NO 94 FROM DLHÉ POLE IN THE MUSEUM OF THE SLOVAK VILLAGE

Elena Zahradníková

S u m m a r y

The Dlhé Pole village is located in the area now called Stredné Považie. It occupies the north-western Slovakia and consists of present districts of Ilava, Púchov, Bystrica, Žilina and Bytča. This region belonged to the northern part of the original Trenčín County.

Dlhé Pole ranks among the oldest inhabited areas in the region; the first written evidence is dated in 1320 (referred to as Longus Campus). Then, it was a part of the Hričovské estate; later it became a part of the Bytča estate. It lies at the eastern foothill of the Javorníky Mountains in the Dlhopolky river valley. The altitude in the centre of the village is 392 m above sea level, in the vicinity – 360 – 910 m above sea level. In addition to the original population, the territory of the village was also inhabited during the peasantry colonization in the 17th and 18th century. Residents made their living from unprofitable farming and numerous additional jobs, the most important of which being tinkering.

A log house occupied by large families was probably built in 1822. Its earliest-known inhabitants were spouses Jozef Mičura and his wife Barbora, who lost the whole house and homestead in auction. Next owners became the Haščíks who sold the house to Andrej and Martin Drabinas. According to the original research reports, the house was mainly inhabited by women, while male members of the family went to work as tinkers. The house consists of three parts, five rooms, originally divided into a living room, a front yard and a storeroom. The last two were subsequently divided again and thus more room was created. The house was a part of the estate, which consisted of a barn, a garden, multiple fields, forests (15 jutros large; 1 jutro = 0.575 ha) and pastures of a total area of almost 15 hectares. The homestead included a seasonal structure called 'bačovisko' (shepherds' home). Ownership relations of the inhabitants were quite complicated, and it implied a complex system of succession.

The house from Dlhé Pole in the Museum of the Slovak Village will present a way of life and living at the turn of the 19th and 20th century, when there was a gradual disintegration of large families. Based on the findings, also tinkering as the significant additional employment inhabitants of the area should be presented. For example, it may be interesting to install a winter day situation within a room where tinkers were getting ready their products and tools for the coming season.

NÁVRH REKONŠTRUKCIE BIOTOPU REGIÓNU LIPTOV V MÚZEU SLOVENSKEJ DEDINY

*Jaroslava Ďurdíková, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: durdikova@snm.sk*

Abstract: *The aim of the study is to assess the current state of vegetation cover in the Liptov region within the exhibition of the Museum of the Slovak Village. It is, followed by proposed solutions for the habitat there so that cultural and green landscaping conveniently complete individual objects of folk architecture and thus evoke the atmosphere of historic landscapes and authentic life.*

Keywords: *Liptov region, habitat, agro-exposition in the Museum of the Slovak Village.*

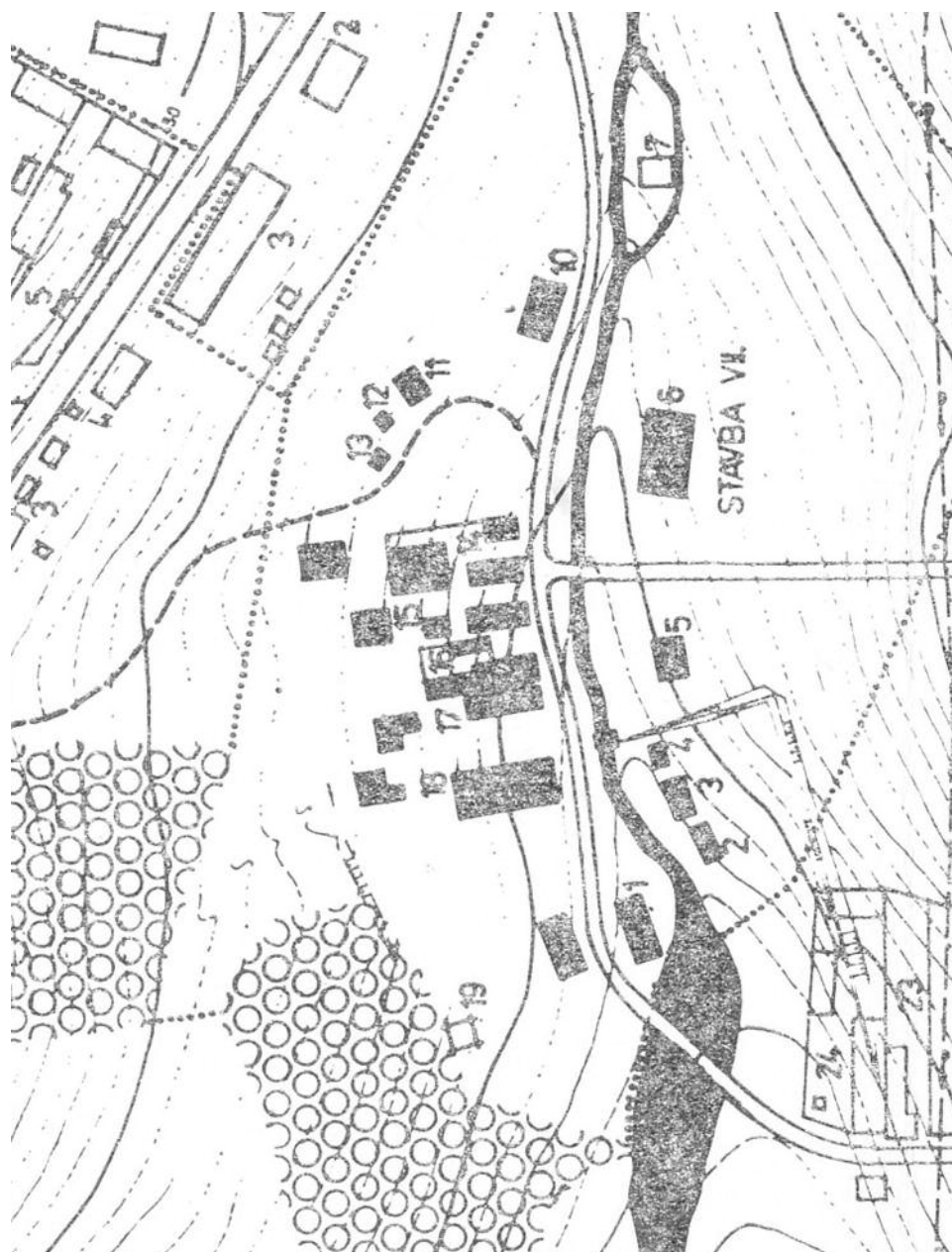
V areáli Múzea slovenskej dediny (ďalej MSD) sú postavené objekty z oblasti severozápadného Slovenska z regiónov Orava, Liptov, Turiec a Kysuce – Podjavorníky. Agroexpozícia je v súčasnosti dokončená v časti regiónu Orava na základe zatiaľ jediného publikovaného návrhu riešenia B. Kubovovej.¹ Ako výsledok úvodných výskumov predkladáme v tomto príspevku rámcový návrh riešenia agrikultúrnej zelene v regióne Liptov, ktorý bude ešte dopracovaný z hľadiska analýzy a návrhu na členenie makroprostredia a zosúladený s koncepčnými zámermi celého areálu MSD.

Rámcový návrh riešenia agrikultúrnej zelene v regióne Liptov predkladáme na základe štúdia správ z etnografického výskumu, spracovaných podľa dotazníka pre MSD, ktorý bol realizovaný v rokoch 1973 – 1980 v lokalitách Trstené, Palúdzka, Nižná Boca, Liptovská Kokava, Pavčina Lehota, Prosiek, Partizánska Ľupča, Malé Borové, Dechtáre, Ludrová, Stankovany, Liptovské Revúce, Liptovské Kláčany, Liptovský Svätý Kríž, Liptovská Sielnica a Liptovská Lúžna.² Návrh tohto riešenia

---

¹ KUBOVÁ, B. Ideový návrh riešenia kultúrnej zelene regiónu Orava v Múzeu slovenskej dediny. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 20*. Edit. I. Krištek. Roč. LXXIII. Martin : SNM, 1979, s. 196-213.

² Správy z etnografického výskumu, spracované podľa dotazníka pre MSD. Archív SNM, VS č. 636/1980, 616/1980, 172/1973, 191/1973, 659/1980, 200/1973, 198/1973, 199/1973, 655/1980, 640/1980, 195/1973, 196/1973, 194/1973, 645/1980, 190/1973, 197/1973.

1. Usadlosť z Liptovskej Lúžnej; 2. – 4. Sýpky z Hubovej a Ludrovej; 5. Dom z Vítálišoviec; 6. Kúria z Kráľovej Lehoty; 10. Dom z Nižnej Boce; 11. – 13. Maštal'ka z Nižnej Boce, senníky z Liptovskej Kokavy; 14. Usadlosť z Vavrišova; 15. Usadlosť z Východnej; 16. Usadlosť z Liptovskej Sielnice; 17. Usadlosť s dvojdomom z Hubovej; 18. Usadlosť so štvordomom z Hubovej; 19. Zvonica z Trsteného. Štúdiá súboru stavieb MSD. A SNM.

bol podporený štúdiom príslušnej literatúry³ a terénnym výskumom, realizovaným Ing. Príkaským a autorkou príspevku v rokoch 1985 – 1990 v obciach Liptovská Lúžna, Hubová, Liptovská Kokava, Východná, Nižná Boca, Ludrová, Kráľova Lehota a Vavrišovo.

Jednotlivé prvky agroexpozície – polia, lúky, záhradky, ovocné sady, krajinotvorná zeleň, solitéry či zeleň v oknách obytných domov, dopĺňajú stavby hospodárskych usadlostí z hľadiska ich časového a sociálneho zaradenia, približujú spôsob tradičného hospodárenia a získavania obživy obyvateľstva a vytvárajú model prirodzeného prostredia daného regiónu v rámci Slovenska.

Región Liptov tvorí Liptovská kotlina tiahnúca sa v smere východ – západ, zo všetkých strán ohraničená vysokými pohoriami (Vysoké Tatry, Západné Tatry, Chočské vrchy, Nízke Tatry a Veľká Fatra). Územie Liptova je bohaté na zmiešané smrekovo-jedľové lesy s primiešaním buka. Na konci 19. storočia tvorili lesy 50,3 % jeho celkovej výmery pôdy. Nachádza sa v severnej oblasti stredného Slovenska. Stredom kotliny preteká rieka Váh. Celé územie Liptova patrí do chladnej, horskej a vysokohorskej časti, až studenej klimatickej oblasti s nadbytkom zrážok a značnými rozdielmi v nadmorskej výške, z čoho vyplývajú nevhodné podmienky pre rozvoj poľnohospodárstva. Územie regiónu sa vnútorne rozdeľuje na dve časti – horný a dolný Liptov. Horný Liptov (dnes okres Liptovský Mikuláš) je typickou oblasťou horských a vysokohorských lesov, z južnej a severnej strany ohraničený vysokými pohoriami Nízkyh, Vysokých a Západných Tatier. Územie dolného Liptova (v súčasnosti okres Ružomberok) sa nachádza v západnej časti Liptovskej kotliny. Od susedných regiónov Orava, Liptov a Turiec je prirodzene oddelený pohoriami – na juhu Nízkymi Tatrami, na západe Veľkou Fatrou, na severe Chočskými vrchmi.

V Liptovskej kotline sa vyskytujú prevažne ťažké kyslé pôdy s nízkym obsahom humusu. Druhy pôd, vyskytujúcich sa v Liptovskej kotline:

---

³ Dôležitým zdrojom informácií sú aj historicko-etnografické štúdie, spracované pre niektoré usadlosti a objekty regiónu Liptov v MSD: FERKLOVÁ, D. Rofnícka usadlosť z Východnej. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 47*. Edit. M. Halmová. Roč. C. Martin : SNM, 2006, s. 110-132; FERKLOVÁ, D. Usadlosť z Liptovskej Lúžnej. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 49*. Edit. M. Halmová. Roč. CII. Martin : SNM, 2008, s. 82-100; FERKLOVÁ, D. Želiarsky obytný dom z Vitálišoviec. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 50*. Edit. A. Kiripolská. Roč. CIII. Martin : SNM, 2009, s. 106-121; HORVÁTH, S. Usadlosť murárskeho majstra z Vavrišova. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 47*. Edit. M. Halmová. Roč. C. Martin : SNM, 2006, s. 133-152; MOLNÁROVÁ, K. Štvordom z Hubovej. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 47*. Edit. M. Halmová. Roč. C. Martin : SNM, 2006, s. 133-152; MOLNÁROVÁ, K. Dvojdom z Hubovej č. 131 a 132. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 48*. Edit. M. Halmová. Roč. CI. Martin : SNM, 2007, s. 9-28; PANČUHOVÁ, E. Usadlosť z Liptovskej Sielnice č. 148. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 47*. Edit. M. Halmová. Roč. C. Martin : SNM, 2006, s. 153-171; PEŤKO, T. Zemiarska kúria z Kráľovej Lehoty. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 50*. Edit. A. Kiripolská. Roč. CIII. Martin : SNM, 2009, s. 122-138; ZAHRADNÍKOVÁ, E. Usadlosť z Nižnej Boce. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 50*. Edit. A. Kiripolská. Roč. CIII. Martin : SNM, 2009, s. 89-105.

- stredne ťažké až ťažké hnedé pôdy, ktoré sú najrozšírenejším typom v západnej časti kotliny;
- rendziny na vápencovom podklade;
- zamokrené glejové a rašelinové pôdy na riečnych náplavách Váhu a jeho prítokov;
- ilimerizované pôdy rozšírené na svahových hlinách.

Poľnohospodársku produkciu nepriaznivo ovplyvňoval výskyt ťažkých kyslých pôd s nízkym obsahom humusu, nepriaznivé klimatické pomery s priemernou dennou teplotou 5 °C, dlhotrvajúca snehová prikrývka (5 – 6 mesiacov v roku) a vysoké zrážky (kotlina leží v zrážkovom tieni Vysokých Tatier). Najúrodnejším územím Liptova bola Liptovská kotlina, ktorá je v súčasnosti zaliata priehradou Liptovská Mara.

Celé územie Liptova patrí do stupňa ihličnatých lesov. Z hľadiska nadmorskej výšky sa delí na lesnú, subalpínsku (pásмо kosodreviny) a alpínsku zónu (hole). Lesná zóna je vyvinutá vo všetkých pohoriach po hornú hranicu 1300 – 1600 m nadmorskej výšky.

Prevládajúcou drevinou je smrek, ku ktorému prístupuje jedľa, menej smrekovec opadavý, na suchých stanovištiach rastie borovica lesná. V nižších polohách sú primiešané listnaté dreviny – buk lesný, menej javor klen a javor horský. Smerom k vyššej nadmorskej výške pribúda ihličnatý les a ubúda podrast. V Tatrách sa vyskytuje smrekovec opadavý a borovica limba.

Na hornej hranici lesa porasty smreka obyčajného krpatejú a postupne prechádzajú do porasty kosodreviny, ktorá je dobre vyvinutá v nadmorskej výške 1700 – 1900 m. V pásme kosodreviny sa vyskytujú porasty čučoriedky a brusnice. V pásme nad kosodrevinou sa nachádza pásмо trávnatých porastov – hole. Pásienky sú na vyššie položených polohách, na chrbtoch hôr. Koristnícke hospodárenie na prelome 19. a 20. storočia spôsobilo hlavne vo vyšších polohách lesných porastov pôdnu eróziu, zvýšený odtok povrchovej vody a tvorbu lavín.

V minulosti sa prevažná časť obyvateľov regiónu Liptov zaoberala poľnohospodárstvom. V roku 1895 bolo v Liptove 12 720 gazdovstiev, ktoré vlastnili 34 722 ha ornej pôdy, 20 720 ha lúk, 11 732 ha pasienkov a 23 937 ha lesov. Prevažovali malé gazdovstvá s výmerou od 0,5 ha (4549), potom s výmerou 2,5 – 5 ha a od 5 do 10 ha. Gazdovstiev s výmerou do 0,5 ha bolo 1013. V hospodárení sa využíval trojpoľný systém: siala sa raž (pod ktorú sa hnojilo maštalným hnojom), nasledovali zemiaky, jačmeň s podsevom, ovos a úhor. Trojpoľný osevný postup bol zachovaný vo väčšine regiónu do 30. rokov 20. storočia, v horských oblastiach (Hubová, Liptovské Revúce) až do 50. rokov 20. storočia. V niektorých oblastiach sa čierny úhor nevyskytoval, pri gazdovaní sa v osevnom postupe striedalo pestovanie jačmeňa so zemiakmi bez prestávky, dobytok sa pásol na prielohoch.

V Stankovanoch siali 3 roky po sebe jačmeň, štvrtý rok sadili zemiaky. Gazdovia mali medzi sebou dohovor, ktorú plodinu v ktorej časti chotára budú pestovať, takže pásy vysadené jednou plodinou boli pomerne veľké.

Dalším významným zdrojom získavania obživy obyvateľstva regiónu Liptov bol chov hospodárskych zvierat: významný bol hlavne chov oviec, v menšej miere chov hovädzieho dobytká.

Včelárstvo ako doplnkový spôsob bolo rozšírené málo, včely chovali hlavne

Obr. 1. Zástavba regiónu Liptov v Múzeu slovenskej dediny – štvordom z Hubovej, dvojdom z Hubovej, domy z Liptovskej Sielnice, Východnej a Vavrišova. Foto J. Ďurďiková, 2012

bohatí gazdovia alebo učители v jednoduchých doskových úľoch alebo v slamených úľoch guľatého tvaru.

V Liptove celkove neboli na rozvoj poľnohospodárstva vhodné pôdne a klimatické pomery, poľnohospodárstvo bolo na nízkej úrovni a nestačilo uživiť obyvateľov. Ľudia boli nútení odchádzať za prácou, muži napr. do Budapešti ako murári a tesári, chodili do tiež „šľagov“ ako lesní robotníci, opravovali kolesá pre vozy mešťanov (Ludrová). Ženy a slobodné dievčatá chodili na Dolnú zem na pomocné práce pri žatve, zelenine a repe, z Liptovských Revúc „na kopačky“ do horného Liptova.

Pestovanie poľných plodín, zeleniny, okrasných a liečivých rastlín

Z obilnín sa v oblasti Liptova tradične pestovali: raž ozimná (*Secale cereale*), jačmeň jarný (*Hordeum sativum*), ovos (*Avena sativa*) – siali ho hlavne gazdovia, ktorí chovali kone, pričom ako krmivo sa využívalo zrno aj plevy. V malom množstve – pretože nedávala isté úrody – sa tiež pestovala ozimná pšenica (*Triticum aestivum*). V 30. rokoch 19. storočia sa pestovala drobnozrnná pšenica, proso (*Panicum miliaceum*). Ako najstaršiu obilninu respondenti (Ludrová) uvádzajú pohánku (*Fagopyrum esculentum*). Do obilnín sa sial podsev ďateľiny červenej (*Trifolium pratense*), ďateľiny bielej (*Trifolium repens*), tzv. „trojky“, lucerny (*Medicago sativa*), niekde nazývanej „švédská lucerna“. Podsev sa po zobrať obilniny nechával na mieste 2 – 3 roky a sušil sa na kvalitnú krmovinu.

Obr. 2. Dom z Východnej v Múzeu slovenskej dediny. Foto J. Ďurdíková, 2012

Pôdu hnojili maštalným hnojom neskoro na jeseň alebo v zime, v niektorých oblastiach (Stankovany) hnojili na jar „po vrchu“, keď už bolo všetko zasadené. Na vzdialenejšie parcely vyvážali hnoj v zime na saniach. Priemyselné hnojivá sa začali používať po 1. svetovej vojne. Hnojili sa nimi hlavne lúky, na ornú pôdu ich používali len bohatší gazdovia. Hnojivá gazdovia kupovali v židovských obchodoch v Liptovskom Mikuláši. Na hnojenie lúk sa využíval aj drevný popol. Hnojenie ornej pôdy sa rozšírilo po 2. svetovej vojne založením poľnohospodárskych družstiev a štátnych majetkov. Používali sa najmä liadok, Thomasova múčka, superfosfát a síran amónny.

Polia boli značne zaburinené, burinu ničili „vypichovaním“ pomocou „styku“, ako aj vytrhávaním. Na lúkach pravidelne likvidovali samonálety kríkov vytrhávaním a následným pálením, krtince rozhrabávali.

Výskumom bolo zistené aj pestovanie krmovín na ornej pôde. Siali sa miešanky jačmeňa a ovsu, miešanka ovsu, hrachu (*Pisum sativum*) a viky, tzv. „ľadníka“ (*Vicia sativa*). Hrach ako krmovina sa pestoval napríklad v Liptovskej Lúžnej a v Liptovskej Sielnici, ktorá bola známa jeho vývozom. Tu pestovali hrach až na jednej pätine chotára. V prípade, že ho v kvete zničili vošky, skosili ho na zeleno a zužitkovali ako krmovinu. Miešanky sa využívali na kŕmenie na zeleno.

Ako krmovina sa pestovala aj kŕmna repa „burgundia“ (*Beta vulgaris*), ktorá bola až do rozšírenia pestovania zemiakov dôležitou potravinou. V neúrodnom roku 1904 v Liptovských Revúcach gazdovia kosili a sušili zemiakovú vňať ako krmivo pre dobytok.

Obr. 3. Súčasnú okolie hospodárskych stavieb usadlosti z Vavrišova v Múzeu slovenskej dediny.
Foto J. Ďurdíková, 2012

Z technických plodín sa od začiatku 18. storočia v Liptove vo väčšom rozsahu pestoval ľan (*Linum usitatissimum*) a konope (*Cannabis sativa*), ktoré sa podomácky spracúvali na plátno pre domácu potrebu a na predaj. V domácnosti, kde bolo menej ľudí, plátno predávali, napr. do hotelov a miest, kde z neho robili utierky a uteráky (Prosiek). Ľan a konope sa používali aj na výrobu rastlinného oleja. Pestovanie a spracovanie ľanu vyžadovalo celoročnú prácu a starostlivosť. V priebehu vegetácie sa porast odburiňoval, dozretý trhal, po vytrhaní sa močil 2 – 3 týždne v močidle. Na sušenie ľanu boli vyhradené obecné „váľaniská“, na ktorých bol ľan rozložený 10 – 14 dní a dosušal sa doma na peci (Liptovské Revúce, Stankovany). Pestovanie ľanu a konope tvorilo základ domáckej výroby plátna, ktorá bola v 30. rokoch 19. storočia rozšírená hlavne v lokalitách Bobrovec, Liptovská Sielnica, Liptovský Mikuláš, Vrbica a Liptovský Trnovec. V domácnosti sa tkali 2 druhy plátna, jemnejšie sa používalo na zhotovovanie odevov, obrusov a posteľnej bielizne, hrubšie plátno na vrecia a trávne plachty. Plátno slúžilo aj ako trhovú tovar.

Pestovanie zemiakov (*Solanum tuberosum*) sa na Liptove začalo rozširovať koncom 18. storočia a udomácnilo sa až v 1. polovici 19. storočia. Na viacerých miestach pestovali zemiaky už od roku 1770 – ich rozširovanie sa zavádzalo na podnet komorskej správy hrádockého a likavského panstva. Podľa kroniky obce Bešeňová bol rok 1772 v Liptove rokom neúrody a hladu. Podľa ústnej tradície sa po uvedení hladomore začalo v Liptove rozširovať pestovanie zemiakov. Nebolo to

Obr. 4. Okná v štítovej stene domu z Východnej s muškátmi v Múzeu slovenskej dediny.
Foto J. Ďurdíková, 2012

jednoduché, pretože obyvateľstvo doteraz pestovalo pre Liptov príznačné plodiny, ako bola repa, jačmeň, žito, ovos, proso a ľan. Poddaných hrádockého a likavského panstva učil od roku 1774 – na základe nariadenia kráľovskej komory – pestovať d'atelinu, zemiaky a ovocné stromy záhradník Vojtech Pruscha. V okolí Bešeňovej sa zemiaky začali pestovať až na konci 80. rokov 18. storočia a definitívne sa tu udomácnili až na začiatku 19. storočia. Zemiaky sa stali nepostrádateľnou zložkou potravy, konzumovali sa ako hlavné jedlo, príloha a aj ako prísada rôznych jedál. Uskladňovali sa do jám, umiestnených na suchom mieste vo svahu, na konci záhrady.

Na záhumniach s kvalitnejšou pôdou sa pestovala hlavne kapusta (*Brassica oleracea*) – väčšinou biela s malými hlavami, pretože bola husto sadená. Kyslá kapusta bola spolu so zemiakmi základom každodennej stravy, do drevených sudov ju tlačili v každej domácnosti.

Okrem kapusty tu sadili bôb (*Vicia faba*), ktorý je jednou z najstarších pestovaných strukovín na Slovensku. V Liptove často varili suchý bôb „na zobky“, konzumované na priadkach.

Záhumnia boli využívané aj na pestovanie fazule (*Phaseolus vulgaris*), šošovice (Lens), maku (*Papaver somniferum*), zemiakov, kŕmnej repy, cvikle (*Beta vulgaris* ssp. *Cicla*), hrachu (*Pisum*) a kvaky (*Brassica napus*), známej ako najstaršej polievkovej zeleniny.

Pri obytných domoch sa často vyskytovali záhradky, v ktorých sa pestovala bežná zelenina, kvety a liečivé rastliny. Podľa umiestnenia pozemku mávali mnohokrát

Obr. 5. Priečelie domu z Vavrišova v Múzeu slovenskej dediny.
Foto J. Ďurdíková, 2012

nepravidelný tvar, oplotené boli jednoduchým latkovým „štekovým“ plotom alebo plotom pleteným z prútia. Na „štekoch“ boli nastoknuté mliečniky a viazanice rasce lúčnej (*Cavum carvi*). Z bežnej zeleniny to bola hlavne mrkva obyčajná (*Daucus carota*), petržlen záhradný (*Petroselinum hortense*), cibuľa obyčajná (*Allium cepa*), kaleráb (*Brassica oleracea* ssp. *Gongyloides*), kôpor voňavý (*Anethum graveolans*), cesnak záhradný (*Allium sativum*), cvikla, bôb obyčajný a fazuľa obyčajná (*Phaseolus vulgaris*) na vysokých paliciach, ktorá bola dôležitou zložkou stravy a oberala sa aj na zeleno. Zeleninu siali do nepravidelných záhonov, rástla husto, v hriadkach sa nejednotila – nepretáhala. V záhradke mali miesto aj okrasné kvety, hlavne v rodinách, v ktorých mali dievčence na vydaj. Kvetmi zo záhradky ozdobovali kaplnky, božie muky, oltáre v kostoloch. Na okraj záhona, alebo popri plote, gazdiné sadili nechtík lekársky (*Calendula officinalis*), stračiu nôžku (*Delphinium oxyssepalum*), modrokvetý orlíček obyčajný (*Aquilegia vulgaris*), zimozelen menšiu (*Vinca minor*), pyštek – „kapčoky“ (*Linaria*), fialky záhradné – „sirôtky“ (*Viola Witrockiana*), klinček bradatý (*Dianthus barbatus*), známy ako „turecké klince“, divozel veľkokvetý (*Verbascum densiflorum*), láskavec červený (*Amarantus cruen-*

Obr. 6. Ukážky sušenia sena v Múzeu slovenskej dediny. Foto J. Ďurdíková, 2012

tus), tzv. „morský sopel“ – voňavý kríček s červenými kvetmi, ktoré nosili staré ženy ako voňačku do kostola, aby nedriemali. Rástli tu aj prvosenka – „kaška“ (*Primula*), drobnokveté astry (*Aster*), králik biely (*Chrysanthemum leucanthumum*), flox – „fialky“ (*Phlox*), georgíny (*Dahlia*), pivónie (*Paeonia*). Pri múre alebo v záhradke rástla aj topoľovka ružová (*Alcea rosea*), známa ako „stĺpová ruža“ a prilbica tuhá (*Aconitum firmum*). V Liptove boli známe tzv. „turíčne pivónie“ s veľkými ružovými prázdnyimi kvetmi, ktoré sa nosili na Turíce do kostola. Nechýbal kríček paliny – Božie drievko (*Artemisia abrotanum*), v rohu záhradky krík ruže šípovej (*Rosa canina*) alebo divého egreša (*Grossularia*). Niekde rástol pred plotom záhradky orgován „bazička“ (*Syringa*).

V záhradke pestovali aj niektoré bežné liečivé rastliny, ktoré využívali pre svoju potrebu alebo na liečenie hospodárskych zvierat. Boli to hlavne palina dračia (*Artemisia dracunculus*), oman lekársky (*Inula helenium*), betonika lekárka (*Betonica officinalis*), králik marolistý – „list Panny Márie“ (*Chrysanthemum balsamita*) a benedikt lekársky (*Cnicus benedictus*). Z rastlín využívaných na dochucovanie jedál to bola hlavne pažitka (*Allium schoenoprasum*) a medovka lekárka – „rvojník“ (*Melissa officinalis*). Pestovaním liečivých rastlín bola známa predovšetkým Liptovská Lúžna. Semená zeleniny a kvetov kupovali v Ružomberku alebo si ich dopestovali sami a vymieňali medzi sebou.

Obr. 7. Náletové dreviny v koryte vodného toku pri skupine sýpok z Liptova v Múzeu slovenskej dediny.
Foto J. Ďurdíková, 2012

Na výzdobu okien slúžili hlavne muškáty (*Pelargonium*) s červenými, menej bielymi a ružovými kvetmi. Okná zdobili aj fuchsie (*Fuchsia*), myrta (*Myrtus*) a rozmarín lekársky (*Rosmarinus officinalis*), ktoré v lete vykladali do záhradky, v zime umiestňovali do interiéru. Kvety v oknách mávali hlavne v domoch, kde bývali mladé dievčence, alebo osamelé ženy, vdovy. Pestovali ich v hlinených črepníkoch, plechových hrncoch (Ludrová, Liptovský Sv. Kríž, Liptovské Revúce), v niektorých dedinách sa kvety v obloch rozšírili až po 1. svetovej vojne (Malé Borové).

Lúky a pasienky

Značná časť pôdy v Liptove sa využívala ako lúky a pasienky, ktoré na konci 19. storočia svojou výmerou prevyšovali výmeru ornej pôdy. Vzhľadom na členitý terén ich nepremieňali na ornú pôdu a využívali sa na dorábanie sena, plochy na horšie prístupných polohách sa spásali dobytkom alebo ovcami.

Prístupnejšie parcely, tzv. „lúky so sladkým senom“, ktoré obsahovali okrem tráv aj bylinné zložky, sa kosili a seno sa zväžalo do dediny alebo uskladňovalo priamo na lúke v senníkoch. Ak mal gazda viac lúk, staval si senník spravidla na každej lúke. Senníky vznikali z dôvodu ťažšej dostupnosti a veľkej vzdialenosti lúk od dediny a tiež z dôvodu uskladnenia zásob krmiva mimo hospodárstva kvôli prípadnému požiaru v dedine.

Obr. 8. Dom z Liptovskej Lúžnej a zvonica z Trsteného v Múzeu slovenskej dediny. Foto J. Ďurdíková, 2012

Ovocinárstvo

V oblasti Liptova nie sú – z dôvodu zlých klimatických pomerov – vhodné podmienky na rozvoj ovocinárstva. Býva tu dlhá zima, pričom pri ovocných drevinách v tomto období často dochádza k vymŕzaniu dreva a v období kvitnutia k zamrznutiu kvetov. Ovocinárstvo bolo viac rozšírené na dolnom Liptove a v strednej časti kotliny, kde sa pestovali slivky (*Prunus*), jablone (*Malus*) a hrušky (*Pyrus*). V hornom Liptove sa hrušky nepestovali vôbec, pretože nedozreli. Čerešne (*Cerasus*) sa vyskytovali len ojedinele, sadiť sa začali až neskôr (v Hubovej však bolo pestovanie čerešní výskumom zistené). Orechy (*Juglans*) sa nepestovali vôbec.

Ovocie sa pestovalo viac-menej ako pochutina na obohatenie jedálneho lístka, uskladňovalo sa nasypané na hromade, v komore, v sene. Napriek tomu, že nebolo šľachtené, vydržalo aj do neskorkej jari. Jabĺčka sa konzumovali aj sušené prípadne opečené na platni sporáka alebo v peci.

O rozvoj pomológie v regióne Liptov sa zaslúžil Ľudovít Samuel Orfanides z Hýb. Tento učiteľ, pomológ a záhradkár všade propagoval význam pestovania ovocných stromov, venoval sa štepárstvu a osvetovej práci medzi ľuďmi. Na vlastné náklady založil roku 1857 v Hybiach ovocnú škôlku. Propagoval aj založenie pomologického spolku, jeho snaha však nebola úspešná. Publikoval v časopise *Obzor* a vydal dve samostatné diela – „Ovocinárstvo, alebo stromové záhradníctvo vypracované pre školskú mládež“ (1865) a „Zápisnica Velikánskej záhrady stromovej založenej v Hybiach skrze Ludevíta Orphanidesa Roku Páňa 1849“.

V Hubovej sa ovocinárstvu venoval učiteľ Jozef Kolík. V časopise Obzor z roku 1872 sa uvádza: „V Hubovej (Gombáš) učiteľ Jozef Kolík má zriadenú „stromovú škôlku“, kde má na predaj znamenitý počet krásnych štepov – vyše 600 ks jabloní, potom hrušky, slivky atď. Cena od 30 do 60 korún – podľa jakosti. Pán Kolík tam pod liptovskými vrchmi dochoval i značný počet bielo morušových /dreveno jahodových/ stromov k pestovaniu hodvábnika, i tieto stromy sa predávajú v levnej cene od 20 do 30 korún. Učiteľ Kolík v ovocnej záhrade chová aj niekoľko rodín včiel.“⁴

Vo Vavrišove bola školská záhrada, ktorá slúžila ako vzor pre pestovanie záhradných rastlín a nových kultúr. V čase sucha bola zavlažovaná z miestneho potoka tzv. zaplavovaním.

V Liptovskom Sv. Kríži bola za každou usadlosťou ovocná záhrada, v ktorej rástli jablone a slivky.

V obciach horného Liptova sa ovocinárstvo nevyskytovalo takmer vôbec, o to významnejšie boli vyššie uvedené snahy L. S. Orfanidesa. Pestovali sa miestne odrody, prispôbolené domácim podmienkam, pri jabloniach prevládali jesenné a zimné, pri hruškách sa pestovali viac skoré odrody, ako maslovky, hniličky, pretože hrušky sa nedali skladovať tak dlho ako jablká. Slivky sa používali na sušenie a varenie lekváru.

Drobné ovocie ríbezle (*Ribes*) a egreše (*Grossularia*) sa začalo podľa E. Kahounovej-Drábikovej pestovať až neskôr⁵ a Liptov sa následne stal priekopníckou oblasťou v práci s bobuľovínami.

Terénnym výskumom boli v dolnom Liptove zistené nasledovné krajové a miestne názvy odrôd pestovaných ovocných drevín.

Jablone:

'Vrbovky' – stredne veľký plod, zelenej farby, trpkkej chuti, na hornej strane mierne rebrovitý. Konzumná zrelosť november – december.

'Kožovky' – Kožená reneta zimná – plod stredne veľký, guľatý, šupka drsná, žltozelená, mierne kyslej chuti. Konzumná zrelosť február – marec.

'Jakubky' – Sklené žlté – skoré jablká s menším oválnym plodom žltej farby.

'Citrónky' – Golden Delicius – plod stredne veľký, oválny, zlatožltej farby s výraznými lenticelami, sladkokyslej chuti. Konzumná zrelosť december – január.

Hrušky:

'Ihličky' – plod menšieho vzrastu, vajcovitého tvaru, hrdzavožltá farba, trpkkej chuti. Konzumná zrelosť október.

'Rapáne' – veľké plody fľaškovitého tvaru, zelené, chrstavité. Konzumná zrelosť november.

'Rompy' – Dielova maslovka – stredne veľké plody vajcovitého tvaru červenohnedej farby. Konzumná zrelosť november.

'Mačie hlavy' – Dekanka zimná – plod stredne veľký, okrúhly. Konzumná zrelosť november – december.

⁴ Obzor. Noviny pre hospodárstvo, remeslo a domáci život. Roč. X., Skalica 1872, s. 166.

⁵ KAHOUNOVÁ-DRÁBIKOVÁ, E. Ľudové ovocinárstvo na Slovensku. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia* 23. Edit. I. Krištek. Roč. LXXVI. Martin : SNM, 1982, s. 75.

Slivky:

'Durandzie' – Durandzia – stredne veľký oválny plod modrej farby, sladkotrpkej chuti, dužina ťažko oddeliteľná od kôstky. Konzumná zrelosť október – november.

'Bystričky' – Bystrická slivka – plod oválneho tvaru, stredne veľký, modrej farby, sladkej chuti. Dužina sa dobre oddeľuje od kôstky. Konzumná zrelosť október.

'Jačmienky' – skoré slivky, plody asi 2,5 cm veľké, pretiahnutého tvaru, modrej farby, sladkej chuti. Konzumná zrelosť október.

Čerešne:

'Májovky' – guľaté plody veľké 1,5 – 2 cm, sladké, červenohnedej farby. Konzumná zrelosť máj – jún.

V oblasti horného Liptova boli zistené nasledovné názvy odrôd pestovaných ovocných drevín.

Jablone:

'Hrčiarka' – plod veľkosti 3 – 4 cm, oválny, hrdzavej farby. Konzumná zrelosť október.

'Piškery' – plody stredne veľké, žltkastej farby, dozrievajú neskoro.

'Kožovky'.

Hrušky:

'Hruštiarka' – plod stredne veľký, zlatožltej farby, veľmi tvrdý, neskoro dozrievajúci.

'Drevenačka' – plod stredne veľký, žltohrdzavej farby, neskorá odroda.

'Hniličky' – hrušky malého, vajcovitého tvaru, trpkkej chuti, po dozretí v sene získavajú sladkú chuť.

'Cesnačky' – veľmi skorá odroda, plody žltej farby, mäkké.

'Cukrovky' – plod podlhovastého tvaru, po dozretí sladké, neskorá odroda.

Slivky:

'Dristačky' – plod drobný, guľatého tvaru, čiernej farby, sladkej chuti, dozrievajú v októbri.

'Bilice' – plod veľký, fialovomodrý so šťavnatou dužinou, sladkej chuti.

'Oblhanky' – plody väčšie, podlhovasté, modrej farby, dozrievajú v októbri.

'Durancie'.

Návrh riešenia agroexpozície regiónu Liptov v Múzeu slovenskej dediny

Región Liptov v MSD je postavený ako jednostranná ulicová a potočná zástavba, situovaný pozdĺž vnútroregionálnej cesty a potoka v smere východ – západ. V regióne Liptov je postavených 6 hospodárskych usadlostí, jeden želiarsky dom, jeden banický dom, kúria, zvonica, 3 sýpky, 2 senníky a maštal'ka.

Zo severnej strany je tento región ohraničený ihličnatým lesom, z južnej a východnej strany hraničí s regiónom Turiec, západnú stranu tvorí oplotenie areálu MSD. Popri jeho prehliadkovej trase sa začal v 80. rokoch 20. storočia budovať vodný tok, ktorý je momentálne nefunkčný, bez spevnených brehov. Rastú v ňom náletové dreviny a trsy trávy.

V tejto časti areálu, pred výstavbou hospodárskych usadlostí, bola z pôdy odstránená ornica a terén bol vysypaný štrkom. Podľa skúseností z minulých rokov sme

zistili, že pestovanie rastlín je v tejto časti areálu problematické. V rokoch 1990 – 1994 tu boli vytvorené záhradky tak, že na povrch terénu bola navezená vrstva ornice v hrúbke cca 40 cm, ktorá sa však nespojila s podloží, voda vsakovala do vrstvy štrku a pestované rastliny tak na nej vysychali. Vytváranie plôch, vhodných na kvetinové a zeleninové záhradky, bude preto potrebné riešiť rekultiváciou vybranej plochy a návozom ornice.

V priestore pozdĺž stavieb regiónu Liptov, smerom k oploteniu areálu MSD, je svah s existujúcim porastom. Vyskytujú sa v ňom dreviny, ktoré pôvodne rástli v tejto časti areálu spolu so samonáletovými drevinami (borovica lesná – *Pinus sylvestris*, smrek obyčajný – *Picea abies*, breza biela – *Betula pendula*, vŕba rakytová – *Salix caprea*, jelša – *Alnus*, topoľ osikový – *Populus tremola*) a krovinami (ruža šípová – *Rosa canina*, trnka obyčajná – *Prunus spinosa*). Svah navrhujeme zrekultivovať a zredukovať stav už rastúcich drevín tak, aby výsledný porast voľne nadväzoval na les, ktorý susedí s regiónom Liptov za oplotením areálu.

Vzhľadom na situovanie regiónu v rámci celkovej zástavby MSD nie sú v tejto časti z priestorového hľadiska vhodné plochy na vytvorenie polí na pestovanie obilnín, krmovín, okopanín a technických rastlín.

Jednotlivé hospodárske usadlosti sú postavené tak, že ani v tejto časti nie je možné z priestorového hľadiska vytvoriť záhradky pred obytným domom, preto ich navrhujeme situovať do dvora, medzi obytný dom a hospodársku časť, za humno a pod.

V regióne Liptov v MSD je prirodzený lúčny porast, ktorý sa pravidelne kosí (okolie kúrie z Kráľovej Lehoty, usadlosti z Nižnej Boce, zvonice z Trsteného). Na týchto porastoch budeme demonštrovať tradičný spôsob hospodárenia zameraný na chov hospodárskych zvierat – kosenie trávy a sušenie sena ako spôsob prípravy krmiva. Seno na sušiakoch – „ostrmoch“ bude dopĺňať ráz krajiny.

Druhovú zloženie lúčneho porastu zodpovedá podhorským lúkam a pasienkom. Rastú tu tieto druhy: lipnica lúčna (*Poa pratensis*), ďatelina lúčna (*Trifolium pratense*), ďatelina purpurová (*Trifolium incarnatum*), ďatelina zlatá (*Trifolium aurea*), ľadenec rožkatý (*Lotus corniculatus*), ovsík obyčajný (*Arrhenatherum elatius*), kostrava lúčna (*Festuca pratensis*), kostrava červená (*Festuca rubra*), hrebienka obyčajná (*Cynosurus cristatus*), králik biely (*Leucanthemum vulgare*), trojštet žltkastý (*Trisetum flavescens*), chrastavec poľný (*Succisa pratensis*), štiav lúčny (*Acetosa pratensis*), tomka voňavá (*Anthoxanthum odoratum*), traslica prostredná (*Briza media*), krvavec lekársky (*Sanguisorba officinalis*), repík lekársky (*Agrimonia eupatoria*), skorocel kopijovitý (*Plantago lanceolata*), skorocel prostredný (*Plantago media*), jahoda obyčajná (*Fragaria vesca*), šalvia lúčna (*Salvia pratensis*), veronika obyčajná (*Veronica chamaedrys*), ľubovník bodkovaný (*Hypericum perforatum*), kozia brada lúčna (*Tropopogon pratensis*), rasca lúčna (*Cavum carvi*).

Pestovanie ovocných drevín navrhujeme demonštrovať formou solitérov vo dvore hospodárskych usadlostí, len pri niektorých objektoch (napr. usadlosti Hubová, Vavrišovo) vytvorí menší ovocný sad. Na výsadbu navrhujeme využívať vysokokmenné tvary ovocných drevín.

NÁVRH RIEŠENIA ÚPRAV A VÝSADBY OKOLIA JEDNOTLIVÝCH OBJEKTOV V REGIÓNE LIPTOV

Zvonica z Trsteného

Tvorí pohľadovú dominantu vstupnej časti regiónu Liptov. Okolo zvonice je trávnatý porast, ktorý predstavuje obecné priestranstvo upravované kosením, zo severnej strany je rastúci smrekový les. Pri rohu, z východnej strany rastie strom brezy bielej, ktorý navrhujeme ponechať. Cez porast voľne vedie chodník, súčasť prehliadkovej trasy cez región. K rohom zvonice, z pohľadovej strany, navrhujeme dosadiť dva stromy lipy malolistej.

V priestore medzi zvonickou a dvorom usadlosti Hubová – štvordom je potrebné urobiť menšie terénne úpravy – vyrovnat' povrch terénu a odstrániť náletové dreviny.

Usadlosť z Liptovskej Lúžnej

Obec Liptovská Lúžna leží v horskej oblasti dolného Liptova. Obyvatelia sa venovali poľnohospodárstvu, ktoré bolo viac zamerané na chov hospodárskych zvierat, boli sebestační vo výrobe plátna.

V MSD bude usadlosť z Liptovskej Lúžnej exponovaná ako usadlosť malého roľníka z obdobia začiatku 20. storočia, pred 1. svetovou vojnou. Tvorí ju obytný dom a združená hospodárska stavba, v ktorej je humno, maštal' a ovčín pod spoločnou strechou, situovaná oproti obytnému domu za cestou.

Pri obytnom dome navrhujeme zo zadnej štítovej strany, na ploche medzi vodným tokom a cestou, vytvoriť záhradku, v ktorej sa bude pestovať bežná zelenina (mrkva, petržlen, cibuľa, fazuľa rastúca na paliciach, bôb). V záhradke navrhujeme pestovať aj liečivé rastliny, ktoré boli zistené terénnym výskumom – betoniku lekársku, králik marolistý, benedikt lekársky, medovku lekársku, palinu obyčajnú – 'čierna biľa', ktorá sa používala pri zažívacích ťažkostiach, ako aj pri liečení dobytka. Záhradka s rozmermi 10 x 6 m bude ohradená latkovým „štekovým“ plotom.

Hospodárska časť. Súčasťou humna je ovčín, okolo humna zo severovýchodnej strany navrhujeme vybudovať ohradu, ktorá bude slúžiť ako výhon pre mladé ovce. Pri humne vytvoriť hnojisko, do ktorého sa vynášal hnoj z ustajnených oviec. Pred štítovou stranou humna, smerom k usadlosti štvordomu z Hubovej, navrhujeme vytvoriť záhradu, oplotenú ohradou zo žrdoviny, v ktorej sa bude pestovať hrach (typická krmovina na zeleno, hodne využívaná na Liptove), zemiaky a kýmna repa, kvaka.

Usadlosť z Hubovej – štvordom

Hubová je obec v dolnom Liptove, hlavným zamestnaním jej obyvateľov bolo poľnohospodárstvo, od 17. a 18. storočia aj práca v lesnom hospodárstve. Obec je situovaná v oblasti s nedostatkom ornej pôdy. Popri poľnohospodárstve sa ďalšími dôležitými zdrojmi získavania obživy obyvateľstva stali drevorubačstvo a pltníctvo, od začiatku 20. storočia postupne práca v priemyselných závodoch v Ružomberku, a v kameňolomoch, tehelniciach v Turci a na Orave. Okolité lesný porast obce tvorí najmä buk, jedľa a smrek.

V rámci expozície MSD bude štvordom z Hubovej dokumentovať spôsob života a bývania rodiny lesného robotníka z konca 19. storočia. Usadlosť tvorí obytný štvordom a oddelene stojace humno. Vo dvore usadlosti navrhujeme vytvoriť záhradku na pestovanie bežnej zeleniny (mrkva, cibuľa, pažitka, fazuľa, kapusta, cvikla, kôpor, zemiaky), ktorá bude umiestnená v zadnej rohovej časti dvora, susediacej s lúkou pri zvonici z Trsteného. Záhradka bude ohradená plotom z pletenej vrbiny. Priestor dvora usadlosti navrhujeme oddeliť od lúky ohradou zo žrdoviny. Vo dvore pri ohrade vysadiť vysokokmenné ovocné dreviny, a to jablňo odrody Kožená reneta zimná – 'kožovka', hrušku Dielova maslovka – 'rompa', dva stromy slivky – odroda Bystrická slivka a Durandzia.

Pred obytný dom, zo štítovej strany, k podstenu vysadiť dve-tri rastliny topoľovky „stĺpová ruža“ a nechtík lekársky (ide o nenáročné rastliny, ktoré sú vhodné pre daný pôdny podklad a dotvoria atmosféru domu). Do dvora, k pozdĺžnej vchodovej stene obytného domu, medzi vstupné dvere do jednotlivých bytov, vysadiť dva korene „turičných“ pivónií. Do predných okien obytného domu navrhujeme umiestniť črepníky s červenokvetými a bielokvetými muškátmi.

V priestore za humnom sa musí urobiť redukcia už vyrastených stromov vrby rakyty (samonáletové dreviny), k pozdĺžnej stene humna, smerom k objektu zvonice z Trsteného, vysadiť dva stromy jaseňa štíhleho.

Usadlosť z Hubovej – dvojdom

V expozícii MSD bude dvojdom z Hubovej exponovaný ako usadlosť robotníka s malým poľným hospodárstvom, dokumentujúca spôsob života a bývania v medzivojnovom období v 30. – 40. rokoch 20. storočia. Tvorí ju obytný dom s dvomi bytovými jednotkami a samostatne stojace humno.

Vzhľadom na situovanie domu nie je vhodné tu vytvárať predzáhradku, a preto navrhujeme pred okná severného bytu, pri zadnej štítovej strane, zriadiť malú kvetinovú záhradku, širokú ako zadná štítová strana domu a dlhú 1,5 m. Do záhradky navrhujeme vysadiť jablňo odrody Sklené žlté – 'jakubka', krík egreša 'pôľky' a kvety – zimozelen menšia, sirôtko, drobnokveté astry, prvosenky. Usadlosti Hubová dvojdom a Hubová štvordom majú spoločný dvor, v ktorom je studňa, ku ktorej navrhujeme zasadiť hrušku 'hniličku'.

Usadlosť z Liptovskej Sielnice

Začiatkom 19. storočia sa prevažná časť obyvateľov Liptovskej Sielnice zaoberala poľnohospodárstvom, chovom dobytka, remeslami, pestovaním chmeľu, v 18. storočí tu varili pivo. V obci pestovali konope, z ktorého tkali plátno a predávali ho na jarmokoch.

Usadlosť z Liptovskej Sielnice bude v MSD prezentovať usadlosť remeselníka – čižmára, obuvníka, ktorého zdrojom obživy bolo popri remesle aj poľnohospodárstvo. Tvorí ju obytný dom s hospodárskou časťou pod jednou strechou, vo dvore je studňa.

Do dvora, v priestore medzi studňou a prístreškom na hospodárske náradie, navrhujeme vysadiť slivku 'bystričku'. Za zadnú štítovú stranu usadlosti navrhujeme vytvoriť kapustné poličko (rozmer 10 x 12 m), na ktorom sa bude pestovať kapusta, zemiaky, bôb, fazuľa, hrach, oplotené ohradou zo žrdoviny.

Za hospodársku časť navrhujeme zasadiť skorú odrodu hrušky.

V predných oknách obytného domu sa budú pestovať červenokveté muškáty v hlinených črepníkoch, muškáty vysadené v starom hrnci navrhujeme umiestniť na podstenie usadlosti.

Usadlosť z Východnej

Obec leží vo východnej časti Liptovskej kotliny, v nadmorskej výške okolo 700 m n. m. Obyvatelia sa živili hlavne poľnohospodárstvom, ktoré malo v tomto kraji horský charakter. Polia s ornou pôdou boli koncentrované v blízkosti obce, vyskytovali sa tu menšie a stredné hospodárstva. Roľníci v priemere vlastnili 6 – 7 ha pôdy, z čoho asi jednu štvrtinu tvorila orná pôda, zvyšok boli lúky a pasienky. Pestovali obilie, kapustu, zemiaky, ľan – práca s ľanom patrila medzi najdôležitejšie práce v hospodárstve. V obci boli vhodné podmienky na chov dobytka a hlavne oviec. Východná bola známa výrobou kvalitnej bryndze. Obyvatelia sa živili aj ťažbou dreva a pozvozníctvom.

Usadlosť z Východnej v MSD je exponovaná ako usadlosť maloroľníka z horného Liptova na prelome 19. a 20. storočia. Tvorí ju obytný dom, maštal a humno.

Do dvora usadlosti, k pozdĺžnej vchodovej stene obytného domu, navrhujeme vysadiť dva-tri korene pivónie, pred obytný dom, zo štítovej strany k podsteniu, voľne vysadiť kvety – sirôtky, orlíček, prilbicu tuhú. Medzi obytným domom a maštalou vytvoriť hnojisko. Pri pozdĺžnej stene humna, susediacej s usadlosťou z Vavrišova, vytvoriť záhradku, v ktorej sa bude pestovať bežná zelenina (mrkva, petržlen, pár hlávok kapusty, niekoľko koreňov zemiakov na bežnú potrebu v kuchyni). Záhradku treba oplotiť latkovým plotom. Do dvora vysadiť dva stromy jablone (neskoré odrody) a hrušku Dekanka zimná 'mačie hlavy'.

V predných oknách pestovať červenokveté muškáty v hlinených črepníkoch.

Usadlosť z Vavrišova

Obec Vavrišovo je podhorskou obcou horného Liptova. Leží vo východnej časti Liptovskej kotliny, v údolí rieky Belá, v nadmorskej výške okolo 700 m n. m.

V MSD je exponovaná ako usadlosť murárskeho majstra z obdobia medzi 1. a 2. svetovou vojnou, ktorý vlastnil a obhospodaroval i poľné hospodárstvo. Tvorí ju obytný dom, maštal, samostatne stojace humno a sypáreň.

Takmer každá rodina murára mala menšie gazdovstvo, o ktoré sa starali prevažne ženy, muži odchádzali za prácou. Na malých poliach pestovali ovos, jačmeň, ozimnú raž a hlavne zemiaky. Chovali 1 – 2 kravy, ktoré používali aj ako záprah, teľce, ovce, niekedy ošípanú a hydinu. Na konci 19. a v 1. polovici 20. storočia získavali miestni chlapci v tzv. opakovacej dvojročnej škole nové, súdobé vedomosti o spôsoboch poľnohospodárstva, chove dobytka a základoch pestovania a štepenia stromov. Terénnym výskumom sme zistili, že v obci sa nachádzala aj školská záhrada, ktorú v čase sucha zavlažovali z miestneho potoka tzv. zaplavovaním.

Pred obytným domom zo štítovej strany navrhujeme vytvoriť malú záhradku s rozmermi na šírku obytného domu a dĺžkou 3 m, v ktorej sa budú pestovať kvety: flox, stračia nôžka, zimozelen, pyštek, sirôtka, klinček bradatý a divozel veľkokvetý.

V priestore medzi obytným domom a maštaloú navrhujeme vytvoriť hnojisko.

Za humnom, pri pozdĺžnej vchodovej a zadnej štítovej strane, vytvoriť ovocný sad, v ktorom navrhujeme doplniť už rastúce ovocné stromy (jablone) o ďalšie druhy: dva stromy slivky odrody Bystrická slivka a Durandzia, jeden strom hrušky odrody Dekanka zimná.

V ovocnom sade navrhujeme demonštrovať chov včiel v jednoduchých drevených úľoch.

Vedľa pozdĺžnej nevchodovej steny sypárne vytvoriť záhradku na pestovanie zeleniny (mrkva, fazuľa, kvaka, pažitka, cibuľa, cvikla, cesnak, kôpor), ohradenú latkovým plotom.

V oknách obytného domu sa budú pestovať kvety v črepníkoch (muškát, fuchsia).

Dom z Nižnej Boce

Nižná Boca je obec horského Liptova, ktorá pôvodne vznikla ako banícka osada. Vzhľadom na prírodné podmienky a polohu obce je tu nedostatok ornej pôdy. Okrem zemiakov a niektorých druhov zeleniny sa tu nedali pestovať žiadne poľnohospodárske plodiny. Zemiaky sadili ako „fliačky na lúkach“, ktoré obrábali motykami, a často sa ich urodilo len toľko „čo zasadili“. Obyvatelia sa zaoberali aj chovom hospodárskych zvierat, obhospodarovaním lúk, salašníctvom. Dobytok mávali zazimovaný priamo na lúkach. Venovali sa aj spracovaniu ovčej vlny.

Dom z Nižnej Boce v MSD prezentuje obdobie začiatku 20. storočia a zameraním jeho obyvateľov sú dobytkárstvo spojené s lúčnym hospodárením. Obytný dom a hospodárska časť (chliev) sú pod spoločnou strechou. Výskumom v teréne sme zistili, že pred štítovou stenou obytného domu bola umiestnená záhradka, určená na pestovanie bežnej zeleniny (mrkva, petržlen, kaleráb) a kvetov (flox metlinatý, astry, nechtík, pivónia, pyštek záhradný, láskavec červený). Záhradka bola naprieč predelená na dve časti, v jednej z nich sa pestovala zelenina, v druhej kvety, v rohu rástol ker neštepeného orgovánu. Ohradená bola latkovým plotom s bráničkou. V obci sa nepestovali ovocné dreviny.

K zadnému rohu obytného domu, z pozdĺžnej vchodovej strany, navrhujeme vysadiť strom čremchy strapcovitej (*Prunus padus*) a vytvoriť záhradku, situovanú pred štítovou stenou obytného domu, ohradenú latkovým plotom, s pestovaním výskumom zistenej zeleniny a kvetov.

Okolie usadlosti navrhujeme upravovať kosením, s ukázkou sušenia sena na sušiakoch. Pestovanie zemiakov v lúčnom poraste na lúke navrhujeme demonštrovať v priestore medzi senníkmi a domom z Nižnej Boce. Cez región Liptov je potrebné dotvoriť od prehliadkovej trasy prístupovú cestu k domu, popri nej vysadiť ostrovčeky kríkov – remízky, ktoré budú tvoriť: trnka obyčajná (*Prunus spinosa*), hloh obyčajný (*Crataegus oxycantha*), lieska obyčajná (*Corylus avellana*), ruža šípová (*Rosa canina*), svíb krvavý (*Cornus sanguinea*), bršlen európsky (*Euonymus europaeus*), ojedinele javor poľný (*Acer campestre*), jabloň planá (*Malus acerba*).

Maštafka z Nižnej Boce, senníky z Liptovskej Kokavy

Stavby sú situované vpravo od pozdĺžnej vchodovej strany usadlosti z Vavrišova, oddelené smrekovým porastom, v ktorom navrhujeme odstrániť niekoľko stromov

a dosadiť listnaté dreviny: ostružina malina (*Rubus ideaus*), jarabina vtáčia (*Sorbus aucuparia*), lieska obyčajná (*Corylus avellana*), javor mliečny (*Acer platanoides*), vtáčí zob (*Ligustrum vulgare*). Z ihličnatých drevín vysadiť jeden-dva stromy smrekovca opadávého (*Larix decidua*). Okolie senníkov upravovať kosením. V priestore medzi senníkmi a prehliadkovou trasou regiónu Liptov je potrebné vykonať úpravu terénu – zrovnanie povrchu, zatrávenie.

Kúria z Kráľovej Lehoty

Obec Kráľova Lehota leží vo východnej časti Liptovskej kotliny, v horskej oblasti na úpätí Nízkyh Tatier, pri sútoku Bieleho a Čierneho Váhu. Podnebie oblasti má drsný charakter.

V chotári obce sa síce nenachádza veľa ornej pôdy, no napriek tomu v minulosti bola práve orná pôda spolu s pltníctvom a drevorubačstvom zdrojom obživy jej obyvateľstva. Okolie tvorili pôvodne listnaté lesy, koncom 19. storočia narušila prirodzenú skladbu lesa výsadba smrekových monokultúr. V MSD objekt Kráľovej Lehoty prezentuje a dokumentuje spôsob života liptovských zemanov na prelome 19. a 20. storočia.

Okolie kúrie tvorí lúka situovaná zo strany vchodovej stenou, ktorá sa kosí na seno s ukázkami sušenia sena na sušiakoch. Súčasťou lúky je tu rastúci starší strom vrbý rakyty (*Salix caprea*), ktorý navrhujeme síce ponechať, ale z dôvodu nízkej životnosti vrbý postupne nahradiť stromom jablone planej. Samostatne rastúce stromy na lúke boli vysadené z dôvodu poskytnutia tieňa v lete pri práci so senom.

K objektu kúrie je potrebné vybudovať prístupovú cestu – chodník, ktorý bude napojený na terajšiu hlavnú prehliadkovú trasu. Popri prístupovom chodníku navrhujeme vysadiť niekoľko kríkov trnky, hlohu, liesky, bazy čiernej.

Za zadnou pozdĺžnou stenou kúrie je vodný tok s typickým porastom vrbý (*Salix*), jelše sivej (*Alnus incana*), pálky širokolistej (*Typha latifolia*) a rákosia obyčajného (*Phragmites australis*). V blízkosti kúrie vedie prehliadková trasa, lemovaná prirodzenou remízkou (hloh, trnka, jarabina, breza), ktorú navrhujeme ponechať.

Želiarsky dom z Okoličného – Vitálišoviec

Obce Vitálišovce a Okoličné sa nachádzajú v Liptovskej kotline, vzdialené 4 km od mesta Liptovský Mikuláš, a ktoré sú od roku 1971 jeho súčasťou.

V MSD bude želiarsky dom expozične zaradený do obdobia polovice 20. rokov 20. storočia, kedy v ňom žila ako nájomníčka vdova so svojimi 3 deťmi. Zamestnaním obyvateľov domu bolo poľnohospodárstvo so zameraním na chov domácich zvierat. Dom je situovaný oproti radovej zástavbe, za potokom.

K obytnému domu a skupine sýpok je potrebné vytvoriť prístupovú cestu – chodník v smere od hlavnej prehliadkovej trasy. Priestor medzi vodným tokom a domom bude potrebné upravovať kosením. Pred čelnou štítovou stenou domu, smerom k sýpkam, navrhujeme vytvoriť záhradku, v ktorej sa bude pestovať bežná zelenina (mrkva, petržlen, cibuľa, fazuľa rastúca na paliciach), liečivé rastliny (šalvia, palina pravá, medovka, betonika lekárska, oman pravý), ker egreša a kríček krušpánu vždyzeleného (*Buxus sempervirens*). Záhradka bude ohradená plotom z pletenej liesky.

Dvojsypáreň z Ludrovej, dvojsypáreň z Hubovej, sypáreň z Ludrovej

Sýpky sú situované za potokom, oproti radovej zástavbe usadlostí regiónu Liptov. Z priestorového hľadiska je potrebné k sýpkam urobiť prístup – k sypárni z Ludrovej navrhujeme vytvoriť mostík cez vodný tok. Kolmo od cesty cez región Liptov, k dvojsypárňam z Hubovej a Ludrovej pokračovať cestičkou od domu Okolichné – Vitálišovce alebo urobiť chodník, smerujúci od mostíka k sypárni z Ludrovej. Priestor za sýpkami hraničí s regiónom Turiec. Na oddelenie regiónov navrhujeme vytvoriť poľnú cestu s lemovým spoločenstvom kríkov trnky obyčajnej, hlohu obyčajného, ruže šípovej, liesky obyčajnej a svibu krvavého, s ojedinele vysadenými stromami jablone planej, čerešne vtáčnice (*Cerasus avium*), lipy malolistej a javora mliečneho. Poľná cesta bude viesť popri usadlosti z Čremošného a Trebstova (región Turiec). Priestor medzi regiónmi Liptov a Turiec, pri skupine sypární (za zadnými pozdĺžnymi stenami stavieb sýpok), bude vypĺňať pažiť – obecné priestranstvo s porastom trávy, kde sa pásli husi. Dojem pažite navrhujeme navodiť vysadením štyroch až šiestich stromov slivky (bystrička, durandzia, belica) a dotvoriť niekoľkými veľkými kameňmi, ktoré slúžili na sedenie pre pastierov. Rastúci strom brezy bielej (*Betula pendula*) ponechať.

Vodný tok

Rovnobežne s komunikáciou, cez región Liptov, vedie koryto vodného toku, ktoré je potrebné vyčistiť od náletových stromov a kríkov. Brehy potoka v niektorých častiach navrhujeme vysadiť drevinami, typickými pre brehový porast – vŕba, jelša sivá, čemcha strapcovitá, ojedinele planá jablň (pri objektoch – kúrii z Kráľovej Lehoty, Nižnej Boce, Východnej). Časť terénu pri usadlosti z Liptovskej Lúžnej, pred zadnou štítovou stenou domu, v priestore medzi vodným tokom a prehladkovou trasou cez región Liptov, vedľa odporúčanej záhradky, navrhujeme využiť na prezentáciu práce s ľanom – močenie v močidle, bielenie plátna.

Literatúra a pramene:

- DOBROVODSKÁ, M. Historická krajinná štruktúra. Liptovská Teplička. In *Životné prostredie*, č. 5, 2000, Bratislava : Ústav krajinnej ekológie SAV. Dostupné na: <http://uke.sav.sk/zp/2000/zp5/dobrovod.htm>.
- FERKLOVÁ, D. Roľnícka usadlosť z Východnej. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 47*. Edit. M. Halmová. Roč. C. Martin : SNM, 2006, s. 110-132.
- FERKLOVÁ, D. Usadlosť z Liptovskej Lúžnej. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 49*. Edit. M. Halmová. Roč. CII. Martin : SNM, 2008, s. 82-100.
- FERKLOVÁ, D. Želiarsky obytný dom z Vitálišoviec. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 50*. Edit. A. Kiripolská. Roč. CIII. Martin : SNM, 2009, s. 106-121.
- Galéria osobností* (ovocinári, šľachtitelia...). Dostupné na: <http://www.uniag.sk/veda/genofond/galeria.html>.
- HARICHOVÁ, V. Tradičné poľnohospodárske plodiny pestované a spracovávané v Pribyline. In *Prirodné bohatstvo a kultúrne dedičstvo Liptova. Zborník referátov z odborného seminára 10. – 11. októbra 2000 v Račkovej doline. Nitra, 2001*, ISBN 80-7137-823-2, s. 129-134.
- HLAVÁČ, J. Zemiaky ako zdroj vitamínu C. História a tradícia pestovania zemiakov v horských a podhorských oblastiach. In *Prirodné bohatstvo a kultúrne dedičstvo Liptova. Zborník referátov z odborného seminára konaného v dňoch 10. – 11. októbra 2000 v Račkovej doline. Nitra 2001*, ISBN 80-7137-823-2, s. 57-60.
- HORVÁTH, P. K počiatku pestovania ďateliny a zemiakov na Slovensku. In *Agrikultúra 23*.

- Zborník Slovenského poľnohospodárskeho múzea v Nitre, Bratislava : Príroda, 1991, s. 49-65.
- HORVÁTH, S. Usadlosť murárskeho majstra z Vavrišova. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 47*. Edit. M. Halmová. Roč. C. Martin : SNM, 2006, s. 133-152.
- HÚSEK, J. *Slovenská dedina*. Nákladom Slobodného učenia sedliackeho v Bratislave, 1927.
- JANČOVIČ, J. Ľudovít Orfanides – významný slovenský a uhorský pomológ. In *Ľudové noviny, Portál Slovákov v Maďarsku*. Dostupné na <http://www.luno.hu/content/view/12133/92/>.
- JÁVORKA, S. – CSAPODYOVÁ, V. – FUTÁK, J. *Kvety lesov a lík*. Bratislava : Príroda, 1973.
- KAHOUNOVÁ-DRÁBIKOVÁ, E. Sušenie ovocia. In *Slovenský národopis*, roč. 27, 1979, č. 1, s. 86-102.
- KAHOUNOVÁ-DRÁBIKOVÁ, E. Ľudové zdroje súčasného ovocinárstva a zeleninárstva na Slovensku. In *Agrokomplex '80, Veda na pomoc praxi*. Nitra : SAV, 1980, s. 3-18.
- KAHOUNOVÁ-DRÁBIKOVÁ, E. Tradičné formy zeleninárstva na Slovensku. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 25*. Edit. I. Krištek. Roč. XXV. Martin : SNM, 1984, s. 19-71.
- KAMENICKÝ, K. – KOHOUT, K. *Atlas tržních odrůd ovoce*. Praha : Státní zemědělské nakladatelství, 1958. *Kronika obce Bešeňová*. s. 34-40. Dostupné na: <http://www.besenova.sk/kronika.phtml?id3=50069>.
- LAUKOVÁ, H. Závislosť najfrekvencovanejších ľudových pokrmů v dolnom Liptove na domácich surovinách a jejich obľiba v súčasnosti. In *Agricultura carpatica*, roč. III., Rožnov pod Radhoštěm : VMP, 1985, s. 38-43.
- MALÍK, T. – CIFRANIČ, P. *Ovocný sortiment Slovenska*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo poľnohospodárskej literatúry, 1959.
- MERTAN, V. *Staré ovocné sorty Bielych Karpát*. Dostupné na: <http://uke.sav.sk/zp/1997/zp297/mertan.htm>.
- MOLNÁROVÁ, K. Štvordom z Hubovej. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 47*. Edit. M. Halmová. Roč. C. Martin : SNM, 2006, s. 133-152.
- MOLNÁROVÁ, K. Dvojdom z Hubovej č. 131 a 132. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 48*. Edit. M. Halmová. Roč. CI. Martin : SNM, 2007, s. 9-28.
- Obec Stankovany. História obce*. Dostupné na: <http://www.stankovany.sk/historia/>.
- Obec Trstené. Kronika*. Dostupné na: <http://www.trstene.sk/kro/tk1945.htm>.
- Obec Trstené. Rozprávanie Jozefa Šlauku*. Dostupné na: <http://www.trstene.sk/kro/tkjozefslauka.htm>.
- Obec Východná. História obce*. Dostupné na: <http://www.vychodna.net/obec-vychodna/historia-obce/>.
- Obec Žiar. Z histórie obce*. Dostupné na: <http://www.obecziar.sk/historia/z-historie-obce>.
- ORPHANIDES, L. Z pod Kriváňa. In *Obzor, Noviny pre hospodárstvo, remeslo a domáci život*. Roč. XIV., Skalica, 1876, s. 123.
- PAGAN, J. – RANDUŠKA, D. *Atlas drevin I. (pôvodné dreviny)*. Bratislava : Obzor, 1987.
- PANČUHOVÁ, E. Usadlosť z Liptovskej Sielnice č. 148. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 47*. Edit. M. Halmová. Roč. C. Martin : SNM, 2006, s. 153-171.
- PETKO, T. Zemianska kúria z Kráľovej Lehoty. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 50*. Edit. A. Kiripolská. Roč. CIII. Martin : SNM, 2009, s. 122-138.
- Prírodný spôsob liečenia II. Zväzok Liečivé zeliny*. Trnava : Nákladom spolku sv. Vojtecha, 1929.
- SUPUKA, J. Kultúrna vegetácia v krajine. In *Životné prostredie*, č. 5, 2000. Bratislava : Ústav krajinnej ekológie SAV. Dostupné na: <http://uke.sav.sk/zp/2000/zp5/supuka.htm>.
- URBANCOVÁ, V. K problematike výskumu oševných postupov na Slovensku. In *Slovenský národopis*, roč. 18, 1970, č. 1, s. 3-38.
- THURZOVA, Ľ. – KRESÁNEK, J. – MAREČEK, Š. – MIKA, K. *Malý atlas liečivých rastlín*. Martin : Osveta, 1963.
- ZAHRADNÍKOVÁ, E. Usadlosť z Nižnej Boce. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 50*. Edit. A. Kiripolská. Roč. CIII. Martin : SNM, 2009, s. 89-105.
- ZUSKINOVÁ, I. Tradičná strava na Liptove. In *Prírodné bohatstvo a kultúrne dedičstvo Liptova. Zborník referátov z odborného seminára konaného v dňoch 10. – 11. októbra 2000 v Račkovej doline*. Nitra 2001, ISBN 80-7137-823-2, s. 106-110.
- ŽUDEĽ, J. *Stolice na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1984.
- Správy z etnografického výskumu, spracované podľa dotazníka pre MSD. Archív SNM, VS č. 636/1980, 616/1980, 172/1973, 191/1973, 659/1980, 200/1973, 198/1973, 199/1973, 655/1980, 640/1980, 195/1973, 196/1973, 194/1973, 645/1980, 190/1973, 197/1973.

RECONSTRUCTION PROJECTS OF HABITATS OF THE LIPTOV REGION
WITHIN THE MUSEUM OF THE SLOVAK VILLAGE

Jaroslava Ďurdíková

S u m m a r y

The proposed solution of habitat reconstruction of the Liptov region within the MSV solves the completion of individual constructions of the named region with green agriculture. It which shall present the traditional way of farming and livelihoods of the population with regard to social inclusion and timing of the homestead in the exhibition in order to evoke the natural atmosphere, historic landscape and authentic life as well as vision of the natural environment of the region in Slovakia.

With regards to the space conditions, we suggest the agro-exhibition part of the Liptov region be represented by examples of growing of vegetables and flowers in gardens, growing of cabbage, potatoes, legumes, poppy seeds, etc. in back gardens, fruit in orchards, and meadow management, especially it be typical for mountainous parts of the region. We suggest creating a space for samples of work on flax (soaking flax wet and bleaching the linen).

The proposal also brings landscape amendments in this area of the MSV (building of access paths to objects, re-cultivation of some areas), planting of landscape greenery – creating of 'remízky' (i.e. small, thick groves), solitary tree planting, etc.

HLINĚNÉ STAVITELSTVÍ V MUZEU VESNICE JIHOVÝCHODNÍ MORAVY

*Martin Novotný, Národní ústav lidové kultury, Strážnice, Česká republika;
e-mail: martin.novotny@nulk.cz*

Abstract: *This paper presents an applied research project that focused on traditional earthen architecture in Moravia with overlaps into the surrounding Middle Danube regions.*

Keywords: *ethnology, traditional earthen constructing, applied research.*

Stav poznání k problematice hliněných staveb

Problematika hliněných staveb se na Moravě během posledních sta let stala předmětem zájmu odborníků několika vědních oborů (zejména etnografů a architektů). Systematický popis jednotlivých stavebních technik používajících jako dominantní materiál hlínu nebyl zatím na území moravských regionů učiněn, publikované údaje byly převážně součástí většího celku.

V oblasti Hané našlo hliněné stavitelství své místo zejména v obsáhlých studiích někdejšího konzervátora státní památkové péče v Olomouci Josefa Kšíra, který v 50. a 60. letech minulého století své poznatky publikoval v periodiku Československá etnografie.¹ Na jihovýchodní Moravě se konstrukčním řešením venkovských staveb kromě etnografa Lubora Niederleho (například Moravské Slovensko²) zabývali architekti Otakar Máčel a Jaroslav Vajdiš.³ Některé informace ke zmíněným regionům je možné čerpat i v pracích kunsthistorika Václava Mencla (například Lidová architektura v Československu⁴), či etnologa Václava Frolece (například Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku⁵).

Použitím nepálené hlíny v moderním stavitelství byli inspirováni architekti

---

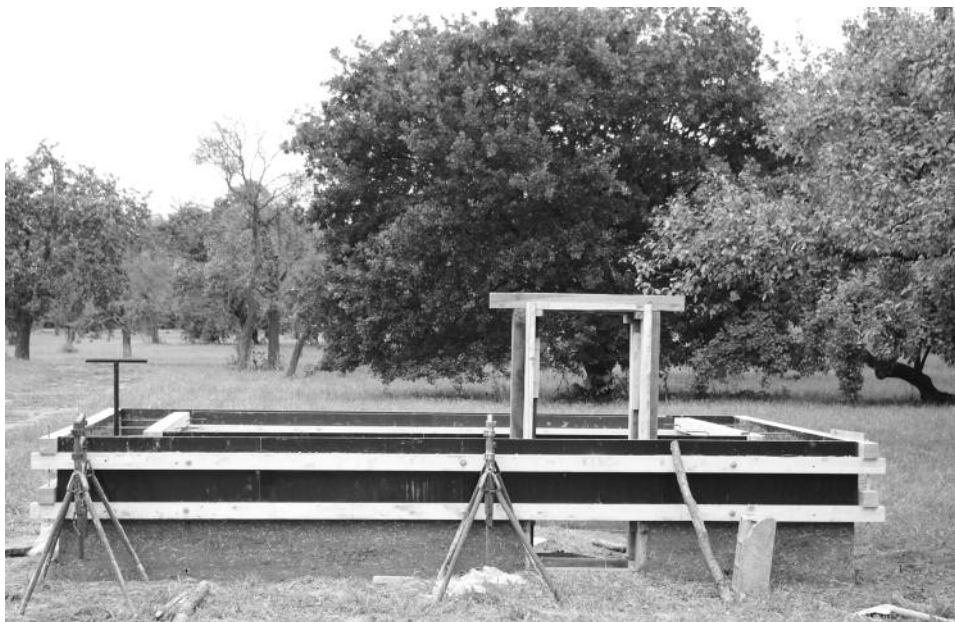
¹ KŠÍR, Josef. Lidové stavitelství na Hané. In *Československá etnografie*, 4, 1956, s. 325-366; 6, 1958, s. 237-269, 361-380; 9, 1961, s. 135-176, 222-256.

² NIEDERLE, Lubor. Ves, obydlí a dvůr. In NIEDERLE, Lubor (ed.). *Moravské Slovensko I*. Praha : Národopisná společnost Československá, 1923, s. 41-96.

³ MÁČEL, Otakar – VAJDIŠ, Jaroslav. *Slovácko. Architektonický vývoj vesnice*. Praha : Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1958, 117 s.

⁴ MENCL, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Praha : Academia, 1980, 630 s.

⁵ FROLEC, Václav. *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*. Brno : Blok, 1974, 399 s.

Obr. 1. Bednění přesunuto k hutnění druhé vrstvy. Foto M. Novotný, 2011

Vlastimil Havlíček a Karel Souček.⁶ V poslední době se zejména ekologickými aspekty hliněného domu a uplatnění tohoto materiálu v současné architektuře zabývá architektka Ivana Žabičková.⁷

Hliněnému stavitelství v oblasti jižního a jihozápadního Slovenska věnovali pozornost jak čeští (Antonín Václavík,⁸ Josef Vydra⁹), tak slovenští etnografové, zejména Ján Mjartan¹⁰ a Štefan Mruškovič.¹¹ Především oba poslední jmenovaní autoři shromáždili velké množství zajímavého materiálu, který je cenným podkladem pro široce koncipované srovnávací studium. Jejich statě byly publikovány například ve Slovenském národopise (1958, 1960) a Zborníku Slovenského národního múzea (1975).

---

⁶ HAVLÍČEK, Vlastimil – SOUČEK, Karel. *Stavby z nepálené hlíny*. Praha : Státní zemědělské nakladatelství, 1958, 98 s.

⁷ ŽABIČKOVÁ, Ivana. *Hliněné stavby*. Brno : ERA, 2002, 174 s.

⁸ VÁCLAVÍK, Antonín. *Podunajská dedina v Československu*. Bratislava : Vyd. Družstvo, 1925, 440 s.

⁹ VYDRA, Josef. *Ludová architektúra na Slovensku*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1958, 336 s.

¹⁰ MJARTAN, Ján. Novšie príspevky k výskumu juhoslovenského domu. In *Slovenský národopis*, roč. 8, 1960, s. 400-430; MJARTAN, Ján. Príspevky k štúdiu ľudového staviteľstva a bývania v okrese Vrábľe. In *Slovenský národopis*, roč. 6, 1958, s. 469-498.

¹¹ MRUŠKOVIČ, Štefan. Stavebné tradície v ľudovej kultúre Záhoria vo vzťahu k susedným etnickým oblastiam. (Stavebný materiál a techniky jeho použitia). In *Zborník Slovenského národního múzea v Martine : Etnografia*, 1975, roč. LXIX, 16, s. 20-84.

Snahou po uplatnění některých tradičních metod používaných u hliněných objektů a jejich aplikací u novostaveb byli kolem poloviny minulého století vedeni i němečtí autoři z řad architektů, například Toni Miller.¹² Ti ale spíše hledali dočasná řešení v době poválečného nedostatku jiného stavebního materiálu. Hliněná stavební tradice v oblasti střední Evropy našla své místo v publikované disertační práci architekta Jochena Georga Güntzela,¹³ přičemž se autor opíral kromě jiného také o poznatky slovenských, českých a maďarských etnografů. V roce 2009 vyšla v sedmém vydání publikace architekta Gernota Minkeho *Handbuch Lehmabau*,¹⁴ která představuje komplexní pohled na hlínu a technologie zpracování tohoto materiálu i s praktickými návody. Kniha má neobyčejně široký časový a teritoriální záběr, jednotlivé stavební techniky jsou pojaty spíše globálně, neboť autor uvádí pracovní postupy z různých částí světa.

Projekt NAKI a výzkum hliněných staveb

V roce 2010 vyhlásilo Ministerstvo kultury České republiky veřejnou soutěž týkající se výzkumu, experimentálního vývoje a inovací v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI). Ten je systematicky zaměřen na uchování hodnot kulturního dědictví a jejich zpřístupnění široké obci zájemců a uživatelů. Program Technologie tradičního hliněného stavitelství na Moravě a vztahové souvislosti k oblasti středního Podunají, který se do veřejné soutěže přihlásil, byl Radou ministra kultury pro výzkum, experimentální vývoj a inovace v závěru roku 2010 přijat k finanční podpoře.

Výzkumný záměr je v letech 2011 až 2015 řešen Národním ústavem lidové kultury v Strážnici ve spolupráci s Přírodovědeckou fakultou Masarykovy univerzity v Brně. Projekt sleduje kromě důkladného rozboru také praktické zvládnutí a oživení původních pracovních postupů v hliněném stavitelství na Moravě v kontextu panonského typu domu. Takto získané a ověřené poznatky mají být do budoucna použitelné při stavbách hliněných objektů v muzeích v přírodě a v památkové péči. Zároveň jde o prostředek ochrany, identifikace a prezentace tradičních technologií, které v konstrukcích lidových staveb používaly nepálenou hlínu. Jedná se o nejohroženější skupinu historického stavebního fondu venkovských staveb regionálního i nadregionálního významu.

Aplikovaný výzkum je realizován v intencích koncepce Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici, jako výzkumné organizace zaměřené na péči o tradiční lidovou kulturu.

Po stránce metodiky se jedná o kombinaci výzkumných postupů, se kterými pracuje etnologie a příbuzné obory, doplněné o výsledky analýzy stavebního materiálu (vzorky z lokálních těžebních míst a historických konstrukcí). Základní výzkum je založen na komparaci recentních stavebních projevů získaných v terénu se star-

---

¹² MILLER, Toni. *Lehmabau. Darstellung d. reinen Lehmabauweisen*. Weimar : Forschungsgemeinschaften Hochschule, 1947, 103 s.

¹³ GÜNTZEL, Jochen Georg. *Zur Geschichte des Lehmabaus in Deutschland*. Staufen : Ökobuch Verlag, 1988, 442 s.

¹⁴ MINKE, Gernot. *Handbuch Lehmabau*. Staufen : Ökobuch, 2009, 220 s. ISBN 3936896410.

Obr. 2. Prezentace experimentálních prací v rámci programu Podzim na dědině. Foto M. Novotný, 2011

šími archivními, literárními a ikonografickými prameny nebo archeologickými doklady. Pozornost je věnována i získanému filologickému materiálu (sémantická analýza terminologie a její významové posuny v čase). Experimentální část aplikovaného výzkumu probíhá v Muzeu vesnice jihovýchodní Moravy.

Realizace výzkumu má mimo jiné přispět k objasnění vzájemných souvislostí používaných stavebních technik i jejich genezi. Cíleně zaměřené experimentální práce ověřují funkčnost tradičních postupů v nových podmínkách, což je nezbytným předpokladem pro jejich uvedení do praxe. To je podmíněno důkladným technickým zvládnutím jednotlivých postupů. Obtížnost takto komplexně zaměřeného výzkumu spočívá v tom, že zevrubně zkoumá již zaniklou stavební tradici.

Aplikace dosažených výsledků, propojení metodiky společenských disciplín a přírodních věd, přispěje k uchování hodnot této důležité součásti našeho kulturního dědictví pro další generace. Stavební technologie pracující s nepálenou hlínou tak budou, při co největším zachování autenticity původních materiálů, poté zpřístupněny zejména odborné veřejnosti. Publikování dosažených výsledků a jejich uvedení do širší souvislosti přiblíží rovněž zvláštnosti tohoto odvětví venkovského stavitelství na území České republiky; přispěje mimo jiné i k prezentování jednotlivých regionů a identifikaci národní kultury v evropském kontextu. Naléhavost tohoto výzkumného záměru tkví v oživení archaických stavebních projevů, jejichž poslední doklady by jinak v průběhu nepříteli vzdálené budoucnosti zcela zmizely.

Obr. 3. Zdivo vyvedené do poloviny své výšky. Foto M. Novotný, 2011

Součástí projektu je rovněž analyzování vzorků z předpokládaných míst těžby vhodné suroviny pro stavbu historických hliněných budov a také vzorků materiálu pro budování experimentálních objektů v areálu Muzea vesnice.

V prvním roce byla při základním výzkumu primárně zaměřena pozornost na stavební tradice v oblasti střední Moravy. V rámci terénních výzkumů se prováděla fotografická dokumentace a odebíraly vzorky z historických konstrukcí. Souběžně s terénním šetřením probíhalo studium archiválií (písemných i ikonografických pramenů) a literatury. Paralelně začala být sestavována bibliografie etnografických a archeologických příspěvků mapující hliněnou stavební tradici v oblasti karpatské kotliny. Ta je nezbytnou pomůckou pro široké komparativní studium, které je předpokladem objektivní práce. Průběžně je také zhotovována kresebná dokumentace konstrukčních detailů i celků hliněných staveb zjištěných během terénního výzkumu, včetně plánů objektů stavěných v rámci experimentu.

Experimentální pracoviště bylo v areálu Muzea vesnice jihovýchodní Moravy vytvořeno v roce 2011. Záměrem je ověřit si funkčnost tradičních hliněných konstrukcí, které by korespondovaly s předpokládanými cíli projektu, totiž praktickém zvládnutí pracovních postupů používaných u venkovských staveb. V loňském roce byla vyzkoušena práce s hlinou uplatněnou v konstrukci stěn v amorfnní podobě, provedená technikou tzv. nabíjeného zdiva. Během experimentu byl zbudován zkušební jednoprostorový objekt o vnějších rozměrech 4 x 5 metrů. Stěny této stavby, o výšce 2,5 metru a šířce 0,5 metru, byly provedeny tradiční technologií, ručním

Obr. 4. Experimentální stavba je připravena k přezimování. Foto M. Novotný, 2011

hutněním homogenizované hliněné směsi s příměsí řezané slámy do dřevěného bednění. Objekt byl postaven bez základů. Stavba má celkem čtyři otvory – tři okenní o rozměrech 0,6 x 0,8 metru a jeden dveřní o rozměrech 1,8 x 0,8 metru. Stěny se pechovaly po vrstvách vysokých 0,4 metru. Na zbudování objektu bylo spotřebováno asi 30 m³ sprašové hlíny. Zvláštní důraz se kladl na exponované části stavby – nároží. Střed každé vrstvy byl v rohu vyztužen zpevňující kostrou (armováním), jež korespondovala s postupy uplatňovanými v minulosti u těchto typů staveb. Ve výšce 30 centimetrů od koruny zdiva byl objekt ztužen pomocí trámové kleštiny s funkcí věnce zabudované do zdiva po celém jeho obvodě. Výsledkem bylo postavení objektu s kompaktními stěnami, který byl opatřen provisorní střechou. Stavba se přes zimu nechala dosušit a v současné době jsou analyzovány případné dodatečné změny ve zdivu.

Experiment v oblasti hliněných staveb a studium etnologie

Experiment postavený na vědeckém základě se do budoucna jeví jako důležitý prostředek nejen v souvislosti se zkoumáním tradičního hliněného stavitelství. Tato metoda by umožnila vyzkoušení původních způsobů stavění přímo v praxi. Jedná se ovšem o složitý proces, jenž vyžaduje kritické zhodnocení a teoretické propracování. Jeho podstata spočívá v praktickém ověření tradičních postupů, avšak účelem v této oblasti je především vypracování obecně použitelné technologie.

Zvládnutí starých stavebních technik je možné si osvojit pouze pomocí experimentu z jednoduchého důvodu – ve většině případů se totiž jedná již o zaniklé způ-

soby stavění. Možnosti experimentu k získání zapomenutých poznatků lidových stavitelů z hlediska konstrukce i používaného materiálu bylo v etnologii dosud opomíjeno. V praxi se to projevilo při budování muzeí v přírodě, z nichž některá se zaměřovala také na prezentaci hliněného stavitelství (v rámci celé České republiky byla dosud taková expozice realizována jen v Muzeu vesnice jihovýchodní Moravy). Na rozdíl od dřevěných objektů, které mohly být po rozebrání a přenesení na jiné místo opět složeny, byla při stavbě kopií jednotlivých hliněných domů respektována pouze celková hmota staveb, avšak původní materiál byl nahrazen moderními stavivý.¹⁵

První pokus o rekonstrukci jednotlivých stavebních technik používaných v oblasti hliněného stavitelství se uskutečnil v Lysovicích u Vyškova. Byl realizován v rámci druhé řady videodokumentu *Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice*. Jeho výstupem byl snímek *Hliněný dům* z roku 2003.¹⁶ Jednalo se o zajímavé a podnětné představení práce s hlinou jako stavivem ve venkovském prostředí. Otázka hliněného zdiva byla ovšem v dokumentu řešena poněkud torzovitě. V projektu byly navíc předvedeny pouze ukázky stavění nízkých samostatných stěn bez nároží, což nemůže být podkladem pro objektivní zhodnocení jednotlivých stavebních postupů. Průkopnický dokument *Hliněný dům* byl i přes tyto výtky v naší etnologii přínosným a dodnes nebyl překonán.

Příkladem pro vědecky pojatý experiment by mohly být postupy, které využívá již několik desetiletí archeologie. Rozdíl oproti archeologii spočívá v případě etnologie v tom, že je sledována relativně nedávná minulost, ze které se dochovala celá řada použitelných dokladů hmotné (i nehmotné) povahy. I když zde většinou jde o horizont vzdálený necelá dvě století, je tato doba z pohledu etnologie chápána jako poměrně velký časový odstup. Při experimentálních pracích by se, podobně jako v archeologii, jednalo o oživení zaniklé skutečnosti.

Otázka naléhavého řešení experimentálního hliněného stavitelství je aktuální zejména z toho důvodu, že tato skupina historického stavebního fondu je dochována ve svých archaických přežitcích ponejvíce ve formě reliktů. K jejich nenávratnému zmizení by bezesporu došlo v průběhu několika desítek let.

Z uvedeného nástinu vyplývá, že dosud v etnologii chybí vědecké základy pro experimentální ověřování tradičních stavebních technik, v našem případě hliněných.¹⁷ To je aktuálním zejména u tak citlivého tématu, jakým hliněné stavitelství bezesporu je, neboť tyto stavby patří, vzhledem k vlastnostem použitého materiálu, k nejvíce ohroženým památkám lidové kultury.

---

¹⁵ Srov. BENEŠ, Josef. *Národopisná muzea v přírodě jako naléhavý problém naší společnosti*. Olomouc : Vlastivědný ústav, 1967, s. 5.

¹⁶ KOVÁŘŮ, Věra. *Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice. II. řada – díl II. Technologie lidového stavitelství. Hliněný dům*. Strážnice : Národní ústav lidové kultury, 2003, 39 s. ISBN 80-86156-62-1.

¹⁷ Srov. NOVOTNÝ, Martin. Hlína v konstrukcích panonského typu domu. In *Národopisná revue*, roč. 21, 2011, s. 301.

EARTHEN ARCHITECTURE IN THE MUSEUM OF SOUTH-EASTERN MORAVIAN VILLAGE

Martin Novotný

S u m m a r y

The main objective of the project is an applied research and utilization of traditional building technologies used in flat lowland areas of Moravia and at restoring and maintaining sustainable condition of earthen architecture monuments. The findings thus obtained shall serve in future at construction of earthen objects in museums in the open air and be usable in conservation care. Thus, by following the traditional methods, the original authenticity of objects shall remain preserve in greatest.

SKANSEN PIENIŃSKI

*Wojciech Śliwiński, Barbara Węglarz, Sądecki Park Etnograficzny, Nowy Sącz;
e-mail: skansen@muzeum.sacz.pl*

Abstract: *The aim of this article is to present the problems associated with the development of new headquarters building of the Pieninské Museum of J. J. Szalay that has existed in the town of Szczawnica for over 100 years. This museum deals with history, material and spiritual cultures of two ethnographic groups inhabiting the Polish Pieniny: the Ruthenians and the Gorals. The research focused on traditional folk wooden architecture of the groups and the method of presentation of such objects in the museum of folk architecture in the open air. This reflects the fact that the reconstruction of several distinctive, historic buildings of the area so called 'Ruś Szlachtowska' (Noble Russia) including their historic interior is being planned. This concept of planned exhibition naturally assumes it this will be a part of the traditional exposition in showcases, transferred into separate, large buildings, currently adapted for this purpose and acquired in 2009 in the village Szlachtowa.*

Keywords: *the Pieninské Museum, Ruś Szlachtowska, museum in the open air, ethnographic groups, traditional folk wooden architecture.*

Idea utworzenia ekspozycji na wolnym powietrzu, poświęconej kulturze grup etnograficznych zamieszkujących Pieniny, powstała w środowisku miłośników kultury i sztuki góralskiej, literatów, malarzy jeszcze w okresie międzywojennym. Po II. Wojnie Światowej prace przygotowujące do sporządzenia założeń muzealnej ekspozycji plenerowej prowadziło działające w Szczawnicy Muzeum Pienińskie im. Józefa Szalay'a. Instytucja ta, powstała z inicjatywy samych mieszkańców tego uzdrowiska i przez wiele lat udostępniała swoje zasoby we wnętrzach różnych, doraźnie wynajmowanych budynków. Zdecydowaną większość zgromadzonych zbiorów od samego początku stanowiła kolekcja etnograficzna, której naturalnym miejscem prezentacji powinna była być ekspozycja skansenowska, a nie wielofunkcyjne pomieszczenia i muzealne gabloty. Zabytkowa, oryginalna drewniana zabudowa mieszkalna i gospodarcza Górali Pienińskich oraz Szlachtowskich Rusinów¹, a szczególnie celowo urządzone w ramach tej zabudowy wnętrza, powinny stanowić dla wielu eksponatów właściwe tło. Problem odpowiednio zaaranżowanej prze-

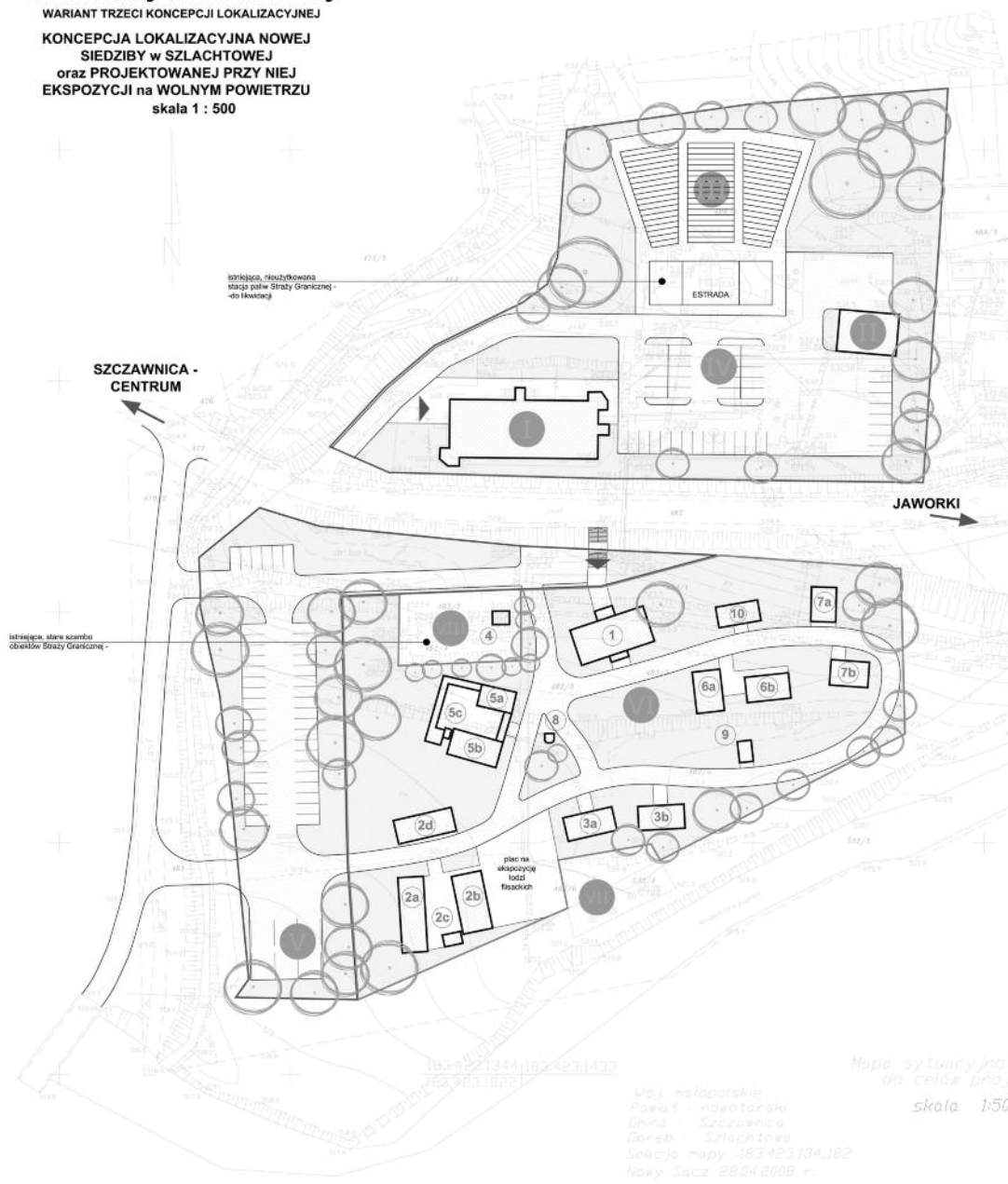
---

¹ V Poľsku sú títo obyvatelia považovaní za Goralov ukrajinského etnika

MUZEUM PIENIŃSKIE
im. J. Szalay'a w Szczawnicy

WARIANT TRZECI KONCEPCJI LOKALIZACYJNEJ

KONCEPCJA LOKALIZACYJNA NOWEJ
SIEDZIBY w SZLACHTOWEJ
oraz PROJEKTOWANEJ PRZY NIEJ
EKSPOZYCJI na WOLNYM POWIETRZU
skala 1 : 500

Obr. 1. Pieninśkie muzeum – koncepcja lokalizacji. T. Śliwiński, 2008

strzeni dla tego lokalnego muzeum stał się pałacy, odkąd ostatnio użytkowany budynek w centrum Szczawnicy został odzyskany przez pierwotnych właścicieli, którzy wiązą z nim inne plany inwestycyjne. Z inicjatywy Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu, któremu pieniński oddział podlega, rozpoczęto starania o nową siedzibę dla Muzeum Pienińskiego.

Perspektywie konieczności przeniesienia zagrożonych zbiorów z zajmowanego budynku w Szczawnicy do innego stałego lokum towarzyszyła równocześnie idea powstania nowej ekspozycji plenerowej, złożonej z oryginalnych obiektów gospodarki wiejskiej, prowadzonej w rejonie Pienin przez grupy etnograficzne Górali i Rusinów. Takie ekspozycje plenerowe, nazywane od szwedzkiego pierwowzoru skansenami, zorganizowano wcześniej dla wielu innych grup ludnościowych zamieszkujących Małopolskę, w kilku innych miejscowościach.

Chęci zbudowania skansenu pienińskiego towarzyszyła idea powiązania go z istniejącymi muzeami na pogranicznym terenie Słowacji, gdzie do dzisiaj żyją Łemkowie. Ważnym motywem było nie tylko ocalenie nielicznych zabytków drewnianego budownictwa ludowego, które w cywilizacyjnym przyspieszeniu doby industrialnej gwałtownie zaczęło zanikać. Chodziło szczególnie o zaprezentowanie – w zakresie materialnej kultury ludowej – obiektów architektonicznych wznoszonych przez górali pienińskich i Rusinów Szlachtowskich. Ci ostatni należeli do większej grupy etnograficznej Łemków, a stanowili w tym zakątku Małopolski niewielką enklawę terytorialną „górali ruskich”, pośród otaczających ją „górali polskich”. Ich osadnictwo na terenie Karpat Północnych datuje się na okres 15. – 16. w. kiedy to ludność wołosko-ruska, obrządku wczesnochrześcijańskiego przybyła w rejon Karpat Północnych, i osiedliła się na tych terenach, które wcześniej zamieszkałe już były przez ludność o polskich korzeniach. Zwarty pas osadnictwa ruskiego ciągnący się od granicy polsko-ukraińskiej, kończył się na wschodnim brzegu Popradu.

Ruś Szlachtowską, położoną w dolinie Grajcarka zwanego dawniej Ruską Wodą i jego dopływów – potoków Czarnej i Białej Wody, oddzielały od Łemkowszczyzny góry i tereny leśne należące do Piwnicznej. W literaturze przedmiotu teren ten określany jest mianem Rusi Szlachtowskiej i odnosi się do czterech wsi: Szlachtowej, Jaworek, Białej i Czarnej Wody.

Nazwa ta została po raz pierwszy użyta przez etnografa prof. Romana Reinfussa w 1936 roku, ze względu na znaczne różnice kulturowe i językowe tej najdalej na zachód wysuniętej wyspy łemkowskiej.

Najdalej na wschód wysunięta Biała Woda była oddalona o 14 kilometrów w linii powietrznej od najbliższej wsi łemkowskiej: Zubrzyka n. Popradem. Niewielka natomiast odległość dzieliła mieszkańców tej enklawy od ruskich wsi położonych po stronie Słowacji, na północnym Spiszu: Lipnika Wielkiego, Folwarku, Litmanowej. Toteż naturalnie obie te grupy łączyły bliskie kontakty towarzyskie i handlowe. Stamtąd wiele zakarpaccich treści kulturowych przedostawało się na Ruś Szlachtowską. Mieszkańcy tych czterech wsi sami siebie nazywali Rusinami lub Rusnakami. Z kolei Rusini spiscy nazywali ich „cotakami”, gdyż zamiast ogólnie stosowanego w gwarach ruskich zaimka „szto” posługiwali się polskim „co”. Podstawą gospodarki łemkowskiej była hodowla zwierząt, pasterstwo i rolnictwo

a ich uzupełnieniem było druciarstwo, wypalanie wapna, wyplatanie koszyków, przetaków i wyrób pudełek, miarek do zboża.

Budownictwo na Rusi Szlacheckiej charakteryzują dwa typy zagrod. Najstarszy to zagroda składająca się z dwóch budynków: mieszkalnego i gospodarczego. Dom – chyża stał zawsze szczytem do drogi. Szopa, złożona z boiska i stajni, była cofnięta i ustawiona równolegle lub prostopadle do drogi, w niewielkiej odległości od budynku mieszkalnego.

Drugi typ to zwarty czworobok - tu dom zwrócony był szczytem do drogi, a do niego pod kątem prostym dostawiano szopę; dwa pozostałe boki obejścia zamykało masywne ogrodzenie budowane z bierwion, nakryte u góry dwuspadowym daszkiem. Od drogi prowadziły na podwórze obszerne wrota wjazdowe z małą furką dla pieszych.

Piwnice umieszczano w fundamentach domu, bądź budowano je osobno w formie półziemianki, częściowo wkopanej w stok. Ściany wykonywano z nieobrobionych gładów.

Z powodu trudnych warunków topograficznych, owe półziemianki, rozmieszczało często z dala od reszty zabudowań. Na ogół było ich tam od kilku do kilkunastu.

Budynki gospodarcze, szopy, charakteryzują się tzw. przyczyną, powstałą przez cofnięcie ściany licowej, co dawało rodzaj podcienia, gdzie w deszczowe dni przygotowywano paszę, zaprzęgano konie itp.

Domy budowano z drzewa, głównie jodłowego, zaś tam, gdzie zachodziła potrzeba wyrównania terenu, fundament wykonywano z kamienia.

Konstrukcją ścian był zazwyczaj zrąb na węgiel, tak zwana uhlą, choć budowano je też na sumik i łątkę.

Dach krokwiowy kryto gontami lub dranicami. Na szopach zwykle kładziono dachy czterospadowe, na budynkach mieszkalnych dwuspadowe z niewielkim okapem u szczytu.

Trójkąty szczytowe dachów stanowiły szczególne pole dla rozwoju inwencji plastycznej budowniczych. Czasami bywały ozdobione u góry półokrągłym koszyczkiem, nad którym wznosił się na kalenicy okazale rzeźbiony pazdur. Niekiedy ów trójkąt szczytowy komponowano przez cofnięcie go między płaszczyzny dachu; mógł wówczas powstać balkon ogrodzony poręczą z ozdobnie wyciętych desek. Gdzie indziej znów płaszczyzny dwuspadowego dachu wysuwano prawie o metr. W dolnej części umieszczano wówczas okap, a górę szalowano deskami ozdobnie wyciętymi.

Domy najczęściej składały się z izby, sieni i przystawionej komory. Opis jednej z takich chałup, w Białej Wodzie, przedstawił I. Tłoczek w Polskim budownictwie drewnianym (1980) podkreślając, że był to wówczas najstarszy na Sądecczyźnie, a zarazem najmniejszy z zachowanych w Polsce jednoizbowych domów mieszkalno-inwentarskich (kurna izba o powierzchni 26 m² z piecem o otwartym palenisku), pochodzący z drugiej połowy 17. wieku. Bywały też chyże posiadające dwie izby rozdzielone sienią: wówczas w jednej znajdował się piec piekarski i do gotowania strawy, a druga stanowiła świetlicę, otwieraną tylko w uroczystych chwilach, jak choćby na zabawę przedweselną.

Powała chyży wspierała się na trzech tragarzach, a pod nimi przeprowadzano poprzecznie ułożony sosręb, na którym rzeźbiono sześciolistną rozetę wśród stylizowanych kwiatów i napis *Hospod Blohslaw sej Dom* (wymieniano fundatora i rok budowy).

Z reguły domostwa na Rusi nie miały kominów wydzielonych ponad dach. Dym z pieca przez czeluść rozchodził się na izbę, a z niej dopiero przez otwór w powale na strych. Tam, gdzie piece zaopatrzone były w okap, dym odprowadzano wprost na strych. W izbie wzdłuż ścian stały ciężkie ławy, stół, łóżko, ram, tj. półka na naczynia, skrzynia. Na ścianie wisiała galeria „świętych obrazów”, dawniej często malowanych na szkle, potem przeważnie oleodruków.

Na Rusi Szlachtowskiej występowały także tzw. gospodarstwa filialne. Osadnictwo sezonowe, do którego należy zakwalifikować owe zagrody, rozwinęło się na Rusi na polanach położonych w środkowym pasie między polami stale uprawianymi, a pastwiskami grzbietowymi. Ponieważ prowadzono tam gospodarkę pasterską połączoną z uprawą roli, Łemkowie podczas prac wiosennych i żniw musieli spędzać w górach długie tygodnie, a nawet miesiące. Budowano, więc chyżę i stajnie dla bydła. W lipcu, zwyczajowo na św. Jakuba (25 lipca), kiedy prace rolne we wsi były już ukończone, cała ludność wychodziła do gospodarstw filialnych zabierając ze sobą wszelki dobytek, kury, krowy, owce, kozy - rozpoczynano sianokosy w górach. Wieś łemkowska pustoszała, wracano dopiero pod koniec sierpnia na żniwa. Inwentarz pozostawał na polanach do pierwszego śniegu. Żniwa na polanach zaczynało się z końcem września, wtedy to ponownie zaludniały się tamtejsze chyże.

Z kolei grupa etnograficzna górali pienińskich zamieszkująca po stronie polskiej kilka wsi w pasie Pienin: Szczawnicę, Krościenko, Grywałd, Tylkę, Hałuszową, i Sromowce Wyżne, Średnie i Niżne, a po słowackiej wieś Leśnicę historycznie powiązana ze Starostwem Czorsztyńskim nosi cechy wspólne dla całej karpackiej góralszczyzny, której podstawą był wysokogórski wypas owiec, uzupełniany przez rolnictwo i przyzagrodową hodowlę owiec, jednocześnie grupa ta zamieszkując tereny przybrzeżne rzeki Dunajec zaczęła trudnić się splawem drewna - flisem na Dunajcu, a z czasem od 19. wieku flisactwem turystycznym, które to rozwinęło się również w wioskach leżących po stronie słowackiej.

Drewniana architektura pienińska to najczęściej zwarta zagroda, z domostwem sąsiadującym bezpośrednio z zabudowaniami gospodarczymi. Dom, kryty gontowym dachem, budowano z płazów jodłowych; miał zrębową konstrukcję ścian, a szczeliny między płazami są wypełniano mchem lub wiórami. Wnętrze było jednopraktowe, z sienią pośrodku i dwiema izbami: czarną i białą. Osobliwością góralskich domów w Szczawnicy są drewniane tablice rodzaj szyldów z zamieszczoną na nich nazwą i malowidłem. Górale zwykli je nazywać godłami, bliżej określając je „godłami szalayowskimi”, gdyż to Józefowi Szalayowi – twórcy uzdrowiska, miejscowa tradycja przypisuje zarówno sam pomysł wprowadzenia owych szyldów jak i pierwotne ich wykonanie. Wprowadzenie owych malowanych tablic na domy góralskie związane było z udostępnianiem izb chłopskich dla gości uzdrowiska.

Ponadto obejścia górali szczawnickich charakteryzują ułożone przy jednej ze ścian budynku łodzie flisackie. O Dunajcu, jako żeglownej rzece, na której prowa-

dzono flis można już odczytać z polichromii krościeńskiego kościoła datowanej na 1589 rok, a także z 18-wiecznej ikonografii Czerwonego Klasztoru. Jednak dopiero w 19. wieku nabrał on gospodarczego i turystycznego znaczenia.

W celach gospodarczych w pierwszej połowie 19. wieku Dunajec spławny był już od Nowego Targu, ale ścięte drzewa łączone w tratwy spuszczano na wodę dopiero od przystani w Harklowej.

Powszechną, turystyczną atrakcją stał się Dunajec około roku 1840, kiedy to na łodziach-tratwach zaczęto pływać z gośćmi, co niewątpliwie było związane z rozwojem Szczawnicy, jako uzdrowiska. Tratwy służące do przewożenia gości, tzw. dłubanki, wykonywano z drewna topolowego, złobiąc, drażąc je w jednorodnym kawałku. Następnie wiklinowymi powrozami wiązano czółna ze sobą w „dwójki”, a z czasem w bardziej stabilne „trójki” i „czwórki”. Ich długość wahała się od 5,60 do 5,80 m.

Współpraca nawiązana znacznie wcześniej pomiędzy polskim muzeum w Nowym Sączu, a słowackim muzeum w Starej Lubowni, zyskała nowy, silny impuls rozwoju. Idea złączenia wysiłków na rzecz pełniejszego prezentowania kultury ludowej pokrewnych grup mieszkańców, żyjących na terenach przygranicznych, mogła bowiem otrzymać znaczącą pomoc w ramach struktur Unii Europejskiej, do której oba kraje przystąpiły w 2004 r. Inicjatywy rozwoju regionalnego tych Państw w dziedzinie kultury, wspierane przez środki unijne, objęły (po stronie polskiej) projekty zaproponowane przez Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu.

Pierwotna wersja zbudowania skansenu pienińskiego w Jaworkach miała być sfinansowana w ramach Programu Współpracy Międzyregionalnej Polska - Słowacja, tzw. INTERREG IIIa. Ze względu na wycofanie się samorządu Szczawnicy z wcześniej zamierzonego przekazania na ten cel odpowiedniego terenu, sądeckie muzeum zrealizowało z tych środków inny swój projekt – budowę sektora kolonistów niemieckich w Sądeckim Parku Etnograficznym.

W wyniku nieco później przeprowadzonej likwidacji zbędnych elementów infrastruktury służb Straży Granicznej pojawiła się szansa pozyskania przez muzeum innego terenu, w tym samym rejonie. Budynek dawnej siedziby Wojsk Ochrony Pogranicza w Szlachtowej został zatem przewidziany do adaptacji funkcjonalnej w celu pilnego przeniesienia tam, a następnie udostępniania zwiedzającym, części ruchomych zbiorów oddziału szczawnickiego. Natomiast na wolnych od zabudowy terenach przylegających do b. siedziby Straży Granicznej przewidziano dwuetapową realizację ekspozycji plenerowej, czyli właściwego skansenu pienińskiego.

W pierwszym etapie, w zagospodarowaniu tej ekspozycji pojawiłaby się rekonstrukcja niezachowanej plebanii z Krościenka, jako obiektu recepcyjnego, oraz „murowanicy” ze Szlachtowej, jako magazynu przejściowego eksponatów etnograficznych. W drugim, wieloletnim etapie, koncepcja zagospodarowania przewiduje stopniowe urządzenie dwóch sektorów muzealnych, złożonych z translokowanych zabytków oryginalnych. Pierwszy, nazwany flisackim, miałby prezentować budownictwo Górali z rejonu Szczawnicy, w postaci dwóch zagród wielobudynkowych i zagrody jednobudynkowej flisackiej, prezentację domu flisaka i przystani flisac-

kiej. Drugi sektor, nazwany pasterskim – budownictwo Rusinów Szlachtowskich z opuszczonych przez nich wiosek: Biała Woda, Czarna Woda, Jaworki i Szlachtowa – w postaci dwóch dwubudynkowych zagród rolniczo-pasterskich, jednej zabudowanej w tzw. „okół” i wolnostojącej kuźni. Uzupełnienie ekspozycji plenerowej mają stanowić elementy małej architektury: kapliczka oraz krzyż przydrożny. W północnej części przewidziano amfiteatr – niezbędny do realizacji plenerowych projektów kulturowych – w pierwszej kolejności etnograficzno-folklorystycznych.

Na wschodnim obrzeżu projektowanego skansenu zaplanowano ponadto budowę dużego parkingu, oddzielonego od części ekspozycyjnej kępami drzew.

Aktualnie trwają prace remontowe i adaptacyjne w dwóch budynkach, które będą stanowić główną siedzibę Muzeum Pienińskiego im. J. Szalay’a. Ich zakończenie, wcześniej przewidywane na koniec 2012 r. może jednak ulec przesunięciu, ze względu na ogólne trudności finansowe. Realizacja ekspozycji plenerowej, złożonej z oryginalnych zabytków architektury drewnianej, musi potrwać znacznie dłużej, ze względów merytorycznych. „Budowy” skansenu nie można bowiem prowadzić tak, jak współczesnej inwestycji, w oparciu o przepisy prawa budowlanego i zamówień publicznych. Konieczna jest tutaj twórcza pasja muzealników, którzy poprzez swoje bezpośrednie zaangażowanie potrafią najlepiej wykreować scenografię wielko-przestrzennej wystawy etnograficznej, jaką stanowi ekspozycja skansenowska. Jest to zadanie o wiele bardziej pracochłonne i czasochłonne, aniżeli budowa nowoczesnego osiedla domków, na terenie o podobnej wielkości, choć równie kosztowne.

SKANSEN PIENIŃSKI

Wojciech Śliwiński, Barbara Węglarz

S u m m a r y

The idea of creating a museum in the open air that would give a voice to Pieniny resident culture, established in the interwar period. After World War II, it was associated with the Jozef Szalay Pieniny Museum in Szczawnica. Its funds contained mostly ethnographic collections requiring presentation in the open air. Moreover, in recent years, the museum building was returned to the original owner and it was necessary to look for a new and permanent museum residence.

Upcoming museum in the open air shall contain objects of traditional architecture of ethnographic groups, the Pieniny Gorals and Ukrainian Gorals ethnic. Residents so-called 'Ruś Szlachtowska' were concentrated in four villages; they earned their living by breeding cattle, farming and grazing. Additional jobs were tinkering, lime, basket making, sieve, "lubové" boxes (i.e. boxes lined and made from wide wooden strips, usu. shredded hazel) and measures for grain. Residential and farm buildings were built of wood. In terms of buildings, two types of settlements are characteristic. The first one consists of a house and associated farm buildings built separately, the second one includes a compact tetrahedral yard. There were also affiliated farms.

The basic source of the Pieniny Goral livelihood was sheep farming, followed by farming. Residents living at the Dunajec River mostly did rafting and floating. Log houses were built of fir wood roots. Farm buildings immediately followed the residential building.

Three years ago in the Szlachtowa village, J. J. Szalay Pieniny Museum acquired a non-used building of border protection troops, which is currently being adapted. After its reconstruction, the museum shall move in, and then they will install a classic showcase exhibition there. The planned exhibition in the open air shall become part of it. In addition to the entrance building and a depository of the open-air exhibition, they shall implement two sectors there and transfer original buildings presenting traditional construction culture of both ethnographic groups in.

ŠTRUKTÚRA PROGRAMOV V MÚZEU ORAVSKEJ DEDINY A ICH REALIZÁCIA

*Marianna Janoštinová, Múzeum oravskej dediny, Zuberec;
e-mail: muzeum@zuberec.sk*

Abstract: *The Museum of Orava Village is a museum in the open air that seeks to reconstruct the original environment of Orava village. In addition to basic exhibition, the museum offers a variety of programmes for visitors aimed at providing them with information about exhibits and objects and those related phenomena of material and spiritual cultures. The specifics of these programmes are mainly illustration, scenic elements and interactivity.*

Keywords: *museum in the open air; Orava, exhibition, museum communication, museum pedagogy, programmes for visitors.*

Múzeum oravskej dediny v Zuberci sa začalo budovať koncom 60. rokov 20. storočia pre Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava ako expozícia ľudovej architektúry a bývania. Spoločensko-politické zmeny po roku 1989 sa však výrazne dotkli aj kultúry. Investor stavby – Ústav pamiatkovej starostlivosti Banská Bystrica v roku 1991 zanikol a Oravské múzeum sa v tejto situácii obávalo prevziať dokončené, ale neskolaudované objekty do svojej správy a užívania. Po zložitých a zdĺhavých rokovaniach sa objekty a pozemky (nie však zbierkové predmety) Múzea oravskej dediny dostali do vlastníctva obce Zuberec, ktorá v roku 2006 zriadila Múzeum oravskej dediny ako samostatný špecializovaný organizačný útvar obce Zuberec a zaregistrovala ho v Registri múzeí a galérií na Ministerstve kultúry SR ako špecializované múzeum s regionálnou pôsobnosťou.

Expozícia

Základným prezentačným programom múzea je expozícia ľudovej architektúry a bývania, ktorú tvorí 52 objektov ľudovej architektúry (obytné, hospodárske, remeselnícke a technické objekty), postavených v 5 celkoch. Dolnooravský rínok, Hornooravská ulica a Goralské lazy prezentujú sídelné celky, charakteristické pre región Oravy. V juhozápadnej časti múzea je umiestnený areál vodných technických stavieb (mlyn a valcha), na ktoré sa privádza voda náhonom z horského potoka Studená. Expozičnému areálu dominuje kostol s cintorínom. Rekonštrukciu pôvodného životného prostredia dotvárajú nielen políčka a pasienky, sezónne stavby na

Obr. 1. Večer v múzeu. 2005. Obr. 2. Večer v múzeu. 2011. Archív MOD

Obr. 3. Veľká noc v múzeu. 2008. Obr. 4. Symboly v jarných obradoch. 2010. Archív MOD

okraji areálu a lesný porast, ktorý múzeum ohraničuje, ale aj chov domácich zvierat a pestovanie tradičných plodín.

Prehliadka expozície

Umiestnenie múzea v podhorskom prostredí Roháčov, ktoré poskytujú možnosti pre zimné i letné športy, je predpokladom pre to, aby mohlo byť múzeum otvorené nepretržite po celý rok. Pritom najvyšší počet návštevníkov prichádza v letných mesiacoch (návštevnosť v júli a auguste predstavuje takmer polovicu celoročnej návštevnosti), čomu sú prispôsobené predĺžené otváracie hodiny.

Spôsob prehliadky expozície sa vyvíjal. V roku 1975, keď bolo múzeum sprístupnené verejnosti, bola podľa pôvodnej koncepcie dokončená menej ako štvrtina objektov. Postupná výstavba ďalších objektov prebiehala až do 80. rokov 20. storočia. Po otvorení múzea bola prehliadka možná iba s lektorom, pričom skupina návštevníkov vchádzala aj do expozíčných objektov. V 80. rokoch pribudla možnosť individuálnej prehliadky so sprievodným textom, pričom bola snaha o umožnenie lektorovanej prehliadky čo najväčšiemu počtu skupinových návštevníkov.

Na základe vyhodnotenia záujmu návštevníkov pred desiatimi rokmi vyplynulo, že počas letných prázdnin a zimnej lyžiarskej sezóny, keď prevládajú prevažne rodinné návštevy, je záujem o prehliadku s lektorským výkladom minimálny. Rodiny a menšie skupiny uprednostňujú prehliadku vlastným tempom, s možnosťou využitia zázemia (odpočinkové zóny, bufet, predajne suvenírov, pasienky so zvieratami, hrací kútik pre deti). Lektorský výklad je zaujímavý pre skupiny návštevníkov (najčastejšie zázajdy a školské skupiny), ktorí majú presne stanovený harmonogram a na prehliadku múzea majú obmedzené časové možnosti. Skupinové návštevy prichádzajú do múzea najčastejšie na jar a na jeseň. Tomuto dopytu sa prispôbil aj spôsob prehliadky expozície. V súčasnosti možno prehliadku expozície absolvovať individuálne so sprievodným textom (je k dispozícii v 11 jazykových mutáciách), pričom expozíčné objekty sú otvorené a upravené tak, aby z pitvora bolo možné vidieť do ostatných priestorov objektu.

Lektorský výklad, ktorý sa poskytuje v slovenskom alebo anglickom jazyku je platenou službou na objednávku. Pre detské skupiny sú prehliadky prispôbené tak, aby v jednom z objektov sa mohli usadiť a oboznámiť sa so spôsobom bývania, ale aj s ukážkou využitia niektorých predmetov na domácu výrobu textílií, prípadne aj s ukážkou školského vyučovania v minulosti v objekte školy. Výklad pre deti je prispôbený úrovni ich vnímania, podľa veku návštevníkov.

Vzhľadom na to, že ubytovacie zariadenia na okolí sa čoraz častejšie využívajú aj na konferencie či pracovné stretnutia firiem, vyskytujú sa aj požiadavky na nadštandardnú prehliadku expozície – prehliadku s hovoreným slovom a hudobným sprievodom, doplnenú o ukážky remesiel alebo spestrenú iným spôsobom podľa záujmu hostí.

Programy pre návštevníkov

Do roku 1999 pozostávala ponuka pre návštevníkov múzea len z prehliadky expozície. Programy pre návštevníkov sa začali organizovať od roku 1999 (po nástupe súčasného vedúceho múzea do funkcie). V počiatočných sa nevyhli určitej

Obr. 5. Veľká noc v múzeu. 2009.
Archív MOD

živelnosti, v úsilí realizovať každý nápad a možno povedať, že ich hlavným cieľom bolo oživenie múzejnej expozície. Aj keď múzeum nemá samostatné oddelenie, ani pracovníka pre múzejnú pedagogiku či prácu s verejnosťou, na základe skúseností a komunikácie s návštevníkmi sa v priebehu desaťročia podarilo vybudovať určitý systém programov, ktorých hlavnou ideou je sprostredkovanie informácií o expozičných predmetoch a objektoch a s nimi súvisiacimi javmi v hmotnej i duchovnej kultúre. Ako metóda sú využité v programoch predovšetkým názornosť, scénické prvky a interaktivitu.

V súčasnosti možno programy pre návštevníkov rozdeliť na tri skupiny: programy zimnej sezóny, programy pre detské kolektívy, programy letnej sezóny. Každá z týchto skupín reaguje na odlišné potreby a očakávania návštevníkov a využíva odlišné metódy.

Programy zimnej sezóny

Séria večerných programov pod názvom „Večer v múzeu“ sa organizuje od kon-

ca decembra do začiatku marca, teda v období lyžiarskej sezóny, do ktorej spadajú vianočné i jarné školské prázdniny. V tomto období návštevníci regiónu spájajú svoj denný program predovšetkým so zimnými športmi a vítajú spestrenie dlhých zimných večerov. Základom programu, ktorý sa začína na súmraku alebo po zotmení, je prehliadka múzea s rozsvietenými lampášmi. Lektor podáva informácie o múzeu, doplnené o príbehy zo života Oravcov, sprievodné slovo je pretkávané hudobným sprievodom. Okrem obytných objektov majú návštevníci možnosť vidieť v činnosti technický objekt plátennického mangľa, pozrieť sa na ustajnené zvieratá a na záver prehliadky si vypočuť krátke skladby na organe v drevenom gotickom kostole. Po prehliadke nasleduje posedenie pri ľudovej hudbe s ukážkami speváckej a tanečnej kultúry jednotlivých častí oravského regiónu. Aby návštevníci nestratili nadväznosť na vzhladnutú expozíciu, sú ukážky z jednotlivých oblastí krátko komentované, pričom je vysvetlené aj ich miesto a funkcia v živote dedinského spoločenstva. Ani v tejto časti programu nechýba rozprávanie príbehov zo života. Dôležitým prvkom je aj zapájanie návštevníkov do programu prostredníctvom taneča či spevu.

Počet účastníkov na programoch počas zimnej sezóny je limitovaný kapacitou miestnosti, v ktorej sa koná posedenie. Toto obmedzenie však zároveň vytvára aj určitú výhodu v možnosti osobného kontaktu s návštevníkmi. Program „Večer v múzeu“ sa koná v priemere 25 – 30-krát za sezónu s návštevnosťou cca 1800 – viac ako 2000 osôb, čo predstavuje približne priemernú mesačnú návštevnosť múzea v tomto období.

Programy pre detské kolektívy

Programy pre deti v Múzeu oravskej dediny sa tiež formovali na základe skúseností odborných pracovníkov pri lektorských výkladoch pre deti a pri komunikácii s pedagógmi. Prostredníctvom týchto podnetov sa potvrdilo, že výklad či program pre deti nemôže byť iba zjednodušením ponuky pre dospelých návštevníkov, ale vyžaduje si vlastnú metódu. Preto sa práca s deťmi zamerala tromi smermi: vizualizácia a možnosť dotyku, neformálne vzdelávanie a predstavovanie múzea ako prirodzeného prostredia. V spolupráci so školami v blízkom okolí vznikol program „Zahrajme sa ako kedysi“, počas ktorého mali deti možnosť zapojiť sa do 25 – 30 vedomostných, poznávacích, tvorivých i pohybových aktivít v areáli múzea. Program bol jednorazový a personálne veľmi náročný a múzeum ho uskutočnilo vďaka spolupráci s gymnáziom z okresného mesta, ktorého študenti boli po inštrukcii animátormi na jednotlivých stanovištiach.

Po niekoľkých programových ročníkoch sa zozbieralo dostatok skúseností pre vytvorenie novej koncepcie programu v roku 2010. Jeho náplňou je odovzdanie informácií o živote tradičného dedinského spoločenstva s dôrazom na deti a o vybraných pracovných postupoch domácej a špecializovanej výroby. Hlavnými cieľmi programu sú: 1. overenie a rozšírenie školských vedomostí; 2. vytvorenie pozitívneho vzťahu k tradičným hodnotám prostredníctvom dôvernejšieho spoznania dedinského prostredia; 3. motivácia pre rozvoj tvorivosti; 4. ponúknutie návodu na kvalitný relax bez akýchkoľvek elektronických hračiek. Metódou odovzdávania informácií je predovšetkým aktívne zapojenie detí a hra.

Obr. 6. Hej, máj zelený. 2005. Archív MOD

Aktivity v rámci programu sú rozdelené do troch hlavných častí. V rámci poznatkovej časti deti prostredníctvom animátorov v krojoch (zamestnanci múzea) získavajú informácie o spôsobe vyučovania v minulosti (ukážka vyučovacej hodiny v expozičnom objekte školy), o spôsobe bývania (využitie priestorov domu, predstavenie predmetov každodennej potreby) a o domácej výrobe textílií (ukážky spracovania ľanu a vlny). Do poznatkovej časti je začlenená aj informácia o prírode ako vonkajšom prostredí ľudských sídel, jej využívaní a ochrane. Poslednou aktivitou poznatkovej časti je kvíz zameraný na identifikáciu predmetov vo vybraných objektoch múzea. Aktivity druhej časti programu sú sústredené do tvorivých dielní, kde sa prostredníctvom ľudových tvorcov majú deti možnosť zoznámiť so základmi niektorých remesiel (hrnčiarstvo, rezbárstvo, drotárstvo, výroba sviečok z včelieho plástu, podmaľba na skle a pod.) a vyskúšať si jednoduchšie postupy. Treťou časťou programu sú hry pre deti. Na vyhradenom priestranstve majú deti možnosť zahrať sa samostatne i s pomocou animátora hry s využitím najjednoduchších pomôcok.

Program sa koná päťkrát v priebehu mája a júna, kedy do múzea prichádza najviac školských skupín. Zúčastňuje sa ho viac ako 2000 detských návštevníkov.

Ako už bolo uvedené, niektoré časti programu sa využívajú aj v priebehu roka, v rámci špecializovaného výkladu pre školské skupiny.

Ďalšou možnosťou pre školské kolektívy je poskytnutie priestoru na výučbu detí v jednom z objektov múzea. Tento spôsob zvyknú využívať školy z okolia a školy

Obr. 7, 8. Zahrajme sa ako kedysi. 2010. Archív MOD

v prírode. Počas niekoľkodňovej výučby je vytvorený časový priestor pre prehliadku múzea so zacielením výkladu podľa dohody s pedagógom. Podľa záujmu školy bývajú do programu zaradené aj tvorivé dielne – hrnčiarstvo, tkanie a iné remeslá.

Programy letnej sezóny

V letnom období, kedy do múzea prichádzajú hlavne individuálni návštevníci, rodiny a menšie skupiny, klesá záujem o organizovaný program. V rámci individuálnej prehliadky sú však veľmi vyhľadávané ukážky remeselnej výroby s možnosťou aktívneho zapojenia sa návštevníkov, ktoré v priebehu letnej sezóny v múzeu pravidelne (každú stredu a nedeľu) prebiehajú. Múzeum v tomto období využíva scénické programy na letnom pódium, pri ktorých si majú návštevníci, v rámci prehliadky expozície, možnosť prispôbiť sledovanie programu svojim časovým možnostiam a záujmom. V rámci scénických programov, ktoré sú tematicky zamerané, je kombinované hovorené slovo a ukážky hudobného a tanečného folklóru regiónu. Pre intenzívnejšiu komunikáciu s návštevníkmi sa využíva určitý „presah“ programu zo scény – vykonávanie určitých činností mimo pódia, prenesenie časti programu medzi publikum, či spontánne zapojenie niektorých divákov do programu.

V jarnom období sa konajú programy v rámci kalendárneho cyklu, ku ktorým patrí „Veľká noc v múzeu“, ktorej súčasťou je scénický program „Symboly v jarných obradoch“ a program „Hej, máj zelený“, spojený so stavaním májov v areáli. Počas letných prázdnin sa každý týždeň koná program „Ozveny tradícií“, v rámci ktorého sú predstavené predmety na domácu výrobu plátna a súkna, kroje jednotlivých častí regiónu a ľudové hudobné nástroje Oravy. Osobitným podujatím letnej sezóny sú Podroháčske folklórne slávnosti, ktorých súčasťou sú sprievodné programy v múzeu – tradičný oravský jarmok, vernisáž výstavy, scénické pásmo „Fragmenty zo zbierok Oravského múzea“, sprievod účinkujúcich, slávnostná sv. omša a ďalšie. Pevné miesto v kalendáriu múzea majú aj dve tematické podujatia: „Včelárska nedeľa“ a „Plátenná nedeľa“. Včelárska nedeľa je určená predovšetkým priaznivcom včelárstva, ktorí sa tu už tradične schádzajú v hojnom počte. Plátenná nedeľa je pripomienkou slávnych čias oravského plátenníctva. Na scéne, i v areáli múzea, prebiehajú ukážky spracovania ľanu, pradenia, tkania, ale aj mangľovania, prania na potoku či bielenia plátna.

Pri výpočte letných programov treba ešte spomenúť aj koncerty v drevenom gotickom Kostole sv. Alžbety Uhorskej, ktoré sú zážitkom nielen pre priaznivcov vážnej hudby, ale aj pre účinkujúcich.

Na koncerty v Kostole sv. Alžbety Uhorskej nadväzuje „Odpustová slávnosť“, ktorá sa začala sláviť v roku 2007, pri príležitosti 800. výročia narodenia patrónky kostola. Veľmi rýchlo sa toto podujatie vyprofilovalo ako podujatie pre miestnu komunitu, ktorá nielen prichádza na slávnostnú omšu, ale prináša aj dary na následné spoločné posedenie. Spoločenský a symbolický rozmer slávnosti sa umocnil, keď sa k jej sláveniu pridali obyvatelia Veličnej a z okolitých obcí. Kostol sv. Alžbety Uhorskej totiž pôvodne stál v Zábreží, ktorá je filiálkou Veličnej, to znamená, že dnes odiaľ do kostola v múzeu prichádzajú pútnici tak, ako to bolo v časoch, keď kostol stál na svojom pôvodnom mieste.

Obr. 9. Zahrajme sa ako kedysi. 2011. Obr. 10. Zahrajme sa ako kedysi. 2010. Archív MOD

Obr. 11. Zahrajme sa ako kedysi. 2009. Archív MOD

Realizácia programov

V súvislosti s realizáciou programov je vždy nevyhnutné stanoviť priority, zvážiť potrebu a primeranosť programu a uistiť sa, či má múzeum prostriedky na ich realizáciu – personálne, materiálne a finančné.

Priority múzea pri tvorbe programov sú jasné – nadväznosť na odbornú profiláciu a expozíciu múzea pri zachovaní informačnej, formáčnej aj relaxačnej funkcie, aby sa aj v tejto oblasti múzejnej činnosti naplňovala definícia múzea v súlade so stanovami ICOM.

Potreba a primeranosť programov je podmienená tým, že prevažnú časť návštevníkov Múzea oravskej dediny v letnom a zimnom období predstavujú návštevníci turistickej oblasti Roháčov. Vzhľadom na to bolo napríklad potrebné termíny podujatí prispôsobiť určitému rytmu turistickej sezóny a na základe skúsenosti zistiť,

kedy je organizovanie programu efektívne. Niektoré programy, ak počet ich návštevníkov nebol úmerný vysokej náročnosti ich prípravy, boli v priebehu rokov zrušené. Zložitejšia je otázka prostriedkov na programy, ktorých sa ročne realizuje viac ako 50.

Z hľadiska personálneho pokrytia, napriek nízkemu počtu zamestnancov, zabezpečujú lektorské a animátorské činnosti zamestnanci múzea (v lete posilnení o 1 – 2 brigádnicke sily). Väčšia časť programov sa organizuje v súčinnosti s občianskym združením Armaria Orava, ktoré pri múzeu vzniklo. Šťastnou zhodou okolností sa v rámci združenia podarilo vytvoriť folklórny kolektív, zložený zo zamestnancov múzea, ich rodinných príslušníkov a priaznivcov, takže väčšina programov je zabezpečená svojpomocne. Na väčšie programy sú prizývané folklórne súbory z Oravy alebo susedných regiónov. V tomto smere je nezanedbateľnou výhodou, že súčasný vedúci múzea bol roky výraznou osobnosťou v oblasti folklóru a jeho scénickej prezentácie a má s regionálnymi i slovenskými folklórnymi kolektívami dobré kontakty. Aj vzhľadom na túto skutočnosť účinkujú mnohé kolektívy v múzeu za veľmi priateľných finančných podmienok. Nezanedbateľnou personálnou zložkou pri programoch letnej sezóny sú ľudoví výrobcovia, ktorí realizujú ukážky remeselnej výroby a pri detských programoch vedú tvorivé dielne. Tieto služby im múzeum kompenzuje určitými výhodami pri možnosti predaja ich výrobkov v areáli múzea.

S veľkým ohlasom sa stretávajú programy, do ktorých je zapojené miestne spoločenstvo. Vzhľadom na to, že v Zuberci stále pretrváva odovzdávanie tradícií v rámci rodín, ale aj udržiavanie určitých zručností, možno ľudí príležitostne zapojiť do určitých programov, pri ktorých prebiehajú v areáli múzea ukážky rôznych činností, ktoré boli spojené s poľnými či domácimi prácami. Návštevníci týchto programov boli neraz fascinovaní spontánnosťou zapojeného spoločenstva. Pôsobilo to tak, akoby sa pri spoločnej práci a speve v prostredí múzea (ktoré je rekonštrukciou životného prostredia dediny) oživila aj integrácia, spolupatričnosť a vzájomná súdržnosť tradičného spoločenstva. Na základe tejto skúsenosti a z bežného prieskumu sa ukazuje ochota ľudí zapájať sa do programov, či oživovacích aktivít v múzeu. Za súčasnej ekonomickej situácie však nemožno počítať u nás s presadením západoeurópskeho modelu dobrovoľníctva bez poskytnutia aspoň nejakej finančnej náhrady.

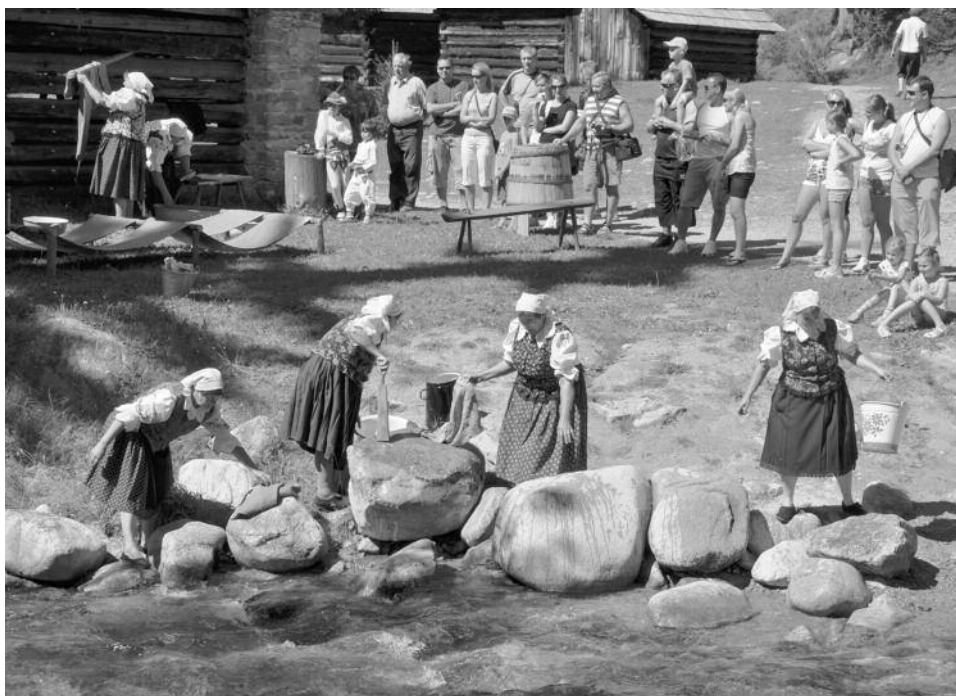
Na materiálnom zabezpečení programov sa zväčša tiež podieľa združenie, ktoré okrem iného vytvára súbor hudobných nástrojov a predmetov na demonštráciu, aby nedošlo k opotrebovaniu alebo poškodeniu zbierkových predmetov.

Propagáciu programov sa múzeum snaží realizovať čo najúspornejšie. V oblasti mediálnej propagácie sa ako najúčinnější javí spolupráca s rozhlasovými stanicami. Dobrú odozvu má aj informovanosť prostredníctvom internetu a rozosielenie aktuálnych informácií subjektom cestovného ruchu elektronickou poštou.

Nevyhnutnou zložkou realizácie programov je ich evaluácia nielen z hľadiska kvantitatívnych ukazovateľov (návštevnosti), ale predovšetkým ukazovateľov kvalitatívnych, ktoré sa získavajú hlavne z reakcií návštevníkov, najčastejšie spôsobom priamej komunikácie.

Obr. 12, 13. Ozveny tradícií. 2008. Archív MOD

Obr. 14, 15. Plátenná nedeľa, 2010. Archív MOD

Vízia

Pri organizácii programov je jedným z najväčších nedostatkov Múzea oravskej dediny absencia väčšieho zastrešeného priestoru, a tak úspech programov je značne závislý od počasia. Na riešenie tejto situácie má múzeum pripravenú štúdiu využitia podkrovia objektu z Malatinej, ktorý slúži pre správu múzea. V súčasnosti sa hľadajú finančné prostriedky na jeho prestavbu, ktorou by vznikol multifunkčný priestor pre približne 100 osôb.

Z hľadiska ďalšieho rozvoja programovej ponuky múzea sa ako najpotrebnejšie javí vytváranie didaktických programov s nadväznosťou na rôzne vyučovacie predmety. Múzeum perspektívne uvažuje o projekte spolupráce s pedagógmi na regionálnej úrovni, ktorý by umožnil čo najefektívnejšie zacielenie programov pre školské skupiny, samozrejme, pri zachovaní neformálnosti a ostatných charakteristických znakov múzejného vzdelávania.

Záverom

Súčasná programová ponuka Múzea oravskej dediny je prepracovaná a dobre štruktúrovaná. Určite aj vďaka nej sa toto múzeum od roku 2006 radí medzi dvadsať najnavštevovanejších kultúrnych inštitúcií na Slovensku. Zároveň však treba dodať, že vzhľadom na personálne obsadenie možno oprávnené pochybovať o trvalej udržateľnosti tohto nastavenia. Múzeum disponuje siedmimi zamestnancami, z toho tromi odbornými pracovníkmi (vedúci, kurátor, lektor), vykonávajúcimi kumulované funkcie. Realizácia programov v ich súčasnej podobe je možná len zásluhou úplného nasadenia nielen zamestnancov, ale aj ich rodín a do značnej miery ju umožňuje aj tá skutočnosť, že múzeum bolo zriadené v roku 2006, pričom objem odborných činností je ešte relatívne nízky vzhľadom na pomaly rastúci zbierkový fond.

S takouto situáciou sa však v súčasnosti v rôznych podobách konfrontuje väčšina múzeí na Slovensku. Skvalitnenie múzejnej práce vo všetkých jej aspektoch je do značnej miery limitované spoločenským uznaním, ale aj finančnými prostriedkami. Múzeá ako neoddeliteľná súčasť kultúry majú v prvom rade úlohu prispievať ku kultivovaniu spoločnosti. Dávno však nie je tajomstvom, že kultúra, aj po stránke ekonomickej, prináša spoločnosti väčšie zisky ako mnohé priemyselné odvetvia, a to nielen samotnými tržbami, ale aj súvisiacim rozvojom služieb a rastom pracovných príležitostí. Zdá sa, že presadenie adekvátnej podpory pre múzeá u predstaviteľov verejného života bude jednou z významných úloh múzejníkov v nasledujúcich desaťročiach.

Literatúra:

JANOŠTÍN, R. Návštevnícke programy v Múzeu oravskej dediny. In *Kultúrne dedičstvo – komercia alebo ochrana. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Banská Bystrica : Zväz múzeí na Slovensku, 2008, s. 90-92.

STRUCTURE OF PROGRAMMES IN THE MUSEUM OF ORAVA VILLAGE AND THEIR IMPLEMENTATION

Marianna Janoštinová

S u m m a r y

The museum of Orava Village was opened to the public in 1975 as an exposition of folk architecture in the region. In 2006, it was registered as a specialized museum of regional scope administered by the Zuberec village.

The exposition consists of 52 buildings of folk architecture concentrated into five units, which represent three types of residential units, a complex of technical water buildings and a church with a graveyard.

A visit to the museum is available individually with an accompanying text provided in 11 languages, or guided tours in English and Slovak.

In addition to the exhibition, the museum offers different types of programmes for visitors to attend during the year. Their current structure and form has been developed on a long-time experience. The main objective of the programmes is to provide information on exhibits objects and those related phenomena of material and spiritual cultures. The specifics of these programmes are mainly illustration, scenic elements and interactivity.

Current programmes for visitors can be divided into three groups: winter programmes, programmes for children groups and summer programmes. Each of the groups responds to different needs and expectations of visitors and use different methods.

Priorities when creating the programmes are their continuity with professional profiling and exhibition while maintaining the museum information, formative and relaxation functions in order the museum activities meet the Statute of ICOM. Implementation of programmes is based on a significant share of volunteer work.

In connection with further development of programmes for visitors, the Museum of Orava Village is confronted with the need for professionalism in the field of museum pedagogy. By creating such a workplace, or at least a job position with this orientation, would significantly improve the quality and efficiency of museum communication.

SPRÁVY

LUBOVNIANSKE MÚZEUM A JEHO SPOLUPRÁCA S MÚZEAMI V POĽSKU

*Monika Pavelčíková, Lubovnianske múzeum, Stará Lubovňa;
e-mail: pavelcikova@slnet.sk*

Poloha Starej Ľubovne na slovensko-poľskom pohraničí predurčila toto mesto k tomu, aby sa stalo už v minulých storočiach významným sprostredkovateľom čulých hospodárskych, politických a kultúrnych kontaktov.

Dôležité miesto v uhorsko-poľských kontaktoch zohrával aj hrad Ľubovňa, kde sa už roku 1384 stretli zástupcovia oboch spomínaných krajín. Zrejme najvýznamnejšou udalosťou v jeho dejinách sa stalo stretnutie uhorského kráľa Žigmunda Luxemburského s poľským panovníkom Vladislavom II. Jagelonským, ktorí tu roku 1412 podpísali dohodu o mieri. Od spomínaného roku sa tento hrad a ďalších 16 spišských miest dostali do zálohu poľských kráľov. Ako správcovia zálohovaného územia tu pôsobili aj príslušníci významných poľských šľachtických rodov – Kmitovci a Lubomírskovci. Z rodu Lubomírskovcov je potrebné vyzdvihnúť predovšetkým Stanislava Lubomírkeho, ktorý sa okrem iného zaslúžil o vybudovanie slávneho piaristického kolégia v Podolínci. Kontakty s Poľskom sa rozvíjali aj od konca 19. do polovice 20. storočia za pôsobenia šľachtickej rodiny Zamojskovcov.

História a dobré susedské vzťahy sú inšpiráciou k mnohým kultúrnym a odborným podujatiam a priateľským kontaktom aj v súčasnosti. Po roku 1990 vznikli nové možnosti spolupráce a naša inštitúcia otvára mnohým aktivitám zo strany poľských múzeí, kultúrnych inštitúcií a samospráv dvere dokorán. Najintenzívnejšia spolupráca prebieha s múzeami v miestach Nowy Sącz a Niedzica, ale aj v Bochni, Stalowej Woli a Zakopanem. Veľmi dobrá spolupráca funguje aj so susednou samosprávou okresu (powiat) Nowy Sącz a samosprávami obcí Piwniczna, Muszyna a Ryto. Za obdobie ostatných dvadsiatich rokov boli spoločne pripravené mnohé výstavy a kultúrne podujatia, medzinárodné konferencie, odborné výskumy a implementované projekty cezhraničnej slovensko-poľskej spolupráce v rámci programov Phare CBC a INTERREG III. A a Regionálneho rozvoja.

K podujatiam uskutočneným v polovici 90. rokov 20. storočia patria výstavy: Ľudový odev Lachow Sądeckich z N. Sączu (Stará Ľubovňa, Prešov a Bardejov), Ľudový odev Rusínov z okolia Starej Ľubovne (Nowy Sącz), Ľudová modrotlač na Spiši (Nowy Sącz, Kielce).

Obr. 1. Kolesár z Poľska. Podujatie Návšteva susedov zo Sandecka v Lubovnianskom múzeu.
Foto P. Sás, 2010

Rozsiahlejším spoločným projektom bola výstava pod názvom Lubomírskovci, starostovia sandeckí a spišskí, ktorá prezentovala poľský šľachtický rod významne zapísaný do dejín Spiša.

Dejiny kláštora piaristov v Podolinci, založeného poľským starostom Stanislavom Lubomírskym, spoločne prezentovala výstava Pietas et litterae (2004), ktorá širokej verejnosti predstavila význam piaristického kolégia v Podolinci pre rozvoj vzdelanosti na Spiši a v Sandecku.

V tomto spoločnom priestore sa udialo mnoho historických udalostí, ktoré sa stali námetom pre cyklus kultúrno-historických podujatí pod názvom Stretnutia s históriou – Mierové stretnutie kráľov, Kráľovské zásnuby, Kráľovské veno. Podujatie pod názvom Poľské korunovačné klenoty (2005) pripomenulo 350. výročie od ukrytia poľských korunovačných klenotov na hrade Ľubovňa počas švédsko-poľskej vojny v rokoch 1655 – 1661.

Na prípravu kultúrnych podujatí po celý rok je mimoriadne vhodná aj ľudová kultúra – zvyky, tradície a folklór Goralov a Rusínov (Lemkov) po oboch stranách hranice. V múzeách v prírode v Nowom Sączy a v Starej Ľubovni boli v rokoch 2000 a 2010 organizované výmenné národopisné programy pod názvom Návšteva susedov zo Spiša a Návšteva susedov zo Sandecka, v ktorých účinkovalo okolo 200 nositeľov ľudových tradícií. Podobné podujatie, zamerané na ľudové tradície a národnú gastronómiu v podaní súborov z Poľska, Maďarska, Bulharska, Českej republiky a Slovenska, pod názvom Beseda Karpatská organizoval v Ľubovnianskom múzeu v prírode Inštitút Európa Karpat pri MCK Sokol v Nowom Sączy roku

Obr. 2. Pečenie spišských lokší.
Podujatie Návšteva susedov zo
Spiša v Sąddeckom Parku Etnogra-
ficznom, Nowy Sącz.
Foto P. Drózzik, 2010

2005. Celkový efekt takýchto programov umocňuje prostredie, ktoré ponúkajú práve múzeá v prírode.

Naše partnerské Muzeum Okregowe v Nowom Sączu bolo spoluorganizátorom troch medzinárodných seminárov: Hrad Ľubovňa a mesto Stará Ľubovňa v dejinách Spiša (1999), K stredovekým dejinám Spiša (2001) a K dejinám Podolíncu a novovekého Spiša (2005).

Nové možnosti organizovania odborných a kultúrnych aktivít ponúkajú už spomínané výzvy programov cezhraničnej spolupráce. Ľubovnianske múzeum v partnerstve s múzeom v Nowom Sączu a samosprávou Rytró implementovalo v rokoch 2003 – 2004 úspešný projekt pod názvom Historické a kultúrne dedičstvo ako kapitál rozvoja cestovného ruchu v prihraničných regiónoch. Do projektu bolo zapojených 8 múzeí. Na slovenskej strane to boli Podtatranské múzeum v Poprade, Múzeum v Kežmarku, Ľubovnianske múzeum v Starej Ľubovni a Šarišské múzeum v Bardejove. Na poľskej strane sa na aktivitách zúčastnilo Muzeum Tatrzańskie im. Dr. T. Chałubińskiego v Zakopanem, Zespół Zamkowy v Niedzicy, Muzeum Okregowe v Nowom Sączu a Muzeum Podkarpackie v Krosne. V projekte zúčastnené múzeá vytvorili partnerstvo pod názvom Múzea bez hraníc a spoločne prezentovali významné kultúrne dedičstvo propagačným bulletinom v troch jazykových mutáciách. V spoločnom stánku sa prezentovali na veľtrhu cestovného ruchu v Krakove. Súčasťou aktivít bol aj medzinárodný seminár venovaný problematike

Obr. 3. Podujatie Návšteva susedov zo Sandecka v Ľubovnianskom múzeu. Foto P. Sás, 2010

využitia kultúrnych pamiatok, ako významných subjektov v rozvoji cestovného ruchu v regiónoch. Spolupráca múzeí v rámci vzniknutého partnerstva pokračuje naďalej v kolegiálnej odbornej oblasti i v rámci výmeny výstav.

V rovnakom období bolo naše múzeum partnerom v projekte pod názvom Turistická trasa po rodových sídlach Ľubomírskovcov, ktoré v programe Phare CBC implementovalo Muzeum Regionalne v Stalowej Woli, patriace do Podkarpatského vojvodstva. V časti turistickej trasy na poľskej strane sa nachádzajú rodové sídla tohto významného šľachtického rodu – architektonické skvosty Poľska – zámok v Baranówie Sandomierskom a Łancute. Na Spiši je tento významný šľachtický rod spojený hlavne s dejinami hradu Ľubovňa a obcou Podolíneec.

Partnerské múzeum v Nowom Sączu v tomto období v programe INTERREG III.A PL/SR implementovalo projekt Rozbudowa Parku Etnograficznego w Nowym Sączu. Ľubovnianske múzeum zabezpečovalo partnerstvo v dvoch aktivitách: pri príprave medzinárodného seminára Špecifiká karpatskej kultúry a jej prezentácia v skanzenoch na poľsko-slovenskom pohraničí (2005), pri príprave časopisu s vlastivedným zameraním s názvom Sandecko-spišské zošity. V roku 2012 sa podarilo vydať už šiesty zväzok tohto časopisu. Jeho redakčnú radu tvoria zväčša pracovníci múzeí oboch partnerských múzeí.

V roku 2010 bolo Ľubovnianske múzeum úspešne aj schválením projektu s názvom Historické poznanie ako predpoklad prehlbovania spišského regionálneho povedomia. Jeho cieľom bolo prostredníctvom významných výročí – 800. výročia prvej písomnej zmienky o Spiši a 700. výročia výstavby hradov v Starej Ľubovni

Obr. 4. Poľská kuchyňa. Podujatie Návšteva susedov zo Sandecka v Lubovnianskom múzeu.
Foto P. Sás, 2010

a Niedzici – posilniť regionálnu identitu medzi obyvateľmi Spiša. K úspešným výstupom projektu patrí aj vydanie odborného zborníka z medzinárodnej vedeckej konferencie Spiš v 12. a 13. storočí a populárno-náučnej knihy Sedem storočí hradov Ľubovňa a Dunajec o dejinách a stavebnom vývoji hradov Ľubovňa a Niedzica. Obe kultúrne inštitúcie pripravili vydanie knihy o najnavštevovanejších pamiatkach horného Spiša – hradoch Ľubovňa a Dunajec. Slovenská verzia tejto knihy, ktorú vydalo Ľubovnianske múzeum, získala prestížne ocenenie, prvé miesto v kategórii Kniha o kraji a regióne v celoslovenskej súťaži Najkrajšie knihy a propagačné materiály za rok 2011. Prostredníctvom publikácií, ktoré boli distribuované do školských a okresných knižníc regiónu a sprievodcom cestovného ruchu, sa najnovšie historické poznatky stanú dostupnými širšej verejnosti, predovšetkým mládeži. Projekt, ktorý bol spolufinancovaný Európskou úniou z Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Programu cezhraničnej spolupráce Poľsko – Slovenská republika 2007 – 2013 nesporne prispieva k vzájomnému poznaniu i porozumeniu medzi ľuďmi po oboch stranách slovensko-poľských hraníc.

V rámci toho istého operačného programu partnerské múzeum v Nowom Sączu (v spolupráci s múzeom v Starej Ľubovni) predložilo projekt s názvom Ochrana kultúrneho dedičstva pieninsko-spišského pohraničia. Hlavným cieľom projektu je výstavba múzea ľudovej architektúry v prírode na poľskej strane Pienin. O tomto zámere podrobnejšie informujú poľskí kolegovia v predchádzajúcom príspevku. Ľubovnianske múzeum sa na projekte podieľa zámerom realizácie investičných

Obr. 5. Prezentácia spolupráce múzeí z N. Sączu, Niedzice, Ružomberka a Starej Ľubovne.
Foto P. Sás, 2012

aktivít v národopisnej expozícii v prírode v Starej Ľubovni, konkrétne dobudovaním dvoch objektov – obytného domu z Údola a hospodárskeho traktu z obce Ruská Voľa.

Roľnícky dom č. 104 z obce Údol nesie znaky tradičnej vidieckej drevenej architektúry hornošarišského regiónu zo začiatku 20. storočia. Ide o dvojdielny dom s komorou, umiestnenou pozdĺž obytnej miestnosti. Vstup do domu je situovaný do pitvora. Vchod do komory je z izby. Tento typ domu sa v okolí Starej Ľubovne vyskytoval v slovenských a rusínskych obciach a bol rozšírený aj v iných horských oblastiach Slovenska. Koncom 90. rokov minulého storočia mu na pôvodnom mieste hrozil zánik, preto bol rozobratý a premiestnený do múzea. Vzhľadom na to, že ide o dlhoročnú skládku, jeho výstavba si bude vyžadovať náročnú výmenu poškodených drevených trémov za nové. V zmysle Konceptie národopisnej expozície v prírode múzea v Starej Ľubovni, vypracovanej PhDr. Jurajom Langrom v roku 1997, bude tento dom zaradený do postupne budovanej ulicovej zástavby zóny slovenskej, v hornej línii expozičného areálu. Jeho situovaniu sa podriadi aj riešenie dvora, na ktorom plánujeme postaviť hospodársky trakt – stodolu s maštaľou z roľníckej usadlosti z obce Ruská Voľa. Stavba pozostáva z maštale murovanej z kameňa, z mlatu (bojisko) vymedzeného vrátami a zadnou doskovou stenou v trámovom ráme a skladového priestoru (pričulok, stránka), ktorý má náročné kamenné stĺpy.

Obr. 6. Folklórny súbor z Podegrodza. Podujatie Návšteva susedov zo Sandecka v Lubovnianskom múzeu. Foto P. Sás, 2010

Steny priestoru sú trémové, horizontálne čapované do zvislej drážky stĺpov. Sedlová strecha je pokrytá eternitom. Je to netradičný prvok, ktorý bude po výstavbe v expozícii nahradený podľa miestnej stavebnej tradície šindľovou krytinou. Stodola svojím priestorovým rozsahom zodpovedá kapacite maloroľníckeho gazdovstva. Stavba je dokladom procesu, ktorý sa v šarišských a spišských dedinách začína na konci 19. a končí v 50. rokoch 20. storočia. K objektu bude realizovaný terénny výskum, ktorý je zameraný na detaily a súvislosti z hľadiska etnického, sociálneho a náboženského.

Pridruženou aktivitou projektu je aj rekonštrukcia amfiteátra a vytvorenie priestorov pre účinkujúcich, vrátane jeho technického vybavenia – ozvučenia a osvetlenia. Pre areál expozície v prírode sú plánované nové odpočívadlá pre návštevníkov a z dôvodu bezpečnosti a ochrany nevyhnutné nové drevené oplotenie.

K ďalším projektovaným aktivitám patria sprievodné podujatia a vydanie propagačných a informačných materiálov. Priamo v teréne je plánovaná príprava odborného sympózia s názvom Ľudová architektúra poľsko-slovenského pohraničia, vydanie propagačného materiálu s názvom Drevo v pieninsko-spišskej tradícii a kultúre a infocesta pre touroperátorov z Poľska a Slovenska po trase zaujímavostí a skvostov ľudovej architektúry.

Obr. 7. Výroba kvetiniiek. Podujatie Návšteva susedov zo Sandecka v Lubovnianskom múzeu.
Foto P. Sás, 2010

Tento projekt bol hodnotiacou komisiou vyhodnotený ako úspešný, avšak, žiaľ, nebol zaradený medzi schválené projekty, iba do projektového zásobníka. Podľa predbežných informácií z technického sekretariátu v Krakove je ešte získanie tohto grantu nádejné.

Aj napriek uvedenému množstvu odborných a kultúrno-spoločenských podujatí nie je tento odpočet úplný. Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni je už dve desaťročia lídrom slovensko-poľskej spolupráce. Veríme, že slovensko-poľská spolupráca bude zaujímavá aj pre ďalšie generácie múzejníkov.

ODBORNÁ STÁŽ V NATIONAL FOLK MUSEUM OF KOREA

*Michala Sedláčková, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: michala.sedlackova@snm.sk*

Pamäťové inštitúcie, ako sú múzeá a archívy, by mali hrať kľúčovú úlohu v rozvoji modernej globálnej informačnej spoločnosti a uchovávaní jej historickej pamäti. Nielen na Slovensku sa neustále diskutujú rôzne odborné múzejné postupy a hľadajú sa čo najlepšie cesty, ako nami spravované kultúrne dedičstvo sprístupniť čo najširšej verejnosti. Efektívna spolupráca a výmena skúseností medzi jednotlivými inštitúciami by mala umožniť rýchlejší vývoj v tejto vedeckej oblasti a zabrániť opakovaniu zbytočných chýb.

V 21. storočí je užitočné rozhliadnuť sa aj mimo hraníc starého kontinentu, ktorého súčasný vývoj v kultúre je, žiaľ, poznamenaný chronickým nedostatkom finančných prostriedkov a sčasti aj nezáujmom verejnosti či vládnych činiteľov. Spolu s ekonomickým rozmachom sa do popredia svetového záujmu, čím ďalej tým viac, dostávajú tzv. ázijské tigry; jedným z nich je aj Kórejská republika. Južná Kórea, popredná veľmoc v oblasti vedy a techniky, vyvíja v súčasnosti veľké úsilie na podporu a propagáciu kultúrneho dedičstva doma aj v zahraničí.

Vznik CPI programu (Cultural Partnership Initiative Program) iniciovalo kórejské Ministerstvo kultúry, športu a turizmu, aby podporilo rozvoj kultúrnej spolupráce medzi Kóreou a krajinami Ázie, Južnej Ameriky, Afriky a strednej a východnej Európy. V súčasnosti sa CPI programu zúčastňujú ľudia z oblasti kultúry, umenia, turizmu a športu, každý rok je to vyše 70 účastníkov. V rámci CPI programu ponúkajú odborné stáže aj najväčšie kórejské múzeá. Slovenské národné múzeum v Martine reagovalo na ponuku National Folk Museum of Korea (ďalej NFMK) na šesťmesačnú stáž pre múzejných kurátorov. NFMK organizuje túto stáž už šiesty rok. Každý rok pozýva štyroch mladých kurátorov, ktorý úspešne prejdú výberovým konaním. Stážisti pracujú v jednotlivých oddeleniach múzea a vykonávajú rôzne činnosti podľa potrieb organizácie a súčasne pracujú na vlastnom výskumnom projekte. Súčasťou programu je aj povinná výučba korejčiny na univerzite a účasť na rôznych podujatiach, pripravovaných kanceláriou CPI. Všetky náklady hradí kórejská strana.

Mojím hositeľským oddelením bolo oddelenie pre správu zbierok. Ako kurátorka kultúrnohistorického fondu a archivárka som si zvolila porovnávací projekt,

Obr. 1. National Folk Museum of Korea. Soul. Foto M. Sedláčková, 2011

zameraný na systém správy zbierok a archívny systém v oboch krajinách. Vďaka ústretovosti a otvorenosti kórejských kolegov som mala možnosť zoznámiť sa s činnosťou všetkých zložiek múzea. Najviac času som strávila v sekcii, ktorá sa venovala akvizícii a registrácii zbierok a v archíve. Spomedzi mnohých rôznych úloh, ktorým som sa v múzeu venovala, patrili k najzaujímavejším príprava aplikácie o NFMK pre chytré telefóny a práce na projekte Hermanna Sandera, nemeckého vojaka, ktorý Kóreu na začiatku 20. storočia navštívil.

NFMK patrí medzi popredné kórejské múzeá s celoštátnou pôsobnosťou. Spadá priamo pod správu Ministerstva kultúry, športu a turizmu a je jediným štátnym múzeom, zaoberajúcim sa tradičnou aj súčasnou kórejskou kultúrou. Múzeum vzniklo v roku 1945, ale k ozajstnému rozvoju múzejnej činnosti dochádza od 90. rokov 20. storočia, kedy sa postupne vyprofilovali jeho jednotlivé oddelenia. Svojím zameraním zohráva NFMK v sieti kórejských múzeí dôležitú úlohu. Jeho cieľom je nielen dokumentácia, ochrana a prezentácia kórejskej kultúry v domácom prostredí, ale aj priblíženie kórejskej kultúry svetu.

V súčasnosti NFMK, okrem vytvárania vlastných expozícií a výstav, vedie systematický výskum kórejskej kultúry v Kórei i zahraničí. Súčasťou múzea je aj kniž-

Obr. 2. Vstup do hlavnej budovy NFMK s kamennými sochami zvieratníka. Foto M. Sedláčková, 2011

nica, archív, detské múzeum, vzdelávacie centrum a reštaurátorské pracovisko. Zbierkový fond tvorí vyše 98 295 predmetov, vrátane zbierok „prvej kategórie“.

Z nášho pohľadu zásadnou informáciou je výška príspevku na činnosť múzea. NFMK v súčasnosti hospodári ročne s príspevkom približne 20 miliónov US\$. Rozpočet sa každým rokom zvyšuje a ešte nikdy sa nestalo, že by bol v priebehu roka krátený. Činnosť múzea, podobne ako aj iných štátnych inštitúcií, je teda plne hradená zo štátneho rozpočtu. Považujeme za potrebné však poznamenať, že samotní múzejníci nie sú s výškou štátnej podpory spokojní a žiadajú jej navýšenie. Pre nás rozprávkové dotácie v oblasti kultúry totiž v rozpočte bohatej krajiny tvoria iba veľmi malé percento.

Múzeum sídli od roku 1993 v centre mesta hneď vedľa paláca Gyeongbok v objekte, ktorý zdedilo po Kórejskom národnom múzeu. Hoci je budova múzea kvôli svojmu vzhľadu návštevníkmi veľmi obľúbená, z pohľadu modernej muzeológie už technologicky ani kapacitne nepostačuje, čo momentálne predstavuje pre vedenie múzea asi najväčší problém. Situáciu sa NFMK snaží vyriešiť menšími prístavbami. V horizonte 10 rokov by múzeum malo získať novú modernú budovu, čo však bude znamenať aj odsun múzea z bezprostredného centra mesta. Bude zaujímavé sledovať, ako sa tento fakt odzrkadlí v návštevnosti. NFMK totiž patrí medzi najobľúbenejšie múzeá v Soule, ročne ho navštívi vyše 2250 tisíc návštevníkov a polovicu z nich tvoria cudzinci. NFMK poskytuje svojim návštevníkom veľmi dobré zázemie a vstup do múzea je bezplatný.

Samotný chod múzea zabezpečuje asi 170 zamestnancov, z toho je 41 kurátorov. NFMK má šesť oddelení. Správa múzea má na starosti všetky záležitosti spojené s personalistikou, ekonomikou a prevádzkou. Odborní pracovníci sú zadelení vo zvyšných piatich oddeleniach – v oddelení vzdelávania, ktoré zastrešuje aj PR a medzinárodné aktivity, ďalej v oddelení výstav, výskumu, správy zbierkových predmetov a detskom múzeu. Na jeden z najpálčivejších problémov slovenského múzejníctva, kumuláciu funkcií, si sťažujú aj kórejskí kolegovia, no realita je neporovnateľná. Jeden z najväčších rozdielov v práci kurátora na Slovensku a v Kórei môžeme nájsť v systéme obsadzovania funkcií. V Kórei môže štátny úradník zostať na jednej pozícii maximálne tri roky. V praxi to vyzerá tak, že po troch rokoch (alebo ešte kratšej dobe) kurátori i asistenti musia zmeniť pozíciu, napr. prejsť do iného oddelenia, či úplne iného múzea. Výnimku majú iba zamestnanci reštaurátorského pracoviska. Hoci chápem pôvodný zámer tohto systému a sama som sa presvedčila o jeho istých výhodách, vcelku považujem toto nariadenie v prípade múzeí a archívov za veľmi nešťastné a neefektívne. Sami kórejskí kolegovia by chceli túto personálnu politiku v budúcnosti zmeniť.

Obmedzené obdobie pôsobnosti, prirodzene, ovplyvňuje predovšetkým dlhodobé projekty a vedie tak k preferencii krátkodobých intenzívnych projektov, čo je najlepšie vidieť, napr. vo výskume. Výskumné oddelenie vedie akademický výskum kórejskej tradičnej kultúry, porovnávací výskum s ďalšími ázijskými krajinami (napr. Čínou, Nepálom), archeologické výskumy, aj výskumy v mestskom prostredí. Výskumný tím zväčšia tvoria dvaja kurátori a fotograf-kameraman. Vo vybranej lokalite ostávajú aj niekoľko mesiacov. Výsledky výskumov sú bezprostredne po ukončení publikované v odborných periodikách a samostatných publikáciách a detailne aj na webe múzea (napr. pri výskume v Dal-dong bolo v jednej domácnosti zdokumentovaných viac ako tritisíc položiek).

Jedným z prioritných projektov výskumného oddelenia je aj zostavenie encyklopedického slovníka kórejskej ľudovej kultúry a folklóru a jeho bezplatné sprístupnenie na internete. Zamýšľaná séria by mala mať celkom osem dielov a obsiahnuť celú materiálnu a duchovnú kultúru (zvykoslovie, ľudové náboženstvo, literatúru, umenie, architektúru, stravu, odievanie, remeslá a pod.). Popri kórejskej je vydávaná aj skrátená anglická verzia a múzeum do budúcnosti nevyklučuje ani ďalšie jazykové mutácie. Cieľom anglického vydania je nielen efektívnejšie využitie výsledkov výskumu a multimediálnych zbierok pre akademické účely, ale aj propagácia kórejskej kultúry v zahraničí. Prvý diel v angličtine bol vydaný roku 2010 pod názvom „The Encyclopedia of Korean Seasonal Customs – Encyclopedia of Korean Folklore & Traditional Culture“ a zároveň bola sprístupnená aj virtuálna verzia encyklopédie. Encyklopédia obsahuje okrem textových častí aj bohatý výber fotografií, filmov a zvukových záznamov.

Poznatky výskumov sú tiež často využívané pri príprave výstav. Pri realizácii menších výstav si však všetky informácie zabezpečuje samotné oddelenie výstav. K väčšej spolupráci, prirodzene, dochádza pri tvorbe stálych expozícií. Tie súčasne vznikli v rokoch 2006 – 2009 a sú rozdelené na tri časti.

Prvá výstavná sieň (History of the Korean People) predstavuje na ploche 863 m² životný štýl a kultúru v jednotlivých dejinných obdobiach od prehistorickej éry,

Obr. 3. Pohľad do prvej časti stálej expozície. Foto M. Sedláčková, 2011

Obr. 4. Výstava *Flower of Salt* – rekonštrukcia salín. Foto M. Sedláčková, 2011

Obr. 5. Vonkajšia expozícia – ulička do minulosti. Foto M. Sedláčková, 2011

vzniku troch kráľovstiev, zjednotenia, až do súčasnosti. Samostatný priestor je napr. venovaný vzniku Hangeulu, kórejského systému písma, ktorý vymyslel v 15. storočí kráľ Sejong a ktorý znamenal veľký zlom vo vzdelanosti obyvateľstva.

Druhá časť (The Korean Way of Life) ilustruje na rozlohe 1547 m² kórejský život v období dynastie Joseon (1392 – 1910) v jednotlivých ročných obdobiach – jar, leto, jeseň, zima a špeciálna časť je venovaná fenoménu tržnice. Návštevníci môžu vidieť rôzne aspekty každodenného života obyčajných Kórejčanov v určitom ročnom období, ako poľnohospodárske činnosti, najdôležitejšie plodiny a pokrmy, pracovné nástroje či predmety dennej potreby. Každá časť je doplnená audiovizuálnymi efektmi, ktoré majú umocniť celkový dojem návštevníka.

Posledná časť stálej expozície (The Life Cycle of Koreans) predstavuje na ploche 1735 m² najdôležitejšie udalosti a s tým spojené zvyky v živote jedinca, narodeného do urodzenej rodiny (Yangban) v období dynastie Joseon. Návštevník sa stáva svedkom narodenia dieťaťa, oslavy jeho prvých narodenín (v kórejskej kultúre má toto výročie zásadný význam), vzdelávania, vstupu do dospelosti a manželstva, rodinného života, úspešnej kariéry, oslavy 60. narodenín, pohrebu a následných rituálov k ucteniu mŕtvych predkov.

Stále expozície sú doplnené výstavou v exteriéri múzea. Návštevníci si môžu prezrieť originálny vidiecky domček, funkčný mlyn alebo artefakty spojené s ľudovou vierou, ako sú napr. strážcovia dediny jangseung, kamenné sochy harubang, typické pre ostrov Jeju-do, pričom obzvlášť deti ocenia 12 kamenných sôch zvieratníka. Záujemcovia sa môžu „uličkou do minulosti“ preniesť do kórejského mestečka v 60.

Obr. 6. Filipínsky discovery box. Foto M. Sedláčková, 2011

rokoch minulého storočia. Čakajú na nich tradičné obchody, ale aj kaderníctvo či kaviareň.

Okrem stálych expozícií má múzeum k dispozícii dve výstavné siene pre špeciálne výstavy. Pre výstavné účely sa často využívajú aj chodby a ďalšie priestory múzea. Priemerne múzeum pripraví ročne štyri veľké výstavy. Väčšina výstav je vlastných. Súčasťou výstavníckeho tímu sú aj dizajnéri. Samozrejmosťou je vydávanie katalógov, brožúrok a letákov ku každej výstave. Múzeum niektoré výstavy aj zapožičiava ďalším domácim múzeám, ale z dôvodu ochrany zbierkových predmetov nie sú reprízy výstav časté.

NFMK tiež podporuje medzinárodnú výmenu výstav. Snaží sa nadviazať spoluprácu s múzeami po celom svete, ktoré majú vo svojich fondoch kórejské artefakty, alebo by si priali mať kórejskú galériu. Jej vznik podporujú zapožičaním zbierkových predmetov aj finančnou pomocou. Cieľom tohto programu je propagácia kórejskej kultúry v zahraničí. Kórejská galéria NFMK bola inštalovaná už v dvoch múzeách v USA, Bangladéši, Kazachstane, Číne a Bielorusku.

Súčasný kórejský múzejníctvo kladie veľký dôraz na detského návštevníka. V ostatnej dobe vzniklo v Kórei niekoľko samostatných detských múzeí. Vlastné detské múzeum má od roku 2003 aj NFMK. Od začiatku bolo koncipované ako hands-on múzeum. Terajšia stála expozícia je založená na téme tradičnej kórejskej bájky. Deti postupne prežívajú príbeh malého dievčatka Schimcheong a jej slepého otca. Hravou formou si tak môžu vyskúšať život svojich predkov a zoznámiť sa s kórejskou kultúrou. Okrem stálej expozície pripravuje múzeum každý rok novú

výstavu, vlni to bola napr. výstava „Poďme sa hrať“, ktorá sa venovala téme tradičných hier z celého sveta. Na deti sa myslí aj vo vonkajšom priestore, kde si môžu celoročne vyskúšať tradičné kórejské hry alebo sa zviezť historickým vláčikom.

Významnú časť aktivít detského múzea tvorí aj široká škála vzdelávacích programov. Od programov pre školy sú to aj programy pre celé rodiny, vrátane špeciálnych podujatí pre multikultúrne rodiny a národnostné menšiny, ďalej sú to programy v súvislosti s aktuálnymi výstavami, programy počas letných a zimných prázdnin, kedy sa ponúka aj lákavý 2-denný výlet na tradičný kórejsky vidiek. Pre deti, ktoré sa do Soulu nedostanú, je pripravený špeciálny detský autobus, ktorého vnútro ukrýva malé múzeum. Pri použití autobusu sa platia iba náklady na cestu.

Vzdelávacie programy pre starších žiakov a dospelých organizuje oddelenie vzdelávania a medzinárodných aktivít. Okrem školy v múzeu pripravuje tvorivé dielne tradičných kórejských výrobkov pre Kórejcov aj zahraničných návštevníkov. Veľmi obľúbené sú kurzy varenia tradičných pokrmov.

Praktický význam majú najmä programy pre multikultúrne rodiny. Donedávna bola Kórea takmer homogénnou krajinou, ale v ostatných rokoch sa kórejská spoločnosť stáva čím ďalej, tým viac multikultúrnou a Kórejci sa musia tejto zmene prispôbiť. Programy navštevujú predovšetkým imigrantky, ktoré si zobrali za manželov Kórejcov. Pomáhajú im porozumieť kórejskej kultúre a uľahčiť ich integráciu v novom prostredí.

Múzeum nezabúda ani na mentálne a telesne postihnuté osoby. K organizovaniu špeciálnych kurzov a prehliadok sa využíva utorok, kedy je múzeum pre ostatných návštevníkov zatvorené. V ponuke sú aj školenia pre učiteľov a iných štátnych úradníkov.

NFMK pravidelne organizuje tradičné kórejské hudobné a tanečné predstavenia. Pre tieto podujatia využíva vlastnú konferenčnú sálu alebo vonkajšie priestranstvo pred múzeom. Popri pravidelných predstaveniach sa pripravujú aj špeciálne festivaly pri príležitosti Chuseoku (kórejská obdoba Dňa vďakyvdania), lunárneho Nového roku a pod. Každý rok sa môžu záujemcovia prihlásiť, napr. aj do rečníckej súťaže v kórejščine (pre cudzincov) alebo celonárodnej súťaže v lukostrelbe.

Ako už bolo uvedené, NFMK je aktívne tiež na poli medzinárodných aktivít. Okrem výstavných aktivít a CPI programu organizuje aj medzinárodné konferencie a semináre, dokonca pod záštitou ICOM vydáva vlastný medzinárodný časopis *International Journal of Intangible Heritage*.

Akokoľvek je zoznam rôznych aktivít NFMK úctyhodný, základným poslaním múzea stále ostáva starostlivosť o zbierky, ktoré má na starosti oddelenie správy zbierok.

V súčasnosti tvorí zbierkový fond vyše 98 295 predmetov, vrátane niektorých veľmi vzácnych zbierok. Zbierky sa delia na kategórie, ako napr. ľudový materiál, tradičné umenie a remeslá, pohrebné stuhu, japonské artefakty a pod. Kórejskú vášeň pre futbal dokumentuje fond, vytvorený z artefaktov dokumentujúcich Majstrovstvá sveta vo futbale v roku 2002.

Akvizičná činnosť NFMK vychádza, podobne ako u nás, zo zamerania a špecializácie múzea, tak ako je definovaná v zriaďovacej listine. NFMK zbiera artefakty v súvislosti s tradičnou aj súčasnou kórejskou kultúrou. Multikulturalizácia kórej-

Obr. 7. Kurz varenia tradičných ryžových koláčikov. Foto M. Sedláčková, 2011

skej spoločnosti už zasiahla aj do akvizičnej stratégie. V budúcnosti NFMK plánuje rozšíriť svoje aktivity a zhromažďovať viac predmetov iných ázijských kultúr. V súčasnosti je 93,6 % zbierok kórejských, 4,3 % z Japonska, 1 % z Číny, 0,9 % z Európy a 0,2 % z ostatných krajín.

Nadobúdanie zbierkových predmetov, rovnako ako u nás, je možné darom, kúpou, vlastným zberom alebo prevodom. Na rozdiel od situácie na Slovensku tvoria nákupy významnú časť akvizícií. NFMK vytvorila prehľadný akvizičný systém a múzeum neustále aktualizuje svoju akvizičnú stratégiu. Minimálne 4-krát za rok vydáva oznamy v novinách, oznámenia publikuje aj na webových stránkach NFMK. Oznamy posiela aj priamo e-mailom a poštou. Múzeum spolupracuje so starožitníkmi a môže si dovoliť nakupovať aj na domácich a zahraničných aukciách. Podobne ako u nás, veľmi dôležitá je transparentnosť. Nákup zbierok musí schváliť trojstupňová nákupná komisia.

Pre podporu darcovstva vypracovali v múzeu špeciálny motivačný program. V prípade významnej akvizície sa múzeum zaviazá pripraviť špeciálnu výstavu aj publikáciu. Darcovia sa stávajú členmi spolku múzea, dostávajú zdarma jeho publikácie, sú pozývaní na vernisáže výstav a iné podujatia. Raz do roka pre nich múzeum pripravuje špeciálny koncert s banketom. Pri tejto príležitosti sú najvýznamnejší darcovia v spolupráci s ministerstvom odmeňovaní plaketou.

Jednou z najdôležitejších úloh v múzeu je proces odbornej evidencie zbierkových predmetov. V evidencii zbierkového fondu sa už digitálne technológie stali bežnou súčasťou chodu múzea, čo značne uľahčilo prácu múzejníkov a zvýšilo ochranu zbierkových predmetov. Evidenciu zbierkových predmetov vykonáva špeciálny tím

Obr. 8. Pracovníci ambasád v tvorivej dielni z tradičného kórejského papiera *hanji*. Foto M. Sedláčková, 2011

pomocou elektronického programu Standards Artifact the System 3.1 for Access, ktorý bol vyvinutý v Kórejskom národnom múzeu a majú ho k dispozícii všetky štátne múzeá, databázy však medzi sebou zatiaľ nezdieľajú. Program má klientsku a serverovú časť. Katalogizačný formulár je pomerne jednoduchý a umožňuje rýchly proces katalogizácie. Vizualizáciu zaisťuje fotograf pomocou bežne dostupných digitálnych fotoaparátov.

Katalogizačný záznam vyhotovujú odborní asistenti, potom záznam prekontrolujú a prípadne doplnia príslušní kurátori, nakoniec záznam musí schváliť vedúci zbierkového oddelenia. Po potvrdení je záznam uzatvorený a vytlačí sa papierová karta, ktorá je archivovaná na registračnom oddelení. K doplneniu alebo zmene záznamu dochádza výnimočne a každá zmena musí byť schválená rovnakým procesom.

Akákoľvek manipulácia so zbierkovými predmetmi musí byť v NFMK v súlade s prísnyimi bezpečnostnými a hygienickými predpismi. Do katalogizačno-evidenčnej miestnosti majú povolený vstup iba jeho pracovníci. Na celom pracovisku je zakázaná akákoľvek konzumácia jedla a tekutín. Podobné pravidlá platia aj pre pohyb v depozitároch. V súčasnosti má povolenie na vstup do depozitárov iba niekoľko osôb. Do depozitárov musia chodiť vždy minimálne dve osoby. Ostatným kurátorom a pracovníkom iných inštitúcií sa vstup povoľuje iba výnimočne.

Nielen dodržiavanie bezpečnostných podmienok, ale aj správne uloženie zbier-

Obr. 9. Banket pre významných darcov. Foto M. Sedláčková, 2011

kových predmetov, s dodržaním optimálnych klimatických podmienok, by dnes malo byť aspoň na úrovni národných inštitúcií samozrejmosťou. Realita je však iná. Príčinou, podobne ako v iných oblastiach, je nedostatok finančných zdrojov. Komplikácie navyše spôsobuje aj fakt, že mnoho múzeí sídli v historických budovách. Obmedzenému priestoru sa museli prispôbiť aj depozitáre v NFMK, ktoré tak kvôli tomu nespĺňajú napr. podmienku umiestnenia v podzemných priestoroch (pre prípad vojny). Depozitáre sú rozdelené podľa materiálov a používajú sa len pre ich pôvodný účel. Na balenie a inú manipuláciu sú vyhradené špeciálne priestory.

Existuje mnoho faktorov, ktoré je možné pri koncipovaní depozitárov zväžiť, ale prehľadné usporiadanie a udržiavanie čistoty sú nevyhnutné. V NFMK musí každý artefakt pred uložením prejsť rukami reštaurátora. Ako už bolo povedané, v depozitároch, rovnako ako v katalogizačnej miestnosti, sa dodržia prísne hygienické pravidlá. Pred vstupom do každej miestnosti je špeciálna lepivá podložka, ktorá zachytáva nečistoty. Vstup do depozitára je umožnený iba v špeciálnych papučkách, gumených rukaviciach a s rúškou na tvári.

Vybavenie depozitárov je rôznorodé. Niekde sú použité kovové posuvné regálové systémy alebo špeciálne klimatizované presklené kovové kabinety, inde zasa špeciálne vyrobené drevené skrinky. Zaujímavé je, že napr. v Kórejskom národnom múzeu uprednostňujú špeciálne vyrobené drevené skrinky z borovice a paulovnie plstnatej (lat. *Paulownia tomentosa*). Drevo paulovnie má vraj pre uchovávanie

Obr. 10. Fotoateliér. Foto M. Sedláčková, 2011

zbierkových predmetov ideálne vlastnosti, avšak vzhľadom na jeho pomerne vzácny výskyt ide o veľmi nákladnú záležitosť. Pri výrobe skriniek bolo tiež podmienkou, aby nebol použitý takmer žiaden kov, preto sú vyrobené starou technikou a aj spoje sú z dreva, iba otvárací mechanizmus je z mosadze.

Pokiaľ ide o balenie zbierkových predmetov, štandardy sú všade podobné, preferujú sa prírodné materiály bez lepidla a kovových dielov. V NFMK sa na balenie a uloženie používajú iba prírodné materiály – kórejský ručne vyrábaný papier hanji (na rozdiel od nášho je cenovo dostupný), škatule z pH neutrálnej lepenky a dreva paulovnie, stuhy zo 100% bavlny a pod. Negatívy a fotografie sú uložené v neutrálnej plastovej fólii americkej výroby. V rámci odbornej evidencie dokonca jeden zamestnanec vyrába škatule na mieru. Aby sa s predmetmi manipulovalo čo najmenej, je nevyhnutné ľahko čitateľné identifikačné označenie. V NFMK ani v Kórejskom národnom múzeu sa zatiaľ nepoužíva RFID technológia (na rozdiel od Kórejského národného archívu). Predmety sú označené papierovými ceduľkami s identifikačným číslom. Naozaj užitočné je tiež pridávanie fotografií na škatuliach.

Zaujímavosťou je, že v Kórei nemajú povinnú odbornú revíziu zbierkových predmetov, tak ako ju poznáme zo slovenských múzeí. V NFMK prebieha každý rok čiastková revízia, jej rozsah určuje vedúci zbierkového oddelenia spolu s reštaurátormi. Jej cieľom je preskúmanie fyzického stavu zbierkového predmetu a určenie prípadného ďalšieho ošetrovania. Revízie vykonávajú samotní reštaurátori (opäť platí

Obr. 11. Depozitár dreva. Foto M. Sedláčková, 2011

Obr. 12. Depozitár archívu. Foto M. Sedláčková, 2011

Obr. 13. Výroba škatúl z pH neutrálnych materiálov na uloženie zbierkových predmetov. Foto M. Sedláčková, 2011

pravidlo, že do depozitára musia minimálne dvaja). Zasluhou prísnych bezpečnostných opatrení aj starostlivej evidencie a manipulácie v NFMK ani v Kórejskom národnom múzeu neevidujú žiaden stratený alebo ukradnutý predmet.

Neoddeliteľnou súčasťou aktivít moderných múzeí by mala byť profesionálna ochrana zbierkových predmetov. Odborné ošetrovanie by malo byť vykonávané systematicky, aby sa tak zabránilo alebo spomalilo prirodzenej degradácii zbierkových predmetov, a tým sa zachovala ich vedecká, historická, kultúrna a estetická hodnota. V súčasnej dobe predstavuje odborné konzervovanie a reštaurovanie pre múzeá i ďalšie kultúrne inštitúcie skutočný problém. Možnosti a význam tohto vedeckého odvetvia sa postupne zvyšujú. Zavedenie moderných technológií sa však nemôže zaobísť bez veľkých investícií, ktoré si však mnohé organizácie z vlastných rozpočtov nemôžu dovoliť, práve preto je tak veľmi potrebná pomocná ruka zo strany štátu.

Ochrana kórejského kultúrneho a prírodného dedičstva je legislatívne ošetrovaná podobne ako u nás. Vedecké konzervovanie a reštaurovanie sa v Kórei začalo vyvíjať v polovici 70. rokov 20. storočia. Od tej doby bolo založených niekoľko moderných laboratórií. Najprestížnejšie je vládou zriadené špecializované výskumné zariadenie Cultural Heritage Conservation Science Center, ktoré zároveň funguje aj ako metodické a školiace centrum. Súčasťou zariadenia je niekoľko špecializova-

Obr. 14. Depozitár dreva. Foto M. Sedláčková, 2011

Obr. 15. Festival Hangawi – tvorivé dielne v priestore pred múzeom. Foto Zhang Xiaoshvo, 2011

Obr. 16. Slávnostný obrad pri príležitosti otvorenia novej budovy vzdelávacieho centra. Foto M. Sedláčková, 2011

ných laboratórií, ktoré disponujú najvyspelejším technologickým vybavením. Vlastné reštaurátorské pracoviská má od roku 1975 aj Kórejské národné múzeum.

Jedno z popredných reštaurátorských pracovísk sa podarilo vybudovať aj v NFMK. Reštaurátorský tím bol založený roku 2002. V súčasnej dobe má špecializované reštaurátorské dielne na papier, drevo a kovy a výskumné laboratórium. Zatiaľ chýba špecializovaná dielňa na keramiku, jej ošetrovanie je realizované v spolupráci s Cultural Heritage Conservation Science Center. Reštaurátorské centrum NFMK je na veľmi dobrej úrovni, jeho rozvoj je ale limitovaný nedostatočným priestorom, ktorý múzeum rieši do doby presťahovania menšími nadstavbami. V Kórei nerozlišujú samostatnú profesiu konzervátora. V každej dielni pracujú spravidla dvaja reštaurátori s dvomi až tromi asistentmi – študentmi. Okrem samotných konzervátorských a reštaurátorských zásahov je pre ochranu zbierok veľmi dôležité pravidelné monitorovanie životného prostredia. Pracovný tím sleduje kvalitu ovzdušia v depozitároch i výstavných priestoroch. Všetky depozitáre sú klimatizované, ale z ekonomických dôvodov sa klimatizácia spúšťa iba v pravidelných časových intervaloch. Vedúci reštaurátorského tímu navrhol aj integrovaný ochranný systém pred škodcami. Ku konzervovaniu sa doposiaľ používal metylbromid, ktorý bude od roku 2015 v Kórei zakázaný, múzeum preto buduje nové zariadenie, kde sa bude konzervovať pomocou vákuových metód.

Spomedzi mnohých úspešných výskumov sa reštaurátorom podarilo vyvinúť napr. vlastný UV degradovaný hodváb, ktorý tak nahradil drahý japonský, alebo technológiu na čistenie adipocere z odevov z archeologických výskumov.

Nie všetky múzeá v Kórei majú také možnosti ako NFMK, preto múzeum vytvorilo podporný program pre regionálne múzeá. Pripravuje špeciálne semináre, na ktorých oboznamujú pracovníkov regionálnych múzeí so zásadami správnej evidencie alebo konzervovania a vzdelávacie oddelenie zasa pomáha vytvárať edukačné aktivity.

Najmladšou súčasťou múzea je archív (Folk Archives), ktorý vznikol roku 2007 na základe rozhodnutia vedenia múzea. V súčasnosti je Folk Archives súčasťou oddelenia zbierok, spravuje samotný archív, ale taktiež knižnicu a IT stredisko múzea.

Hlavnou úlohou archívu je zbierať a sprístupňovať obrazový a filmový materiál v súvislosti s kórejskou kultúrou a históriou. Ako súčasť svojich archívnych zbierok uvádza aj knižnicu, čiže knihy a periodiká, pričom najväčšiu časť jeho zbierok tvoria filmy a fotografie. V zásadnom rozpore s naším chápaním archívu však zatiaľ nespravuje žiadne písomné archíválie, tie sú evidované ako zbierkové predmety. V súčasnej dobe eviduje viac ako 405 573 položiek s cieľom zhromaždiť jeden milión položiek do roku 2015 a dva milióny položiek do roku 2020. Archív používa elektronický program Folk Archive Material Management System, ktorý bol vyvinutý špeciálne pre jeho potreby. Prioritou archívu je aj digitalizácia zbierok. Tá je nevyhnutná nielen z hľadiska ochrany a uchovávaní materiálu (na štúdium sa bádateľom predkladajú výhradne digitálne kópie), ale je potrebná aj z hľadiska ďalších aktivít archívu (príprava výstav, vydávanie kníh).¹

Polročný pracovný pobyt v Kórei mi poskytol dostatok príležitostí nahliadnúť nielen do činnosti NFMK, ale aj iných inštitúcií, napr. Kórejského národného múzea, Národného archívu alebo Národného výskumného inštitútu pre kultúrne dedičstvo. Ako návštevník som v priebehu múzejných exkurzií aj vo voľnom čase navštívila rad múzeí a galérií, ktoré len potvrdzujú dynamický rozvoj kórejskej kultúry. Okrem zaujímavých pracovných skúseností som si zo stáže odniesla aj nezapudnutelné spomienky na vždy milých, ochotných a neveriteľne pracovitých kórejských kolegov, s ktorými sa možno v budúcnosti pri nejakom spoločnom projekte opäť stretne, pretože NFMK by v budúcnosti rado bližšie spolupracovalo aj s Európou.

Literatúra:

Information book about National Research Institute of Cultural Heritage, published by National Research Institute of Cultural Heritage, 2011.

SHIN, Kwang-seop. National Folk Museum of Korea, Tenmoon, Seoul 2009.

The National Folk Museum of Korea Annual Report 2008.

The National Folk Museum of Korea Annual Report 2009.

The National Folk Museum of Korea Annual Report 2010.

---

¹ Bližšie pozri SEDLÁČKOVÁ, Michala. On-line sprístupňovanie kultúrneho dedičstva v National Folk Museum of Korea. In *Múzeum*, 2012, roč. LVIII, č. 2, s. 45-47.

REALIZÁCIA AKTIVÍT ROZVOJOVÉHO A INVESTIČNÉHO CHARAKTERU V MÚZEU SLOVENSKEJ DEDINY V ROKOCH 2004 – 2011

*Anna Kiripolská, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: kiripolska@snm.sk*

Na stránkach zborníka Etnografia 45 (2004) sme súhrnne informovali o stavebných prácach a ďalších aktivitách, realizovaných v Múzeu slovenskej dediny od 90. rokov 20. storočia do roku 2004, vyplývajúcich predovšetkým zo zámeru postupného dokončovania a sprístupňovania objektov v regióne Turiec. Od roku 2004 sa podarilo uskutočniť ďalšie projekty rozvojového a investičného charakteru. V úvode iba pripomíname, že nedostatok finančných prostriedkov v rozpočte Slovenského národného múzea v Martine od 90. rokov 20. storočia značne skomplikoval nielen ďalšiu výstavbu, ale aj priebežnú údržbu už postavených objektov Múzea slovenskej dediny. Všetky akcie rozvojového a stavebného charakteru boli od tohto obdobia realizované výlučne z účelových finančných prostriedkov z rôznych zdrojov.

V roku 2005 bol dokončený múr a vybudovaná vstupná brána na objekte cintorína. Na objekte štvordomu z Hubovej bola celoplošne vymenená strešná krytina vďaka sponzorskému finančnému daru, ktorý umožnil nákup šindľa.

V roku 2006 sa uskutočnila rekonštrukcia nízkonapäťovej elektrickej prípojky. Na ňu nadväzovala výmena elektrických vykurovacích telies vo všetkých prevádzkových objektoch a priestoroch Múzea slovenskej dediny. Realizovali sa tiež prípojky potrebných inžinierskych sietí k objektu kúrie z Blážoviec a prvá etapa ozvučenia areálu.

Havarijný stav šindľových krytín na viacerých stavbách nás viedol k spracovaniu projektu „Generálne opravy šindľových krytín na objektoch ľudovej architektúry v Múzeu slovenskej dediny“, ktorý bol podaný v marci 2006 v rámci Výzvy na predkladanie žiadostí o individuálny projekt pre žiadateľov z verejného a tretieho sektora z Nórskeho finančného mechanizmu a finančného mechanizmu EHP (kód výzvy 0405). Projekt bol schválený a vďaka nemu sa v priebehu rokov 2008 – 2011 podarila komplexná výmena šindľovej krytiny na 25 objektoch.

V roku 2007 začala rekonštrukcia objektu kúrie z Blážoviec, ktorá bola ukončená v nasledujúcom roku. Následne bolo do tohto objektu situované pracovisko jednej zo zložiek našej inštitúcie – Múzeum kultúry Rómov na Slovensku a vo februári 2009 tu bola sprístupnená stála expozícia „Cesta Rómov – Romano drom“.

Obr. 1. Kladenie strešnej krytiny na skládku. Foto J. Neplech, 2009

Obr. 2. Nové objekty skládok konštrukčných prvkov. Foto J. Neplech, 2010

Obr. 3. Stavba druhej skládky. Foto J. Neplech, 2009

V roku 2008 spracovalo Slovenské národné múzeum v Martine ďalší projekt do Nórskeho finančného mechanizmu a finančného mechanizmu EHP – „Projekt ochrany a obnovy objektov ľudovej architektúry v múzeách v prírode v Martine a vo Svidníku“, ktorý za Múzeum slovenskej dediny obsahoval komplexnú výmenu silne poškodených slamených krytín na všetkých jedenástich objektoch, obnovu interiérov vrátane rekonštrukcie vykurovacích zariadení, rekonštrukciu a skvalitnenie komunikačných zariadení a služieb pre návštevníkov. Projekt sa však – napriek precíznemu spracovaniu – neumiestnil medzi úspešnými.

V rovnakom roku začala prvou etapou rekonštrukcia skládok konštrukčných prvkov objektov ľudovej architektúry, ktoré boli v rokoch 1965 – 1981 v zmysle výberov vykúpené a prenesené do Múzea slovenskej dediny. Od obdobia schválenia výstavby Múzea slovenskej dediny roku 1964 ich sem bolo prenesených z rôznych oblastí Slovenska celkovo 116. Nie všetky prenesené objekty boli zároveň aj stavebne realizované, časť z nich, najmä z oblasti východného a južného Slovenska, zostala uložená na provizórnych skládkach a čaká na svoju realizáciu. Prístrešky nad provizórnymi skládkami zbierkových predmetov boli budované od polovice 60. rokov do roku 1980 a ich fyzický stav sa postupne stal havarijným. V roku 2008 sa podarilo vybudovať novú skládku s plochou 160 m², do ktorej boli preložené konštrukčné prvky objektov zo štyroch pôvodných prístreškov. Druhá etapa prác pokračovala v roku 2009 postavením druhej skládky, z polovice uzavretej, s rovnakou rozlohou, do ktorej boli preložené konštrukčné prvky zo zvyšných pôvodných prístreškov situovaných v regióne Kysuce – Podjavorníky. V projekte na

rekonštrukciu skládok bola zahrnutá aj rekonzervácia konštrukčných prvkov, ktorú sa, žiaľ, vzhľadom k výške pridelených finančných prostriedkov nepodarilo uskutočniť.

V roku 2008 boli tiež stavebne dokončené priestory zájazdného hostinca, obytnej časti majiteľa a kolkárne v dome z Moškovca. Začalo sa so stavebnou realizáciou usadlosti z Turčeka, ktorá bola rozdelená do troch etáp a ukončená v roku 2010. Táto usadlosť, pozostávajúca z troch samostatných objektov s voľnou zástavbou dvora bola vybraná do Múzea slovenskej dediny ako reprezentant združeného baníckeho domu z pomedzia turčiansko-kremnickej oblasti. Na pôvodnom mieste bola postavená v 2. polovici 18. storočia. Svojím situovaním bude v Múzeu slovenskej dediny tvoriť prechod medzi regiónom Turiec a stredoslovenskou banskou mestskou oblasťou a bude dokladom vyspelej tradičnej stavebnej kultúry tejto oblasti s expozičným začlenením do 2. polovice 19. storočia.

V prvej etape bol postavený zrubový, poschodový, obytný dom s valbovou šindľovou strechou a päťpriestorovým dispozičným členením prízemnia i poschodia, s drevenou pavlačou na vchodovej strane na úrovni poschodia. Druhá etapa zahŕňala realizáciu dvojpriestorovej stodoly s valbovou strechou a slamenou krytinou. V tretej etape bola postavená zrubová maštala a chlievy pod valbovou slamenou strechou.

Začiatkom roka 2011 sa v dôsledku havárie trafostanice uskutočnila jej celková oprava vrátane výmeny poškodeného privodového kábla, ktorá opäť zabezpečuje jej prevádzkyschopnosť na dlhšie časové obdobie.

Uvedené aktivity rozvojového a investičného charakteru však zďaleka nepokrývajú nielenže aktuálne potreby ohľadne ochrany a údržby expozičných objektov a areálu Múzea slovenskej dediny, ale ani jeho ďalší rozvoj. V súčasnosti napríklad vyžaduje neodkladné riešenie havarijný stav väčšiny slamených striech, kde dlhodobé zatekanie spôsobuje nielen poškodenie až deštrukciu konštrukcií krovu, ale začína sa negatívne prejavovať aj na konštrukciách stien a priečok do takej miery, že pri niektorých objektoch (dom a stodola z Trebostova, hospodárska stavba z Kaľamenovej) hrozí zrútenie strechy alebo dokonca deštrukcia celej stavby. Naše opakované snahy o riešenie tohto problému formou rôznych projektov nateraz neboli úspešné.

V uvedenom období boli tiež rozšírené interiérové expozície v ďalších objektoch areálu Múzea slovenskej dediny. Expozície boli scenáristicky pripravené a realizované na základe spracovaných historicko-etnografických štúdií. V roku 2005 boli sprístupnené prvé dve usadlosti v regióne Liptov, a to usadlosť z Východnej a usadlosť z Vavrišova. Usadlosť z Východnej pozostáva zo zrubového trojdielneho domu a samostatne stojacich hospodárskych stavieb – maštale a stodoly. Bola postavená v roku 1859. V 90. rokoch 19. storočia boli najmä na dome urobené určité stavebné úpravy. Interiérová expozícia domu z Východnej je časovo zaradená do roku 1928 a predstavuje spôsob života a bývania päťčlennej maloroľníckej rodiny Barbierikovcov, ktorá sa hlásila k evanjelickému vierovyznaniu.

Usadlosť murárskeho majstra z Vavrišova predstavuje jednu z foriem murovaných usadlostí z horného Liptova. Dom je viacpriestorový, s podstrešnou zaklenutou komorou. Izba je samostatne vykurovaná kachľami valcovitého tvaru

Obr. 4. Závěrečné práce na dome z Turčeka. Foto J. Neplech, 2009

Obr. 5. Stodola usadlosti z Turčeka. Foto J. Neplech, 2010

a v kuchyni je murovaný sporák s rúrou na pečenie. Postaveniu murárskeho majstra Jána Majzlíka, ktorý začiatkom 20. storočia dom obýval so svojou rodinou, zodpovedá celkové zariadenie domu, vrátane remeselne vyrobeného nábytku z limbového dreva umiestneného v izbe.

V roku 2006 bola sprístupnená expozícia dedinského obchodu so zmiešaným tovarom v jednom z priestorov objektu prístenného hostinca z Moškovca. Časovo bola zaradená do prelomu 20. a 30. rokov 20. storočia, kedy takéto malé obchody zásobovali dedinské domácnosti základnými druhmi tovaru (cukor, soľ, koreniny, cukrovinky, alkohol, petrolej), ale tiež domácimi a poľnohospodárskymi potrebami, drogistickými výrobkami, prípadne aj textilom a galantériou. Základné vybavenie (predajný pult, regále) a niektoré ďalšie predmety pre expozíciu obchodu boli zapožičané z Múzea obchodu v Bratislave. Po uplynutí doby výpožičky riešilo Múzeum slovenskej dediny zariadenie obchodu v rokoch 2010 – 2011 výrobou replík regálov a predajného pultu, ďalší inventár obchodu bol doplnený z vlastného zbierkového fondu.

V roku 2007 bola sprístupnená expozícia požiarna zbrojnice z Laskára. Bola postavená roku 1898 ako účelová stavba na uloženie striekačky a príslušného hasičského náradia v zmysle dobových požiarnych predpisov z roku 1888. Miestnosť na poschodí využívali ako pozorovateľňu pre hasičskú stráž, ktorú vykonávali mužskí obyvatelia obce podľa vopred dohodnutého poriadku v období leta a jesene.

V roku 2011 bola realizovaná expozícia obecného turčianskeho cintorína, spoločného pre pochovávanie zomrelých evanjelického augsburského i rímskokatolíckeho vierovyznania, s časovým začlenením do prelomu 20. a 30. rokov 20. storočia. Umiestnenie príslušných typov náhrobníkov a neoznačených hrobov zohľadňuje sociálne a konfesijné zloženie obyvateľstva a všetky vekové kategórie zosnulých. Cesta vedúca od hlavnej brány delí cintorín na dve časti. Vľavo je menšia katolícka, s liatinovými krížmi, kamennými tabuľovými náhrobníkmi zakončenými krížom a drevenými náhrobnými krížmi v rôznych tvarových variantoch. Evanjelická časť vpravo obsahuje kamenné náhrobníky obeliskového typu a kónického tvaru s trojuholníkovým zakončením, kamenné a drevené stĺpové a tabuľové náhrobníky v rôznych tvarových variantoch. Pri zadnom múre cintorína sú umiestnené detské hroby. Celkovo je na ploche naznačených 43 hrobov so 16 drevenými, 14 kamennými a 3 liatinovými náhrobníkmi. Súčasťou cintorína je márnica, ktorá v minulosti slúžila na uloženie truhly so zosnulým do pohrebu, na uskladnenie már a náradia používaného pri pochovávaní.

V najbližšom období predpokladáme sprístupnenie jednej bytovej jednotky v štvordome z Hubovej v regióne Liptov.

Z ČINNOSTI SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA V MARTINE V ROKU 2011

Mária Halmová, Slovenské národné múzeum v Martine;

e-mail: maria.halmova@snm.sk

V úvode nášho reportu o činnosti múzea v roku 2011 sa stručne zmienime o dvoch investičných projektoch múzea, ktorým sme sa podrobnejšie venovali v obdobnej správe v minuloročnom vydaní nášho zborníka. Trojročný projekt opravy šindľových krytín na objektoch v Múzeu slovenskej dediny bol v prvom polroku uplynulého roka úspešne ukončený predložením záverečnej správy, ktorú Národný kontaktný bod pre Finančný mechanizmus EHP a finančný mechanizmus NF Úradu vlády SR prijal bez pripomienok. Žiaľ, druhý projekt, ktorým je celková rekonštrukcia I. budovy Slovenského národného múzea, nabral časový sklz – prakticky celý kalendárny rok prebehol v očakávaní ukončenia procesu verejného obstarávania dodávateľa stavebných prác, ktorý realizovalo Ministerstvo kultúry SR. Lady sa pohli až v apríli 2012, kedy sme objekt odovzdali ako stavenisko a v súčasnom období sa naplno rozbehli stavebné práce. Už niekoľkokrát sme sa v týchto príspevkoch zmieňovali aj o zlom technickom stave II. budovy SNM, predovšetkým jej zastrešenia a infraštruktúry. Na základe predloženého zámeru na celkovú rekonštrukciu uvedeného objektu nám poskytlo v roku 2011 Ministerstvo kultúry SR účelový finančný príspevok na predprojektovú a projektovú prípravu I. etapy rekonštrukcie. Do I. etapy rekonštrukcie sú zahrnuté stavebné a geodetické zameranie objektu, vypracovanie architektonického návrhu rekonštrukcie budovy a prístavby depozitov, pasportizácia a zhodnotenie stavebno-technického stavu architektonicko-výtvarných a umelecko-remeselných prvkov a vypracovanie projektovej dokumentácie na vydanie stavebného povolenia a projektovej dokumentácie na realizáciu stavby pre stavebné práce. Vzhľadom na rozsiahlosť projektu, prevádzkovým potrebám múzea, ale predovšetkým vzhľadom na objem finančných prostriedkov, ktoré je možné získať v rámci niektorého grantového programu, žiaľ, zrejme bude musieť byť plánovaná rekonštrukcia II. budovy členená na niekoľko etáp. V rámci prvej etapy sme sa rozhodli pre stavebnú obnovu strechy, vrátane presklenej strechy záhradného traktu, s osobitným zreteľom na zlepšenie tepelných a svetelných vlastností konštrukcie. Ďalej to bude prestavba sociálnych zariadení a inštalácií, ako aj rekonštrukcia fasády, vrátane obnovy okien. Uvedené stavebné práce považujeme za

Obr. 1. Otvorenie výstavy Jedno miesto – veľa svetov. Foto E. Zahradníková, 2011

nevyhnutné a čo je dôležité, svojím charakterom nijako neovplyvnia ďalšie rekonštrukčné zásahy na objekte.

Z podujatí, ktoré múzeum pripravilo a ktorými žilo v uplynulom roku, sa chceme predovšetkým zmieniť o 25. medzinárodnej konferencii Asociácie európskych múzeí v prírode, ktorá sa konala v dňoch 20. – 25. augusta, po prvýkrát na území Slovenskej republiky. Konferencie sa zúčastnilo 108 odborníkov z 18 európskych krajín (Belgicko, Bulharsko, Nemecko, Dánsko, Estónsko, Fínsko, Veľká Británia, Maďarsko, Chorvátsko, Nórsko, Holandsko, Poľsko, Rumunsko, Rusko, Švajčiarsko, Švédsko, Srbsko, Ukrajina) a jeden účastník z Austrálie. Účastníkmi konferencie boli, prirodzene, aj zástupcovia organizátorov a pracovníci ďalších slovenských a českých múzeí v prírode. Hlavnými organizátormi konferencie bolo Slovenské národné múzeum, program na českej strane zabezpečovalo Valašské muzeum v prírode v Rožnově pod Radhoštěm. Okrem kladného hodnotenia programu konferencie a jej úspešného priebehu zo strany samotných účastníkov za veľké pozitívum tohto podujatia považujeme prijatie za členov asociácie dvoch perspektívnych múzejníkov zo Slovenska.

Obr. 2. Účastníci 25. konferencie AEOM-u v Bardejove. Foto Archív VMP, 2011

Obr. 3. Účastníci 25. konferencie AEOM-u pri prehliadke Múzea oravskej dediny v Zuberco. Foto Archív VMP, 2011

Obr. 4. Účastníci seminára
Etnológ a múzeum. Foto E.
Zahradníková, 2011

V uplynulom roku bolo naše pracovisko aj organizátorom 15. ročníka seminára Etnológ a múzeum, ktorý sa konal začiatkom novembra v Martine na tému Dokumentácia druhej polovice 20. storočia a súčasnosti. Táto problematika sa ukázala byť veľmi živou a otvorenou témou nielen v kruhoch múzejníkov. Táto mimoriadne aktívna diskusia potvrdila, že zvolená téma je nadmieru aktuálna a zaujímavá, pričom viaceré regionálne múzeá sa jej venujú veľmi zodpovedne a cieľavedome. Súčasťou programu seminára bolo aj otvorenie panelovej výstavy Jedno miesto – veľa svetov: geografická variabilita životných stratégií v slovenskej spoločnosti, ktorá je jedným z výstupov projektu, riešeného kolektívom pracovníkov Katedry humánnej geografie a demogeografie Prírodovedeckej fakulty UK v Bratislave v rokoch 2008 – 2011, s finančnou podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja. Výstava vo fotografickej a textovej skratke veľmi zaujímavovo vypovedá o rôznorodosti životných príbehov rodín a domácností vo vidieckom prostredí piatich regiónov Slovenska a návštevníci múzea mali možnosť pozrieť si ju až do konca decembra.

V septembri, pri príležitosti 123. výročia narodenia a 40. výročia úmrtia umelca, sa v Múzeu Martina Benku už tradične konala Spomienková slávnosť M. Benku, spojená s odovzdávaním Ceny Martina Benku za rok 2010. Cenu, v uplynulom roku už po tridsiatyšiestykrát, udelila Rada Fondu výtvarných umení na základe odporú-

Obr. 5. Predseda Rady FVU Ing. arch. P. Brtko odovzdáva Cenu Martina Benku za rok 2010 za výtvarnú tvorbu Mgr. art. I. Herenyimu. Foto M. Ferklová, 2011

Obr. 6. Slávnostná atmosféra v Múzeu M. Benku počas Spomienkovej slávnosti Martina Benku spojenej s odovzdávaním Ceny M. Benku za rok 2010. Foto M. Ferklová, 2011

Obr. 7. Výstava Martin Benka (1888 – 1971) realizovaná (marec – júl 2011) pri príležitosti 40. výročia úmrtia umelca v Liptovskej galérii P. M. Bohúňa v Liptovskom Mikuláši, v autorskej koncepcii Anny Oláhovej. Foto E. Dudziková, 2011

čania komisie pre Správu pozostalosti M. Benku. Spomienková slávnosť a odovzdávanie Ceny M. Benku sú každoročným, síce komorným, ale dôstojným podujatím múzea, majúcim svoj nezastupiteľný význam v rozvoji a propagácii slovenského výtvarného umenia.

Slovenské národné múzeum bolo správou diela Martina Benku poverené už v roku 1960, kedy autor venoval štátu formou Darovacej zmluvy podstatnú časť svojej tvorby. Na základe závetu zanechal štátu aj ostatné umelecké dielo, budovu a veci osobného charakteru. Finančnú pozostalosť – vrátane autorských práv – spravuje komisia pre Správu pozostalosti M. Benku pri Fonde výtvarných umení v Bratislave. Múzeum sa pri správe zvereného majetku snaží plne rešpektovať želanie M. Benku v jeho poslednej vôli: „dom... sa stane pamätným múzeom mojej celoživotnej práce a inej práce na poliach štúdia a môjho snaženia. Mojou vôľou je, aby sa táto podmienka plne rešpektovala aj po mojej smrti... a všetky darované diela a zariadenie... ostanú v tomto dome, ako pamätnom múzeu tak, ako sa teraz nachádzajú“. SNM zabezpečuje prevádzku Múzea Martina Benku, ktoré bolo verejnosti v plnom rozsahu prístupné roku 1972, v zmysle majstrovho želania. Objekt múzea však od svojho stavebného ukončenia (1958) neprešiel celkovou rekonštrukciou. V 90. rokoch 20. storočia boli realizované iba čiastkové opravy. To, že budova múzea si vyžaduje náležité opravy je už viac ako citeľné. V nevyhovujúcom, až havarijnom stave sú predovšetkým všetky vnútorné inštalácie, strecha, vykurovací systém a výmenníková stanica, ako aj vnútorné a vonkajšie otvory. Spracovaný zámer obnovy objektu sa práve preto týka hlavne modernizácie kotolne, rekonštruk-

cie už nevyhovujúcej elektroinštalácie, veľmi nutného vybudovania vyhovujúcich depozitárnych priestorov na uloženie výtvarných diel M. Benku (viac ako 10 000 zbierkových predmetov), ako aj doteraz neexistujúcich sociálnych zariadení pre návštevnícku verejnosť, dobudovanie EZS a modernizáciu EPS. Naším cieľom je vypracovanie projektovej dokumentácie a realizácia rekonštrukcie objektu v čo najkratšom možnom termíne. Dôležité je, aby touto obnovou došlo k primeranému zhodnoteniu tohto pamiatkového objektu, hlavne k vyhovujúcemu uloženiu a dôslednému zabezpečeniu výtvarných diel a zároveň ku skvalitneniu služieb poskytovaných návštevníckej verejnosti.

Máj 2012

FROM THE ACTIVITIES OF THE SLOVAK NATIONAL MUSEUM IN MARTIN IN 2011

Mária Halmová, The Slovak National Museum in Martin;

e-mail: maria.halmova@snm.sk

In the introduction to our report, we will briefly mention two investment projects of the museum, which we addressed in more detail in a similar report in the last year's issue of the Proceedings. The three-year project of repairing of roofing shingles at the objects in the Museum of the Slovak Village in the first half of the last year was successfully completed by submitting the final report that the National Focal Point for the EEA Financial Mechanism and the Financial Mechanism NF Government Office of the Slovak Republic received with no comments. Unfortunately, the second project, which is the total reconstruction of the first building of the Slovak National Museum, took a time lag. Almost a full calendar year was conducted in anticipation of completion of the procurement process of vendor works implemented by the Ministry of Culture of the Slovak Republic. Ices moved up in April 2012, when we passed the object as building site and currently construction work have fully launched. We have mentioned several times in the contributions the poor condition of the 2nd SNM building, especially its roof and infrastructure. Based on the submitted plan for the complete reconstruction of the building the Ministry of Culture gave us in 2011 purpose financial contribution for the pre-project and project preparation of the first stage of reconstruction. The first stage of reconstruction includes building survey and building orientation, architectural design of reconstruction of the building and extension deposits, condition survey and assessment of the technical condition of the building and its architectural, artistic craft and art elements, design of planning permission and, at last, project documentation for the construction project. Concerning the vastness of the project, operational needs of the museum, but especially to the volume of funds, which can be obtained in a grant programme, the planned reconstruction of the second building, unfortunately, will probably have to be divided into several stages. In the first stage, we decided to restore the roof, including a glazed roof at the garden tract with particular stress on the improvement of heat and light design features. In addition, there will be a reconstruction of sanitary facilities and installations and the reconstruction of the facade, including windows recovery. We consider these works necessary and,

important; they, by their nature, shall by no means affect other reconstructive interventions on the object.

From the events that the museum prepared and lived with in the past year, we would like to mention especially the 25th International Conference of the European Association of Museums in the open air held on 20 – 25 August for the first time in the territory of the Slovak Republic. The conference was attended by 108 experts from 18 European countries (Belgium, Bulgaria, Germany, Denmark, Estonia, Finland, Great Britain, Hungary, Croatia, Norway, Netherlands, Poland, Romania, Russia, Sweden, Switzerland, Serbia, Ukraine), and one participant from Australia. The participants were, of course, representatives of the organizers and workers of other Czech and Slovak Museums in the open air. The main organizer of the conference was the Slovak National Museum; the Wallachian Open Air Museum in Rožnov-pod-Radhoštěm secured the programme on the Czech side. Apart from the positive evaluation of the conference and its successful course by the participants themselves, a big positive of the event is adoption of two prospective museologists from Slovakia as the Association members.

Last year our workplace also organized the 15th seminar called ‘Ethnology and Museum’, held in early November in Martin and focused on ‘Documentation of the second half of the 20th century and nowadays’. The issue proved to be a very lively and open theme not only among museologists; it confirmed that the chosen topic was extremely timely and interesting, with a number of regional museums dedicated to it very seriously and purposefully. The programme of the seminar included also the opening of a panel show ‘One place – many worlds: geographic variability of life strategies in Slovak society’; it was one of the outputs tackled by the project team from the Department of Human Geography and Demo-geography at the Faculty of Natural Sciences of Comenius University in Bratislava in 2008 – 2011 with the financial support of the Slovak Research and Development Agency. The exhibition in its photographic and textual aspects told a very interesting story on variety of life stories of families and households in rural areas of five regions of Slovakia and museum visitors had a chance to see it until the end of December.

In September, on the 123rd birthday and 40 years since the death of the artist Martin Benka, the Martin Benka Museum traditionally held Commemoration of Martin Benka, associated with granting of Martin Benka Prize for 2010. The Fine Arts Fund granted prize already for the thirty-sixth time on the recommendation of the Commission for the Martin Benka Estate Administration. Commemoration and awarding of the prize are an annual, though a bit chamber, but a worthy museum event, having its irreplaceable importance in the development and promotion of Slovak art.

The Slovak National Museum was entrusted by the management of Martin Benka works already in 1960, when the author donated a substantial part of his work to the state by the deed of gift. Based on the will, he left also other artwork, building and the things of personal character to the state. The Commission for the Martin Benka Estate Administration at the Fund for Fine Arts in Bratislava administers financial estate, including copyrights. At the management of the entrusted property the museum is trying to respect the wishes of Martin Benka in his last will and testament in

full extent: 'the house ... shall become a memorial museum of my lifetime and other work in the fields of study and my efforts. My will is to respect fully this condition even after my death ... and all donations of work and furnishing ... shall remain in the house as they are now as a memorial museum.' The SNM provides operation of the Martin Benka Museum that was opened to the public fully in 1972, according to the Master's wishes. However, the building of the museum has not undergone a total refurbishment since its construction completion (1958). In the nineties of the 20th century, only partial repairs were carried out. The fact that the museum building needs a proper repair is more than noticeable. Unsatisfactory, even critical state of disrepair mostly all indoor plumbing, a roof, heating system and its substation, and internal and external openings. The finished object renovation project concerns mainly in updating of the particular boiler, renovation of already unsatisfactory wiring, extremely important building of a compliant storage rooms for storing artworks of Martin Benka (more than 10,000 artefacts), yet non-existent visitor sanitary facilities, installation of security systems and upgrading of fire protection. Our goal is to prepare the design and implement the reconstruction of the building in the shortest possible time. It is important that this recovery is adequate appreciation of the cultural heritage object, especially conforming to save and ensure the consistent artwork and to improve the quality of services provided to visitors.

May 2012

RECENZIE A INFORMÁCIE

SLAVKOVSKÝ, Peter. *Svet roľníka. Agrárna kultúra Slovenska ako predmet etnografického výskumu*. Bratislava : Veda, 2011, 135 s. ISBN 978-80-224-1250-6. Anglické resumé.

Kniha *Svet roľníka*. Agrárna kultúra ako predmet etnografického výskumu je výsledkom parciálnej časti širokého spektra viac ako 40-ročnej práce Petra Slavkovského, venovanej tradičnej agrárnej kultúre. Popri nosných témach, napr. sezónne poľnohospodárske práce, problematika žatvy a mlatby, odborná a organizačná príprava Etnografického atlasu Slovenska, Encyklopédie ľudovej kultúry Slovenska a i. sa tiež venoval popularizovaniu výsledkov slovenskej agrárnej etnografie a jej dejinám. V tejto oblasti väčšiu pozornosť venoval dielu D. G. Licharda a jeho významu pre slovenskú etnológiu (In *Slovenský národopis*, 2, 1973, s. 103-114.). Postupným rozširovaním svojich výskumov a s využitím bohatých poznatkov mnohých bádateľov, ktorí sa priamo alebo okrajovo zaoberali týmito otázkami (najmä V. Urbancová: 1970, 1987 a J. Podolák: 1989) pripravil pre čitateľov toto ucelebné kompendium.

Ako predurčuje podtitul knihy a ako sám autor píše v jej úvode, poslaním publikácie je podať prehľad vývinu etnografického záujmu o problematiku agrárnej kultúry Slovenska v dobových kultúrnohistorických kontextoch. Ťažisko skúmanej problematiky kladie Slavkovský do obdobia od konca 18. storočia až po 50. roky 20. storočia. Je to obdobie nadobúdania charakteristických znakov roľníckej kultúry Slovákov, jej vyhranenia do mnohých regionálnych podôb, až po jej kontinuálne zavŕšenie začiatkom 2. polovice 20. storočia. Ako sa v tomto časovom priereze menili historické a sociálno-hospodárske podmienky spôsobu života a kultúry roľníkov na území Slovenska, tak sa menili aj dôvody, názory a metódy odborných prístupov ich štúdia.

V úvode naznačenú problematiku P. Slavkovský rozoberá a hodnotí v troch nosných kapitolách: Začiatky vedeckého záujmu o poľnohospodárstvo – od fyziokratizmu k romantizmu (s. 17-38); Od romantizmu k historickému materializmu. Agrárna kultúra – súčasť kultúrneho dedičstva (s. 39-56); Kolektívizácia poľnohospodárstva – diskontinuita vo vývine agrárnej kultúry i metódach skúmania. Etnologická a muzeologická reflexia prvého obdobia kolektívizácie (s. 57-74).

Nasleduje: Záver (s. 75-82); Prílohy (s. 83-123); Literatúra (s. 124-129) a Resumé (s. 131-133).

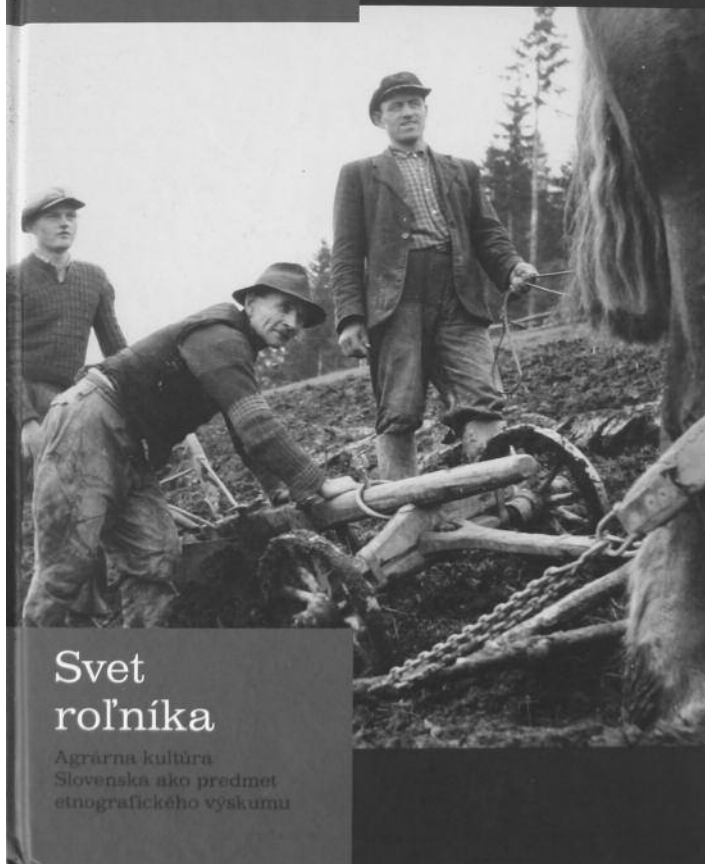
Začiatky záujmu o roľníka a jeho prácu sa stali predmetom vlastivedného záujmu na Slovensku už v 1. polovici 18. storočia, teda takmer o 100 rokov skôr, ako sa etnológia začala formovať ako samostatný vedný odbor. Pre dejiny agrárnej etnografie má význam predovšetkým dielo Mateja Bela *Tractatus de rustica hungarorum* (O uhorskom poľnohospodárstve), v ktorom venuje veľa pozornosti samotnému poľnohospodárstvu, ale aj spôsobu života roľníckych vrstiev v tomto období.

Systematický záujem o ľud, jeho život, prácu a kultúru sa začal realizovať až v 2. polovici 18. storočia. V oblasti politicko-ekonomickej, spoločenskej a kultúrnej to bolo obdobie významných reforiem, zameraných na zveľaďovanie krajiny a hlavne poľnohospodárstva. Boli to predovšetkým reformy Márie Terézie a Jozefa II. a ich rôzne nariadenia a predpisy, ktoré sú však v tejto práci mimo jej rámca. Ideový základ týchto reforiem vychádzal z osvietensko-racionalistických snáh. V oblasti poľnohospodárstva to boli predovšetkým názory fyziokratov, ktorí označovali pôdu za základ národného bohatstva a prácu roľníka za jedinú produktívnu činnosť.

Počnúc 70. rokmi 18. storočia začína vychádzať poľnohospodárska osvetová literatúra. V nej sa osvietenci obracali priamo na roľníkov s rôznymi radami, príkazmi, kritikou starých spôsobov práce a zvykov a s odporúčaním nových foriem práce. Viacerí osvietenski vzdelanci sa venovali aj aktuálnemu stavu poľnohospodárstva a spôsobu života roľníkov v okruhu svojho pôsobenia. Zozbierali tak cenné údaje dokladajúce obraz o poľnohospodárstve na Slovensku v 18. a 1. polovici 19. storočia. V tomto období začala byť na Slovensku známa aj zahraničná poľnohospodárska literatúra, z ktorej čerпали a vychádzali vo svojich prácach osvietenski vzdelanci, pochádzajúci prevažne z radov katolíckeho duchovenstva. Z nich Slavkovský v práci venuje pozornosť najmä pôsobeniu bernolákovcov: J. Fándlymu a jeho najvýznamnejšiemu dielu *Pilní domajší a poľný hospodár*; A. Bernolákovi a jeho dielu *Nauka o poľnohospodárstve*. Ako cenné pramene etnografického štúdia poľnohospodárstva uvádza autorov, ktorých literatúra bola zameraná na výchovu (J. Feješ, J. Hrdlička, J. Fándly, P. Michalko). Pramene etnografického poznania sa nachádzajú aj v súvekových cestopisoch A. Ch. Zipsera, A. Medňanského, L. Bartholomei-desa, J. Melzera a i.

Koncom 18. a začiatkom 19. storočia sa po prvýkrát začínajú uplatňovať v štúdiu poľnohospodárstva kritériá etnológie. Tradičné spôsoby hospodárenia a spôsobu života a kultúry vidieckeho života sa začínajú chápať ako súčasť ľudovej kultúry, ktorá spolu s jazykom ľudu sa v období národného obrodovania považovala za základ pri formovaní kultúry národnej (PODOLÁK, J. *Poľnohospodárstvo na Slovensku* ako predmet etnografického výskumu. In *ZSNM* 83 – *Etnografia* 30, s. 15. Pozn. P. Slavkovský nesprávne uvádza s. 18). V tomto smere hodnotí autor knihy postoje J. Ribaya a J. Čaploviča. Výraznou osobnosťou tohto obdobia bol predovšetkým J. Čaplovič, považovaný za zakladateľa etnografie ako samostatného vedného odboru v Uhorsku. V návrhoch svojich diel sa jasne vyjadril za skúmanie tradičných foriem poľného hospodárenia a chovu hospodárskych zvierat ako súčasti ľudovej kultúry, ktorá obsahuje špecifické znaky etnickej osobitosti.

Peter Slavkovský

Svet roľníka

Agrárna kultúra
Slovenska ako predmet
etnografického výskumu

V závere prvej kapitoly hodnotí Slavkovský osobnosť a dielo národného dejateľa štúrovského obdobia D. G. Licharda, pričom z podaného rozboru vidno, že autor sa tejto významnej osobnosti na poli skúmania dejín slovenského poľnohospodárstva venoval najpodrobnejšie a prináša i najfundovanejší rozbor jeho činnosti. Iba pripomíname, že spisy a časopisy vydávané Lichardom majú význam pre etnografiu v tom, že nám umožňujú spresniť poznanie o vtedajšej úrovni jednotlivých poľnohospodárskych odvetví, sledovať prvé pokusy so zavádzaním nových druhov plodín, nástrojov, pracovných techník a postupov, zisťovať rozdiely vo vývoji jednotlivých oblastí, sledovať hranice rozšírenia typov náradia a pod.

Druhá kapitola knihy je venovaná rozboru etnografického záujmu o agrárnu kultúru od polovice 19. do polovice 20. storočia. Nové predpoklady na výskum a zhromažďovanie podkladov o spôsobe života ľudových vrstiev na Slovensku sa v tomto období spájajú so založením Matice slovenskej. Najvýznamnejším metodikom

národopisnej činnosti sa v tomto období stal P. Dobšinský. Slavkovský obzvlášť upozorňuje na jeho zaujímavé informácie o deľbe práce podľa veku a pohlavia a o hierarchii v rodine. Na Dobšinského prácu a myšlienky nadviazal v 80. rokoch 19. storočia historik F. V. Sasinek, ktorý napr. vyčítal súdobým zberateľom jednostrannú orientáciu na výskum folklórnych a zvykoslovných javov, a zdôrazňoval potrebu založenia inštitúcie múzejného charakteru.

Táto myšlienka našla najhorlivejšieho stúpenca v osobe A. Kmeťa, zakladateľa Muzeálnej slovenskej spoločnosti (ďalej MSS), ktorý bol koncom 19. a začiatkom 20. storočia vedúcou osobnosťou vlastivedného bádania na Slovensku. Autor hodnotí A. Kmeťa tiež ako veľkého organizátora vedeckého života, zberateľa a vydavateľa. Z ďalších dejateľov MSS pokračoval a vynikal v agrárno-etnografických výskumoch najmä P. Sochán. Venoval sa predovšetkým skúmaniu pracovných zvykov, pranostík a žatevných piesní. Jeho práce a bohatá fotografická dokumentácia sú významnými prvkami obrazu vývinu agrárnej kultúry Slovenska v danom období.

V období pred 1. svetovou vojnou sa problematika tradičného poľnohospodárstva objavuje v knižných monografiách K. A. Medveckého, K. Chotka a J. Bodnára. Sporadické poznatky o poľnohospodárstve boli uverejňované aj Sborníku MSS a v Časopise MSS.

Veľa etnografických postrehov, odpozorovaných z reálneho života o slovenskej dedine, živote a práci roľníckeho obyvateľstva na začiatku 20. storočia nachádzame i v slovenskej literatúre (M. Kukučín, J. G. Tajovský, B. Slančíková-Timrava, I. Krasko).

Po vzniku 1. ČSR etnografický výskum poľnohospodárstva rozvíjali prví absolventi štúdia národopisu na Slovensku, predovšetkým J. Mjartan a R. Bednárík zo školy K. Chotka. Za veľký prínos J. Mjartana pre publikovanie agrotechnických príspevkov považuje autor monografie založenie a redigovanie Národopisného zborníka Matice slovenskej. R. Bednárík sa skúmaniu poľnohospodárstva a pastierstva venoval prevažne v súvislosti s prípravou národopisných expozícií Slovenského národného múzea. Pri syntéze ľudovej kultúry Slovenska (Slovenská vlastiveda II.) využil predovšetkým materiál získaný dotazníkovým celoslovenským výskumom, ktorý v 40. rokoch 20. storočia organizovala Matica slovenská.

V závere druhej kapitoly prináša autor hodnotenie prínosu českých etnografov pre vývin agrárnej etnografie na Slovensku v medzivojnovom období. Predovšetkým vyzdvihuje K. Chotka, žiaka L. Niederleho. Veľkým prínosom boli i práce A. Václavíka, D. Stránskej a ďalších. Autor sa zmieňuje aj o význame maďarských monografií uhorských žúp, v ktorých sa nachádza veľa cenných údajov z oblasti tradičnej agrárnej kultúry z celého bývalého Uhorska, teda aj z územia Slovenska. Za osobitne hodnotnú považuje monografiu J. Nagya o oravskom regióne 90. rokov 19. storočia (J. Nagy. A Tótok otthonáról Árvamegyében) a veľkú syntézu A magyarság néprajza II.

V záverečnom hodnotení konštatuje, že i napriek viacerým pozitívnym výsledkom národopisnej vedy, dosiahnutým v medzivojnovom období, výskum a úroveň výsledkov štúdia poľnohospodárstva zaostávala za úrovňou dosiahnutou v okolitých štátoch. Príčiny tohto stavu vidí v celkovej spoločenskej a ekonomickej situácii a postavení Slovenska v bývalej Československej republike, v absencii potrebného počtu profesionálne pripravených etnografov a v nedostatku finančných prostriedkov.

Tretia kapitola knihy prináša vedeckú analýzu štúdia agrárnej kultúry v období kolektivizácie poľnohospodárstva, kedy sa tradičná agrárna kultúra stáva historickou kategóriou a bol prerušený kontinuálny vývoj slovenského poľnohospodárstva i metód jeho skúmania. Časovo vymedzuje toto obdobie od roku 1948 do konca 50. rokov 20. storočia, kedy dochádza k zavŕšeniu jeho prvej etapy.

P. Slavkovský je jedným z prvých slovenských etnografov, ktorý sa podujal na vedeckú analýzu tohto nového, zložitého a rozporov plného obdobia z pohľadu jeho štúdia slovenskými etnografmi, so zameraním na agrárnu kultúru.

Spoločenské, politické a ekonomické zmeny po roku 1948 znamenali významnú diskontinuitu vo vývine agrárnej kultúry i v celkovom spôsobe života vidieckeho obyvateľstva. Bola to predovšetkým kolektivizácia poľnohospodárstva, ktorú u nás presadzovali vtedajšie politické elity podľa sovietskeho politického modelu. V skratke povedané, bolo to obdobie, v ktorom sa búrali staré princípy bez toho, aby existovali nové. Tie sa vytvárali až neskôr, často v tvrdom konflikte hodnôt. Naopak, z pohľadu vtedajších stranických dokumentov a propagačných materiálov išlo o významnú a pozitívnu zmenu v spôsobe života obyvateľov spojených s poľnohospodárskou prvovýrobou.

Táto dôležitá kauzalita nemohla obísť ani slovenskú etnológiu a muzeológiu. Jej vtedajší predstavitelia boli nútení plniť ideologické požiadavky, v ktorých išlo o „využitie etnografie ako jednej z dôležitých historických disciplín a potrebe dať ju do služieb ľudu pri budovaní komunistickej spoločnosti“. Mala dokázať zákonitosť a dejinnú nevyhnutnosť vývoja života slovenskej dediny k socializmu a ďalej ku komunizmu, a tým podporiť vtedajšiu hospodársku a ideovú premenu dediny a tiež zhodnotiť tie zložky ľudovej kultúry, ktoré pomôžu budovať socializmus, novú socialistickú kultúru a nového socialistického človeka. Národopis sa tak začiatkom 50. rokov 20. storočia stal spoločenskou vedou, úlohou ktorej bolo podporiť kultúrnu politiku štátu.

Nová koncepcia slovenskej etnológie a jej výskumov sa utvárala na pôde vtedajšieho Národopisného ústavu SAV už začiatkom 50. rokov, kde sa pod vedením J. Mjartana začal formovať kolektív mladých pracovníkov. Jednou z ťažiskových výskumných úloh tohto kolektívu bola „Kultúra a spôsob života na družstevnej dedine“, v rámci ktorej majú osobitný význam z hľadiska formovania nových postulátov agroetnografie výskumy poľnohospodárstva. Touto úlohou bol poverený J. Podolák, neskôr sa k nemu pripojila V. Urbancová a E. Kahounová. Rozšírenie predmetu etnografického výskumu o nové javy, ktoré vznikali na dedine ako dôsledok socialistickej kolektivizácie poľnohospodárstva si vyžadovalo hľadanie nových metód bádania. Tieto nové javy nebolo možné skúmať tradičnými gnozeologickými postupmi etnografie, ale metódami, ideologicky postavenými na báze historického a dialektického materializmu. Inšpirujúcim sa v tomto smere pre slovenských vedcov stáva odborná literatúra sovietskych etnografov a ich metodika pre výskum družstevnej dediny.

Ako ďalej píše P. Slavkovský, teoretické a metodické zásady sformulované J. Mjartanom sa v praxi použili pri prvom výskume spôsobu života a kultúry družstevnej dediny v roku 1952 v horehronskej dedine Závadka nad Hronom, ktorý bol neskôr rozšírený na všetky horehronske obce. Po podrobnej analýze priebehu tak-

mer dve desaťročia trvajúceho plnenia tohto projektu prichádza P. Slavkovský s hodnotením, ktoré možno aplikovať a zovšeobecniť na priebeh a výsledky nielen agroetnografických, ale i ďalších okruhov ľudovej kultúry v období prebiehajúcej kolektivizácie slovenskej dediny. Roku 1969 vyšla národopisná monografia Horehronie, ktorej kapitolu Poľnohospodárstvo a pastierstvo vypracoval J. Podolák. So zásadným hodnotením P. Slavkovského možno len súhlasiť: „Je to významný príspevok k výskumu tradičnej agrárnej kultúry a organizácie chovu hospodárskych zvierat v tomto regióne Slovenska. Ťažko však hovoriť o analýze kultúry a spôsobu života tamojších roľníkov v období združstevňovania, resp. o dopade kolektivizácie a industriliazácie Slovenska na roľníka a jeho prácu“. Práca ako taká je významným počinom pre slovenskú etnológiu a tradičnú agrárnu etnografiu v tomto sledovanom období, a to tak z hľadiska faktografického materiálu, ako i z hľadiska metodologického a teoretického prínosu. V knihe by sme naopak márne hľadali bližšie a vedecké zhodnotenie dôsledkov socialistickej kolektivizácie poľnohospodárstva, či už vznik nových alebo zánik starých kultúrnych prejavov. Tieto sú v práci hodnotené iba veľmi útržkovite, alebo len konštatovaním ich zániku alebo všeobecným označením javu ako družstevné.

V druhej časti tejto kapitoly sa autor venuje problematike rozboru dokumentácie a prezentácie prestavby a poľnohospodárstva slovenskej dediny v slovenskom múzejníctve. Za príklad rozboru si zvolil výstavu „Slovenská dedina kedysi a dnes“, ktorú pripravilo v roku 1960 Slovenské národné múzeum.

Záver kapitoly venuje etnologickej a muzeologickej reflexii prvého obdobia kolektivizácie. Zamýšľa sa a zároveň hľadá vysvetlenie, prečo sa také „úspešné“ päťdesiate roky v živote nášho vidieka neobjavili v súdobých prácach a prečo neboli zhodnotené z pozícií historického materializmu, prečo sa nespĺnila vtedy jedna z hlavných úloh vednej disciplíny. Relevantnú odpoveď na túto otázku doteraz nepriniesli ani zodpovední riešitelia a participujúce inštitúcie. Sám vyslovuje názor, že slovenský národopis v 50. rokoch minulého storočia nedisponoval ani jednou vedeckou osobnosťou, ktorá by dokázala dobou požadované princípy historického materializmu aplikovať v národopise. Publikované práce vtedajších slovenských etnografov a múzejníkov vznikali v dobe, ktorá im určila svoje limity. Názory dobových autorov asi neboli len výsledkom získaných vedeckých poznatkov, ich analýzy a slobodného vyhodnotenia, ale často boli poznačené vonkajšími tlakmi.

Záver knihy autor venuje praktickému, metodologickému a teoretickému významu bádania dejín etnografického výskumu agrárnej kultúry Slovenska. Jeho prínos vidí v neodmysliteľnom predpoklade formovania samostatného vedného odboru, ale toto mu dáva i potrebnú historickú kontinuitu.

Vhodným doplnkom knihy sú prílohy ukážok originálnych textov niektorých osobností, uvedených v tejto publikácii. Pre materiálnu stránku tradičnej agrárnej kultúry vybral autor ukážky od L. Bartolomeidesa, J. Čaploviča a D. Licharda. Druhú časť príloh tvoria ukážky sociálnych kontextov agrárnej kultúry.

Kniha P. Slavkovského sa peknou grafickou úpravou podobá na jeho monografiu Svet na odchode (2009). Autorkou grafickej úpravy oboch kníh je Jana Sapáková. Prebal knihy a jej textovú časť dopĺňa 46 čiernobielych fotografií, zobrazujúcich rôzne stránky roľníckej práce „sveta na odchode“. Digitalizáciu obrazové-

ho materiálu spracoval Dušan Ratica. Autor P. Slavkovský si však nedal veľa námahy s ich výberom. Viac ako polovica fotografií bola publikovaná už v predchádzajúcej monografii a viaceré z nich sa objavujú v rade prác s tematikou poľnohospodárstva. Jednotlivé kapitoly dopĺňa aj 16 dobových portrétov a fotografií najvýznamnejších bádateľov, ktorí sa venovali agrárnej kultúre. Na zadnom prebale je z najvýznamnejších z nich zostavená obrazová galéria. Chýba nám tu však portrét jedného z najvýznamnejších slovenských etnológov, ktorý sa celú 2. polovicu 20. storočia, až takmer do súčasnosti, venoval výskumu tradičnej agrárnej kultúry a jej dejín, J. Podoláka. V zozname literatúry absentuje tiež jeho posledná syntetizujúca monografia „Tradičné poľnohospodárstvo na Slovensku“ (2008), ktorá prináša mnoho informácií k dejinám etnografického výskumu slovenského poľnohospodárstva.

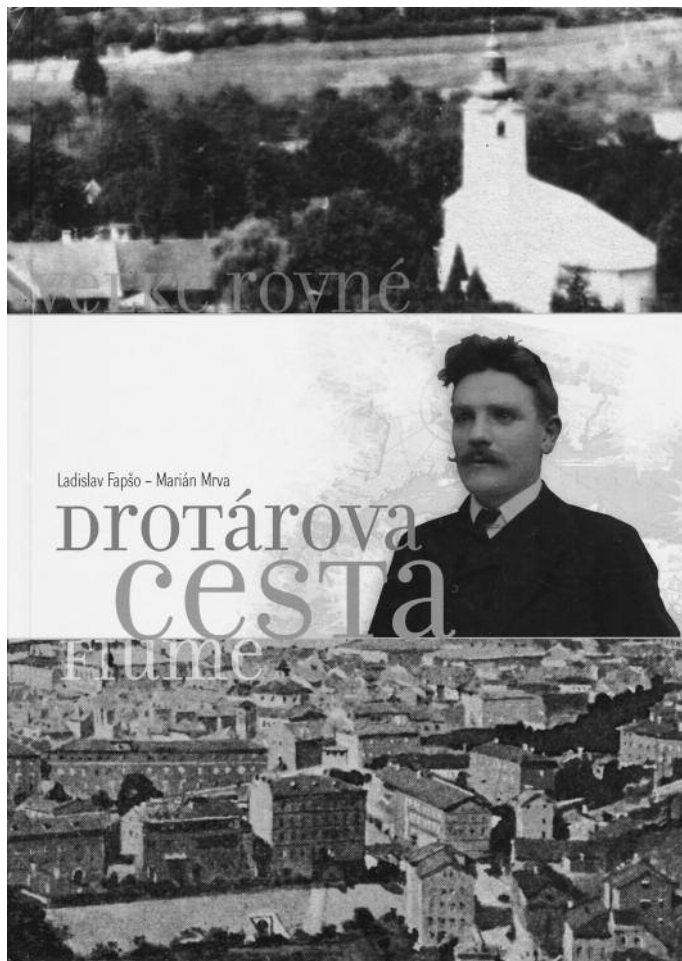
Zásluhou P. Slavkovského sa dostáva k čitateľovi dielo, ktoré mu umožní sledovať prínos slovenských dejateľov, etnografov (i českých), spisovateľov a iných do vývoja bádania dejín agrárnej etnografie, na pozadí konkrétnych kultúrnych a politických udalostí. Zaiste rad diskusií a polemiku vyvolajú jeho názory obsiahnuté v poslednej kapitole. Mali by prispieť k ďalšiemu kritickému hodnoteniu vývoja národopisnej vedy a múzejníctva v období vývoja našej spoločnosti od 50. rokov 20. storočia.

Stanislav Horváth

FAPŠO, Ladislav – MRVA, Marián. *Drotárova cesta*. Žilina : Vydalo Facta non verba, a. z., 2010, 160 s. Chorvátske a anglické resumé. Obrazová príloha v texte. ISBN978-80-970478-1-8.

Rok 2010 – čo sa týka odbornej spisby, zaoberajúcej sa tematikou drotárstva – bol zaujímavý. Na knižný trh sa dostali dva veľmi pozoruhodné tituly. Jednou z nich bola publikácia *Drotárstvo – Veľká kniha o slovenskom drotárstve* (autorský kolektív Jana Adamusová, Katarína Hallonová, Katarína Kendrová, Alojz Kmotrík a Monika Váleková), ktorú spoločne pripravili Matica slovenská, Považské múzeum v Žiline a Kysucké múzeum v Čadci. Druhou publikáciou bola kniha *Drotárova cesta*, ktorá vzišla zo spolupráce Ladislava Fapšu a Mariána Mrvu, a jej sa aj budeme v príspevku venovať. Autori pripravili a do knižnej podoby pretransformovali svoje novozískané poznatky z výskumov z oblasti drotárstva. Pretože sa obidvaja už nejaký čas pohybujú v „drotárskom svete“ a majú s drotármi veľa spoločného, neustále pokračujú vo svojej výskumnej práci týkajúcej sa drotárstva, majú o to viac možností ponúknuť a odovzdať širokej čitateľskej verejnosti svoje skúsenosti a poznatky. Pri výskumoch objavili nové skutočnosti, ktoré sa stali súčasťou publikácie, a dopĺňajú tak biele miesta v mozaike dejín slovenského drotárstva. Na „scénu histórie“ vyniesli drotársku rodinu Františka Húserika z Veľkého Rovného, rodinu, ktorá doposiaľ stála v tieni mien iných drotárskych rodín. Ústrednou postavou knihy sa stal drotársky majster F. Húserík, ktorého životnú púť a púť jeho rodiny sledovali na Slovensku, Rakúsku a najmä v Chorvátsku, kde sa nakoniec táto rodina usadila. Poskladali zaujímavú mozaiku historických faktov a životných osudov. V rámci knižnej tvorby na Slovensku, týkajúcej sa dejín slovenského drotárstva, sa tak kniha stala jednou z prvých komplexnejších prác o konkrétnom drotárovi.

Predmetom ich výskumu bola neznáma drotárska rodina F. Húserika, u ktorej sa na príklade konkrétnych plošných prameňov a najmä autentických prameňov (predmetov) pokúsili objasniť určité historické fakty. K prezentácii výsledkov dospeli analýzou historických, hospodárskych, spoločenských a kultúrnych súvislostí a priniesli nové pohľady do danej problematiky. Uvedené analýzy prelínajú s príkladmi tradičného drotárskeho remesla na našom území v určitej historickej retrospektíve 20. storočia.

Kniha je členená do kapitol. Po úvodnej kapitole nasleduje jedenásť základných, v ktorých je zhodnotená hlavná problematika skúmaného javu (drotárska rodina F. Húseríka) a jeho opisu a hodnoteniu sa venujú obidvaja autori. Za záverom publikácie nasleduje chorvátske a anglické resumé. Celá kniha je bohato ilustrovaná rôznorodou čiernobiela a farebnou obrazovou prílohou.

V úvodnej kapitole Slovo na úvod autori krátko opisujú obsahové zameranie hlavných kapitol a podávajú stručný prehľad o vedecko-náučných publikáciách, viažucich sa k dejinám drotárstva.

V prvej kapitole pod názvom Drotárstvo hodnotia niektoré základné, v literatúre už publikované poznatky za tým účelom, aby čitateľ lepšie pochopil práve prezentovaný skutočný príbeh skúmanej drotárskej rodiny v rámci konkrétneho historického obdobia. Zároveň potvrdzujú tú skutočnosť, že všetci autori, ktorí sa doposiaľ venovali dejinám drotárstva, sa zhodli na tom, že za miesto zrodu môžeme považo-

vať oblasť severozápadného Slovenska, medzi Veľkou Bytčou a Žilinou. Detailne si všímajú vývoj názvu – pomenovania pre toho, kto pracoval s drôtom, pričom zdôrazňujú, že v podstate až od roku 1832 sa začína používať názov drotárius, ktorý sa uplatňoval až do roku 1880, kedy drotárstvo začalo výraznejšie prerastať do priemyselnej výroby.

Druhá kapitola Rodisko: Veľké Rovné predstavuje uvedenú lokalitu, obec na severozápadnom Slovensku (na tzv. Hornom Považí), ktorá je považovaná za centrum slovenského drotárstva. Drotárske remeslo ovplyvnilo obec do takej miery, že od polovice 19. storočia začala používať v obecnom znaku vandrujúceho drotára s palicou. V druhej polovici 19. storočia sa drotárskemu remeslu venovalo viac ako 70 % mužskej populácie. Drotári z Veľkého Rovného migrovali za prácou nielen po Uhorsku a neskôr Rakúsko-Uhorsku, ale i do Ruska, Nemecka a ďalších krajín sveta. Zakladali drotárske dielne a svojimi výrobkami sa prispôbovali potrebám zákazníkov v danej krajine. Dodnes v prostredí Veľkého Rovného rezonujú mená známych drotárskych rodín, ako napr. Kmecíkovci, Bačkorovci, Pokrivackí, Kučárovci, Ninisovci, Ničietovci, Bieščarovci, Belonoci, Komadovci a mnohých ďalších. Doteraz však neexistuje ich komplexný zoznam. Z Veľkého Rovného pochádzala i skúmaná drotárska rodina F. Húseríka, ktorej životu a práci sú venované hlavné kapitoly knihy. Je to drotárska rodina, vytratená z pamäti spoluobčanov Veľkého Rovného, a bez písomných poznatkov, ale jej objavenie a nájdené materiály vyplnili ďalšiu medzeru v dejinách slovenského drotárstva. Autori tak na základe analýzy výsledkov svojich výskumov na Slovensku, v Rakúsku, Maďarsku a najviac v Chorvátsku pristúpili k prezentácii dosiahnutých výsledkov.

Drotárstvo je slovenský fenomén. K jeho najväčšiemu rozšíreniu došlo v priebehu 19. storočia, kedy na Slovensku v kysucko-trenčianskej a spišskej oblasti zamestnávalo prakticky celé mužské obyvateľstvo. Široký sortiment výrobkov viedol drotárov aj mimo územia Slovenska, pričom ich postavenie a podmienky práce boli v jednotlivých krajinách diferencované. Podobný osud mala i rodina F. Húseríka, ktorého opisu je venovaná tretia kapitola On: František Húserík. F. Húserík bol typickým predstaviteľom tohto remesla, robil to, čo robili drotári dlhú dobu pred ním, spracovával drôt a plech do podoby predmetov každodennej potreby. Pochádzal z Veľkého Rovného z časti Horevsie, z ktorej boli známe ďalšie významné drotárske rodiny, ako napr. Rácikovci, Cánikovci, Kurucárovci, Drndúlovci, Babrošovci a ďalší. Boli to „drotárske cesty“ s otcom a ďalšími príbuznými, ktoré priviedli rodinu Húseríkovcov do Chorvátska do mesta Fiume (od roku 1925 nazývanej Rjeka), kde založili v roku 1910 drotársko-plechársku dielňu v časti Rjeka – Trsat (pretože v Rjeke už pôsobila dielňa ich príbuzných Imricha Kubeníka a Michala Žadaníka).

V štvrtej kapitole Rodina autori predkladajú údaje o ďalších jednotlivých členoch rodiny Húseríkovcov a ich príbuzných Muchtínovcov. V nasledujúcej kapitole Brat Adam píšu o Adamovi Húseríkovi, Františkovom bratovi, ktorý bol najznámejším členom rodiny a svojimi schopnosťami a zručnosťou najviac zviditeľnil Húseríkovskú rodinu.

Autori v predmetnej publikácii nedokumentujú postavenie drotára Húseríka ako výrobcu – remeselníka v hodnotových systémoch, a to v rodine a v lokálnom spo-

ločenstve v sociálnom prostredí danej lokality. I pozorovaním týchto javov by bolo možné sledovať, čo bolo rozhodujúcim kritériom pre spoločenský status nimi skúmanej rodiny, aká bola ich sociálno-ekonomická pozícia, alebo či v skúmanom mikroregióne bola ich dielňa dôležitým miestom intenzívnych spoločenských kontaktov, vrátane kontaktov medzietnických, a to tak v rámci jednotky založenej na primárnych vzťahoch, ako i v rámci lokálneho spoločenstva či v širších regionálnych súvislostiach.

Ďalšia, šiesta kapitola Emigrácia sa zaoberá vysťahovalectvom drotárov z Veľkého Rovného a siedma kapitola Objavy hovorí o objavených archívnych materiáloch, ktoré pri svojich výskumových cestách autori našli, a ktoré potvrdzujú, kde všade viedli stopy príslušníkov rodiny Húseríkovcov.

V ôsmej kapitole Dielňa podávajú základné informácie o jej vzniku. Dielňu založil František Húserík st. so svojim švagrom Adamom Muchtínom. Pracovala nepretržite až do roku 2005. V pôvodnej podobe existovala ešte v roku 2007. V uvedenej kapitole absentuje jej stavebno-technický opis. Ten by určite z hľadiska výrobnotechnologického a spoločenského napomohol k vytvoreniu komplexnejšieho pohľadu a odpovedal by i na ďalšie otázky, napr. ako korešpondovala stavba dielne so stavebnou kultúrou príslušného regiónu, či sa navonok prejavovali určité odlišnosti alebo či bola identická so stavbami domáceho obyvateľstva. Určite by stálo za úvahu pri ďalšom podobnom riešení problematiky pozornosť upriamiť i na internetické súvislosti, kde na základe vytypovaných technických stavieb a výrobných zariadení môžeme hovoriť o prínose jednotlivých etník a etnických spoločenstiev do civilizačného rozvoja príslušného teritória.

Z etnografického hľadiska sú mimoriadne zaujímavé nasledujúce tri kapitoly, ktoré majú názvy Náradie, Materiál, Výrobky. V nich autori svoje teoretické úvahy podložili výskumným materiálom a kvôli lepšej názornosti pre čitateľov i kvalitnými obrazovými ilustráciami. Samotný výskum a taktiež získaný materiál potvrdili, že dôležitým zdrojom poznania drotárskych dejín je i vybavenie dielni, pracovné nástroje a sortiment výrobkov, ktoré sú zachované vo svojom autentickom prostredí. Žiaľ, dnes už nemáme veľa takýchto zachovaných dielni. Objav Húseríkovej dielne v Rjeke – Trsate je zatiaľ ojedinelý. V čase konania výskumu v dielni Trsate bolo zachované takmer kompletne náradie, ktoré vydalo autentické svedectvo, a to nielen o sortimente drotárskeho náradia, ale i o vzorke vyrábaných predmetov, ktoré presne zodpovedali zastúpeniu ručného a strojového vybavenia dielne. Uvedené predmety sa svojou vysokou výpovednou hodnotou stali akýmsi „živým“ svedectvom minulosti. Výhodou bádateľov bola i tá skutočnosť, že dielňa bola od doby svojho vzniku spreď 1. svetovej vojny stále na pôvodnom mieste. Samotný sortiment náradia v nej zároveň umožnilo určiť, aký sortiment výrobkov dielňa vyrábala. Autori pri popise náradia, materiálov i výrobkov používali pomenovanie vtedy bežne používané starými majstrami. Viedlo ich k tomu zachovanie určitej autentickosti pri ich popise. Informácie získané opisom dielne F. Húseríka a doteraz publikované práce, týkajúce sa tejto témy, nám dávajú ďalšiu možnosť vytvorenia ešte lepšej predstavy o náradí a produkcii i iných podobných dielni, ktoré zakladali drotári z Veľkého Rovného takmer po celom svete. Napriek tomu, že sa mohli odlišovať v jednotlivých krajinách, ich všeobecné princípy zostávali nemenné.

Kniha Ladislava Fapšu a Mariána Mrvu Drotárova cesta síce neprináša komplexne spracovanú tému, ani nevypovedá o všetkých možných sledovaných javoch v danej problematike, ale je počínom, ktorý si určite zaslúži pozornosť, a to nielen odborných kruhov, ale i laickej verejnosti. Je veľmi hodnotným príspevkom „do skladačky“ poznania dejín slovenského drotárstva. Osobitne vidím prínos knihy nielen v jej obsahu, týkajúcom sa prezentácie doposiaľ neznámeho drotára, ale i v tom, že autori prostredníctvom života a práce drotára F. Húseríka zdokumentovali jeden z drotárskych príbehov, akých sa v minulosti veľa odohrávalo na Slovensku, i vo svete. Oceňujem podloženosť teórie kvalitným výskumným materiálom a špeciálne vyzdvihujem vynikajúcu obrazovú prílohu, ktorá pomohla dokumentovať skúmanú problematiku. Húseríkova dielňa v Trsate neďaleko Rjeki je jedným z najvýznamnejších objavov vo výskume drotárstva, aké sa objavili v posledných desaťročiach.

Úsilie autorov a ich predložené výsledky nás nabádajú k ďalším úvahám a snažím sa riešiť nové problémy, ktoré sa ešte i dnes vynárajú pri výskumoch drotárskeho remesla vôbec.

Daša Ferklová

JUBILEÁ

ŠTEFAN MRUŠKOVIČ

Začalo sa to roku 1958 na študentskej vedeckej konferencii v Prahe. Vtedy bolo na katedre histórie zvykom vymieňať si medzi Prahou a Bratislavou po jednom študentovi tretieho ročníka. Vďaka tomu som sa skamarátil s Edom Hegerom z Budmeríc. O pol roka neskôr nasledovala podobná konferencia v Bratislave, išiel som ta autostopom. Edo poznal moje etnografické záujmy, zaviedol ma na katedru k národopiscom a zoznámil ma s vtedajšími asistentmi Štefanom Mruškovičom a Jánom Michálkom. Odvtedy sme si so Štefanom písali, lebo ho zaujal môj záujem o hospodárske a sociálne dejiny Oravy, vrátane roľníckeho hospodárenia, salašníctva, plátenníctva a iných osobitostí. V marci 1960 som nastúpil do Oravského múzea a v septembri na dvojročnú vojenčinu. V tom čase som Štefanovi požičal svoju diplomovú prácu (bolo čo čítať – husto písaných 540 strán), v ktorej bol aj exkurz o ľudovom staviteľstve Oravy. Po návrate do práce v múzeu som sa intenzívnejšie venoval práve výskumom stavieb v teréne. Štefan sa roku 1963 stal riaditeľom martinského Slovenského národného múzea. Keďže sa už predtým zaoberal problémami budovania Múzea slovenskej dediny, a ja Múzeom oravskej dediny, požiadal ma, aby som do martinského zborníka napísal štúdiu o ľudovej architektúre hornej Oravy. To som síce urobil, ale narazil som na problém svojej slovenčiny. Bol som vychovaný v moravskom hanáckom nárečí, v pražských školách ma učili po česky a na Slovensku sa na mňa (od roku 1952) lepili nárečové prvky. Keď už som na Orave pobýval priemerne po dva mesiace v rokoch 1954 – 1959, najlepšie som sa naučil hovoriť v hornooravskom nárečí. To silno ovplyvnilo aj môj písomný prejav. Štefan mi moje chyby nielen opravil, ale aj napísal taký jazykový rozbor, že sa mi stal návodom na štúdium spisovnej slovenčiny. Za to som mu doteraz veľmi vďačný.

V roku 1964 vznikla subkomisia pre ľudové staviteľstvo, sídla a bývanie Medzinárodnej komisie pre výskum ľudovej kultúry Karpát a odvtedy sme sa stretávali častejšie na seminároch a konferenciách a na podobných akciách, konaných tiež v martinskom SNM. Mal som možnosť sledovať práce na prípravách a budovaní Múzea slovenskej dediny. Boli to obdobia bohaté, aj obdobia plné prekážok, a to od roku 1960 až doteraz. Preto si veľmi vážim, že Štefan do tohto nasmerova-

nia od počiatku vložil svoju autoritu bez zaváhania. Rozbehol túto činnosť na takú úroveň, že by už bolo veľmi neľahké ju zahamovať. Pri zrode zložitejších vedeckých počínov je vždy možné spochybňovať navrhované metódy a odkladať naštartovanie diela, ale Štefan vo vtedajšej hospodárskej a politickej situácii cítil, že ak sa nezačne práve vtedy, nebudeme mať nič. Veď táto myšlienka od začiatku 20. storočia už niekoľkokrát zaspala pre váhanie a odkladanie rozhodnutia. V Českej republike ostala len nostalgická spomienka na Národopisnú výstavu československú z roku 1895 (aj Valašské múzeum v prírode bolo do konca 60. rokov 20. storočia nevýznamným torzom). K metóde výskumov pre Múzeum slovenskej dediny a pre atlas som mal aj ja výhrady, ale tešil som sa z toho, že sa vôbec aktívna práca v teréne začala a mala svoje výsledky tak v dokumentácii stavieb, ako aj v narastaní zbierok. Veď nás všetkých udivovala potreba takého množstva napr. kuchynského riadu, ktorú sme začali lepšie chápať, až keď sa v múzeu inštalovali prvé interiéry domov. Martinskou výhodou bolo, že pracovníci (najmä starší od nás) dobre poznali terén a vedeli si vyberať kvalitu.

Štefana som si vždy vážil tiež ako etnografa – múzejníka. Mal široký bádateľský záber od ľudovej architektúry cez interiéry a nábytok po agrikultúru a obilné zásobnice. Jeho štúdie majú odbornú čistotu, nesledujú prestížnu prezentáciu autora, ale predovšetkým službu kolegom. Vo svojom interetnickom zameraní som veľmi ocenil, že Štefan vyhľadával spoluprácu s moravskými kolegami a podporoval výskumy národného pomedzia. Keď som pôsobil už v Rožnove pod Radhoštem, spolu so Slávkom Štikom sme si vážili spoluprácu našich múzeí, najmä na spoločnej účasti na konferenciách Museum vivum, Agricultura Carpatica, na spoločnom vzdelávaní sprievodcov múzeí v prírode, spoluprácu v subkomisiách MKKKKB. V mnohom prevzal Štefanovu štafetu jeho pokračovateľ v Martine Igor Krištek. Štefanova autorská účasť v rožnovskom zborníku Moravsko-slovenské vzťahy v ľudovej kultúre, rovnako ako v časopise *Ethnologia Europae Centralis* bola tiež veľmi cenená.

Pri tejto príležitosti sa musím priznať, ako som raz nevedomky zneužil naše priateľstvo. Ako šéf etnografického odboru rožnovského múzea som mal dva lieky na to, keď sa moji podriadení ponosovali na zlé pracovné podmienky, zlú organizáciu všetkého na svete a že sa to už ďalej nedá vydržať. Musím dodať, že to boli najmä ženy. Prvý liek na to bol, poslať ich do expozície a počúvať, o čom sa návštevníci rozprávajú. Potom poznali, že všetky naše útrapy stoja za tento pocit úžitku z našej práce. Druhým liekom bolo, poslať ich do Martina, aby videli, že výsledky ich práce nie sú o nič horšie ako v slávnom národnom múzeu a že ich kolegyne sa boria s rovnakými problémami. Lenže v Martine nás vždy prijal pán riaditeľ Mruškovič a jeho rozprávanie tak očarujúco na naše dámy zapôsobilo, že na tie chvíle s ním spomínajú doteraz. Takýto mocný zážitok im dodal novú energiu do práce. Toto som ja nikdy nedokázal.

Milý Števo, pri príležitosti Tvojho vzácneho jubilea Ti s poďakovaním za Tvoj ľudský vzťah ku kolegom želim zdravie a radosť, aby si stále prispieval k našej spoločnej tvorbe!

S vďakou Juro Langer

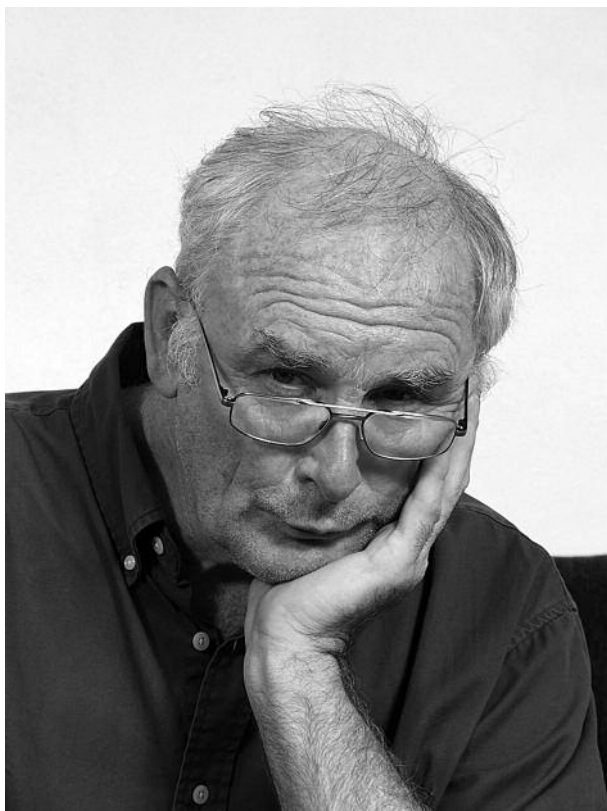
NEKROLÓGY

ZA FILIPOM LAŠUTOM

(*18. február 1945, Vrútky – †13. apríl 2012, Vrútky)

Niekoľko desiatok rokov odpracovaných v národnom múzeu v Martine ma naučilo vážiť si prácu všetkých, ktorí boli v múzeu pred tým, ako som doň nastúpila, ale aj tých, s ktorými som sa stretávala počas práce, aj keď už neboli dennými účastníkmi tej zvláštnej muzeálnej atmosféry, ktorá snáď pohltí každého, kto sa jej raz upíše. Nieкто celoživotne, nieкто iba na pár rokov, aby mohol mať natrvalo pocit spolupatričnosti, a to nielen s prácou a kolektívom, s ktorým bol predtým v dennom styku, ale najmä s tou neopakovateľnou atmosférou múzea, na ktorú sa nezabúda.

Filip Lašut bol jedným z tých, ktorí – obrazne povedané – pričuchli k múzeu na relatívne krátku dobu. Štyri roky tu bol fotografom, ktorý mal spoločný ateliér s majstrom Jánom Dérerom, u ktorého vlastne začínal ako učeň. Ináč to nebolo ani možné, pretože meno Dérer už v tom čase niečo znamenalo. V oblasti čiernobielej fotografie bol uznávaným majstrom, ktorého práca rezonovala nielen v domácom prostredí národného múzea, ale v profesionálnom svete fotografického dokumentu či umeleckej fotografie vôbec. Filip patril k tým viacerým žiakom Dérera, ktorí sa v priebehu rokov uňho v ateliéri vystriedali. Bol však šikovný, technicky veľmi zručný a za krátku dobu sa stal Dérerovi rovnocenným partnerom. Okrem toho sa veľmi rýchlo zžil s prostredím múzea, spoznal jeho zbierkový fond, pričom tieto znalosti dokázal vo svojej ďalšej praxi dokonale zúročiť. Chcel však pracovať samostatne, jeho snahou bolo vypracovať sa na dokonalého profesionála, schopného stotožniť sa so zobrazovaným javom prostredníctvom hľadáča svojho aparátu. Svoje chápanie fotografického remesla túžil, prirodzene, povýšiť od kvality technickej po umenie vo výraze. To ho nakoniec viedlo k tomu, že opustil ateliér na štvrtom poschodí Slovenského národného múzea, aby uplatnil svoje vedomosti v ďalšej celonárodnej inštitúcii v Martine, v Matici slovenskej. Stal sa tu na dlhé roky takpovediac dvorným fotografom, podrobne mapujúcim prostredie, spoločenské aktivity. Veľa času pritom venoval najmä zbierkam Slovenského národného literárneho múzea, ale aj fondom jej ostatných zložiek, či už to boli písomné alebo knižné. Jeho rukopis verného zobrazovateľa udalostí a osobností, a to nielen vo vzťahu k inštitúcii, ale aj k mestu, či neskôr celému Slovensku, nesú stovky čiernobielych

fotografických záznamov v archívnej dokumentácii Archívu literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice. Sen o vlastnej odbornej a umeleckej realizácii sa mu dokonale naplnil, keď sa osamostatnil a zriadil si v rodných Vrútkach vlastný fotoateliér. Vďaka jeho až závideniahodnej energii precestoval kvôli práci nielen celé územie Slovenska, ale navštívil aj zahraničie. Bol ochotný prekonať stovky kilometrov, aby bol pri tom a tam, kde sa práve niečo významné dialo, kde mohol hľadáčikom aparátu zachytiť všetko, čo považoval za jedinečné a neopakovateľné. Jeho životnou záľubou sa však stalo najmä dokumentovanie ochotníckeho divadla. Nevynechal jediná možnosť, aby zachytil jeho aktivity doma, ba i v zahraničí. Vďaka nemu sú na tisíckach záberov jeho počiny zaznamenané, pričom nejde len o kvalitný dokument, ale súčasne je to i jeho osobné vyjadrenie, smerujúce k zvýrazneniu toho najdôležitejšieho a najdramatickejšieho v tomto divadelnom žánri.

Popri tom je pravdou, že nezabudol ani na prostredie, ktoré ho do určitej miery formovalo a poznačilo. Atmosféra múzea a najmä jeho zbierok ho zaujala, k ich fotografickému spracovaniu pristupoval profesionálne, ale súčasne aj ako umelec, cítiaci ich podstatu do najmenších detailov. Nafotil tisícky záberov muzeálnych zbierok, ale aj prostredia výstav či expozícií, a to nielen v Martine, ale aj v ďalších

múzeách na Slovensku. Aktívne spolupracoval napr. s múzeami na Orave, v Kremnici, ale aj so SNM na Myjave. Autom prešiel veľké vzdialenosti, aby ich jedinečnosť a originalitu predstavil verejnosti v podobe množstva skladačiek, fotosúborov, pohľadníc. Vopred vycítil spoločenskú potrebu prípravy takéhoto materiálu, venovaného rôznym výročiam spätým s udalosťami, či osobnosťami našich národných dejín. Bol to napr. M. R. Štefánik a A. Kmeť, na ktorých pracoval pre SNM v poslednom čase. Nedá sa zabudnúť na jeho rozprávanie, ako z leteckého pohľadu fotil areál Múzea slovenskej dediny, keď pripravoval rovnomennú skladačku tejto expozície. To isté platí aj pre jeho skutočne pohotové reakcie, keď pri príležitosti výstav, venovaných Štefánikovi v Prahe či Zlíne, osobne doviezol pripravený propagačný materiál. Jeho posledná fotoskladačka vyšla pre Múzeum Martina Benku, ktorá popri jeho pohľadniciach diel umelca patrí v rámci SNM v Martine k tým najžiadanejším. Jeho dokumentárne, ale aj umelecké zábery, našli uplatnenie na stránkach mnohopočetných knižných prác, časopisov, a to nielen odborných. Svoje fotografické umenie mal možnosť prezentovať aj na vlastných samostatných výstavách, pričom tou poslednou bola jeho jubilejná, k sedemdesiatke, realizovaná v rodných Vrútkach.

K nám do múzea sa rád vracal nielen kvôli práci, ale aj stretnutiam s bývalými kolegami, ktorých poznal a roky s nimi spolupracoval. Akosi vždy vedel vycítiť, na koho sa môže obrátiť, keď mu doslova horel termín zadania fotosúboru alebo iného propagačného materiálu, ku ktorému potreboval sprievodný text. Obrazovú časť si väčšinou zostavoval osobne, uprednostnil vlastný výber, ale veľmi rád si nechal poradiť s tým, čo sám nezvládal a potreboval na prípadnú úpravu aj názor iných. Z vlastných skúseností viem, že to boli často hektické chvíle, keď text bolo treba dodať do druhého dňa, lebo materiál už musel ísť do tlačiarne. Ale vždy sa to stihlo a výsledok splnil očakávanie. Obyčajne išlo o technicky dokonalý fotografický dokument, zachovávajúci historickú autenticitu, ale súčasne prezentujúci výsostne umelecké dielo zrelého fotografa, ovládajúceho svoju profesiu.

Apríl tohto roka, a najmä ten tragický piatok trinásteho, to všetko naraz ukončil. Správa o Filipovej tragickej nehode bola v prvom momente neuveriteľná, veď sa stala takpovediac na konci jednej z mnohých jeho ciest domov. Žiaľ, bola poslednou. V nekrológoch sa zvykne písať, že človek odišiel, ale jeho dielo zostáva trvale medzi nami. V prípade Filipa Lašuta to naozaj platí stopercentne. Zanechal po sebe niečo, čo nezmaže ani čas, pretože sa mu podarilo svojou prácou čas zastaviť. A za to mu patrí naša vďaka a spomienka.

Eva Králiková

OBSAH

Predhovor (Halmová, Mária, Kiripolská, Anna)	5
Introduction (Halmová, Mária, Mária, Kiripolská, Anna)	7
Štúdie a materiály	
<i>Kadlecová, Tatiana</i> : Usadlosť zo Štiavnika č. 348 v Múzeu slovenskej dediny	9
<i>Kiripolská, Anna</i> : Dvojdom z Rakovej č. 295 – 296 v Múzeu slovenskej dediny	27
<i>Zahradníková, Elena</i> : Dom z Dlhého Poľa č. 94 v Múzeu slovenskej dediny	46
<i>Ďurdíková, Jaroslava</i> : Návrh rekonštrukcie biotopov regiónu Liptov v Múzeu slovenskej dediny	66
<i>Novotný, Martin</i> : Hliněné stavitelství v Muzeu vesnice jihovýchodní Moravy	89
<i>Śliwiński, Wojciech – Węglarz, Barbara</i> : Skansen pieniński	97
<i>Janošíťinová, Marianna</i> : Štruktúra programov v Múzeu oravskej dediny a ich realizácia	105
Správy	
<i>Pavelčíková, Monika</i> : Ľubovnianske múzeum a jeho spolupráca s múzeami v Poľsku	121
<i>Sedláčková, Michala</i> : Odborná stáž v National Folk Museum of Korea	129
<i>Kiripolská, Anna</i> : Realizácia aktivít rozvojového a investičného charakteru v Múzeu slovenskej dediny v rokoch 2004 – 2011	146
<i>Halmová, Mária</i> : Z činnosti Slovenského národného múzea v Martine v roku 2011	152
<i>Halmová, Mária</i> : From the Activities of the Slovak National Museum in Martin in 2011	159
Recenzie	
<i>Horváth, Stanislav</i> : Slavkovský, Peter. Svet roľníka. Agrárna kultúra Slovenska ako predmet etnografického výskumu	162
<i>Ferklová, Daša</i> : Fapšo, Ladislav – Mrva, Marián. Drotárova cesta	169
Jubileá	
<i>Langer, Juraj</i> : Štefan Mruškovič	174
Nekrológy	
<i>Králiková, Eva</i> : Za Filipom Lašutom (*1945 – †2012)	176

CONTENTS

Preface (Halmová, Mária, Kiripolská, Anna)	5
Introduction (Halmová, Mária, Kiripolská, Anna)	7
Studies and Materials	
<i>Kadlecová, Tatiana</i> : A Homestead No 348 from the Štiavnik Village in the Museum of the Slovak Village	9
<i>Kiripolská, Anna</i> : A Duplex No 295 – 296 from the Raková Village in the Museum of the Slovak Village	27
<i>Zahradníková, Elena</i> : A House No 94 from Dlhé Pole in the Museum of the Slovak Village	46
<i>Ďurdíková, Jaroslava</i> : Reconstruction Projects of Habitats of the Liptov Region Within the Museum of the Slovak village	66
<i>Novotný, Martin</i> : Earthen Architecture in the Museum of South-Eastern Moravian Village	89
<i>Śliwiński, Wojciech – Węglarz, Barbara</i> : Skansen Pieniński	97
<i>Janoštinová, Marianna</i> : Structure of Programmes in the Museum of Orava Village and Their Implementation	105
Reports	
<i>Pavelčíková, Monika</i> : The Ľubovnianske Museum and Its Cooperation with Museums in Poland	121
<i>Sedláčková, Michala</i> : Internship at the National Folk Museum of Korea ..	129
<i>Kiripolská, Anna</i> : Development and Implementation of Investment Activities in the Museum of the Slovak Village in the Years 2004 – 2011	146
<i>Halmová, Mária</i> : From the Activities of the Slovak National Museum in Martin in 2011	159
Reviews and Information	
<i>Horváth, Stanislav</i> : Slavkovský, Peter. The World of A Peasant. Agrarian Culture in Slovakia as a Subject of Ethnographic Research	162
<i>Ferklová, Daša</i> : Fapšo, Ladislav – Mrva, Marián. Tinker's journey	169
Jubilees	
<i>Langer, Juraj</i> : Štefan Mruškovič	174
Obituaries	
<i>Králiková, Eva</i> : Filip Lašut (*1945 – †2012)	176

